304451

ÉPITÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI KÖZLEMÉNYEK

1. szám.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉPITÉSZETTÖRTÉNETI FŐBIZOTTSÁGA.

KÉZIRAT.

Budapest.

1953.

"SZÜKSÉGÜNK VAN A MÜVÉSZETI FORMÁKNAK A LEGAPRÓBB RÉSZLETEKIG HATOLÓ TELJES ELEMZÉSÉRE, MINDEN MÜVÉSZETI ÁGBAN ÉS ... NEM UTOLSÓ SORBAN RENDSZERES MÜVÉSZETTÖRTÉNETRE A LEGŐSIBB ÉS A LEGPRIMITIVEBB KEZDETEKTŐL. SOK IDŐT VEHET IGÉNYBE EZEKNEK A FELADATOKNAK A TELJESITÉSE, DE EZZEL LEHET ELŐKÉSZITENI AZ ANYAGOT ... AZ ESZTETIKA TUDOMÁNYÁNAK FELÉPITÉSÉRE."

(Marx Károly, 1859.)

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

Előszó.

Marx 1859-ből való néhány mondatával inditjuk útjára az "Épitészettörténeti és épitészetelméleti közleményeket."

Valóban igen nagy "szükségünk van a müvészeti formáknak a legapróbb részletekig hatoló teljes elemzésére ... és ujabb ... rendszeres müvészettörténetre", mert "ezzel lehet előkésziteni az anyagot ... az esztetika tudományának felépitésére" - valljuk Marx-al. Valljuk csaknem egy évszázad multán, hiszen a marxista müvészettörténet még mindig csak születőben van.

A marxista-leninista épitészettörténet és épitészetelmélet fiatal tudománya is még csak a kezdet kezdetén tart és komoly nehézségekkel küzd. A káderhiány, a marxista ideológiai képzettség elégtelensége és más - nagyobb és kisebb - objektiv és szubjektiv okok mellett, a legnagyobb nehézségek egyike a publikálási lehetőségek hiánya. Ez a hiány ugyanis eleve lehetetlenné teszi egy induló tudomány nekilendülését, kibontakozását, valódi tudománnyá válását. Hiszen a publikálás nem csupán arra jó, hogy egy bizonyos - természetes - kielégülést okozzon s ezzel további ösztönzést nyujtson a tudomány müvelőinek, de arra is, hogy "nyilt elvi vitákat" produkáljon és a kritika és önkritika segitségével járuljon hozzá e tudomány fejlődéséhez.

Bár néhány sorban összefoglalható, hogy a szakterület szellemi termékeiből mi került eddig publikálásra, s mik a mai közlési lehetőségek, de nem szaporitom a szót velük, szakembereink eléggé ismerik. Semmiképpen sem tekinthető egészséges állapotnak, hogy 1951-52-ben mindössze három kisterjedelmü könyv jelent meg az épitészeti régészet és müemlékvédelem területéről, és egyetlen épitészeti folyóiratunk néhány füzete, melyben azonban rövidlélegzetü, aktuális, szakmapolitikai irások mellett alig jut hely e szakterület tudományának.

Ez adta a gondolatot, hogy - más tudományágak példájára - időszakonként (lehetőleg évente négyszer) egy-egy sokszorositott kiadvánnyal tágitsunk egy kissé a szakterület igen szük publikálási lehetőségein. (A sokszorositott forma, a csak a szakemberek számára készülő kis példányszám, más irányban is bőviti a publikáláshatárokat: mühely-

munkák, a vitatható és megvitatandó előadások, dolgozatok irányában.)

Az "Építészettörténeti és építészetelméleti Közlemények" a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténeti Főbizottságának kezdeményezésére és irányitásával, az Akadémia anyagi támogatásával jelenik meg. Az Akadémia részvétele a Közlemények megindításában egyrészt a szinvonal-tartás kötelezettségét rója a szerkesztőbizottságra, másrészt az egész szakterület átfogásának és sokoldalu "anyag"-ellátásának feladatát.

Az "Építészettörténeti és Építészetelméleti Közlemények" ennek alapján mindenekelőtt a Szovjetunió és a népi demokráciák legkiemelkedőbb építészettörténeti és elméleti dolgozatait közli rendszeresen. A magyar szakirodalomból helyet ad az Akadémia felolvasó ülésein, a Magyar Építőművészek Szövetségének, illetőleg Építészetelméleti és kritikai szakosztályának ülésein elhangzott előadásoknak, az Építőipari Müszaki Egyetem Építészettörténeti tanszékein és másutt készülő fontos és aktuális tudományos müveknek, stb. "Szemle" rovatában állandóan figyelemmel kiséri az Akadémia Építészettörténeti Főbizottságának és szakbizottságainak, a Szövetség előbb emlitett szakosztályának és munkabizottságainak munkáját és a szakterület minden érdekes és jelentős megnyilvánulását. "Kritika" rovatában kisérletet tesz - szovjet birálatok példaképül közlésével - a szakterületi kritika megindítására és kiterjesztésére, "Anyag és adat" rovatában pedig - többek közt - folytatólagosan közli a Nagy Szovjet Enciklopédia építészeti anyagát, a szakterület bibliografiáját és minden olyan adatot, amivel segiteni lehet a tudományos munkát.

Az igényes programmot a Közlemények szerkesztőbizottsága igyekszik valóra váltani, de - természetesen - olvasóinak, mint munkatársainak, aktiv közremüködésére is számit. Csak a legszorosabb és leglelkesebb együttmüködéssel készülhetünk fel magunk és az egész szakterület a rendszeres építészettörténet és az építészeti esztetika tudományának megteremtésére.

1953. április hó.

Major Máté

Sztálin elvtárs meghalt.

Meghalt Sztálin elvtárs, de olyan örökséget hagyott az emberiségre, mely nevét, emlékét élővé teszi minden időkre.

Ebben az örökségben hatalmas javakat hagyott a szocializmus épitészetére is, melyből épitőművészet és épitészettudomány alapvető utmutatásokat merithet a szocialista-realista épitészet elméleti és gyakorlati megoldásának előbbreviteléhez.

Ennek az örökségnek igen nagy értékeit még életében adta Sztálin elvtárs a szovjet épitészetnek, hogy a világ minden haladó épitésze tanuljon belőle.

Megemlékezésül soroljuk fel röviden mit adott Sztálin elvtárs az épitészetnek.

Az épitészet fejlődése a Szovjetunióban a szocializmus épités-fejlődésének szerves része és pontosan tükrözi azokat az alapban és felépitményben végbemenő változásokat, melyek a győzelmes forradalmat és a forradalmi átalakulást követik.

A szovjet épitészet a Nagy Októberi Forradalom után egészen a harmincas évek elejéig az európai avangard - lényegében az imperialista ideológiát szolgáló kozmopolita épitészet - békjóiban vergődik.

Ezekből a békjókból Sztálin elvtárs általános - minden művészetre vonatkozó - alapvető megállapitása oldja ki az épitészetet. Ez a megállapitás a szocialista tartalom és a nemzeti forma dialektikus egységéről, mint a szocialista-realista müvészet alapelvéről szól.

A sztálini ötéves tervek a kapitalizmus világában elképzelhetetlen méretü, hatalmas épitkezések müvészi megvalósitásának lehetőségeit nyujtották a szovjet épitészeknek, s nemcsak egyes objektumokét, hanem egész városok átformálását, uj városnegyedek egységes beépitését, sőt egészen uj városok teremtését.

E roppant lehetőségek kezdeti megvalósitásai hibáikkal és hiányosságaikkal, sokszor sivárságukkal, esztetikátlanságukkal meggyőzték a szovjet épitészeket az ut járhatatlanságáról, ez épitészet idegenségéről és rávezették őket a sztálini elv megvalósitási módjának keresésére az épitészetben.

A Szovjetunió Kommunista Pártja - Sztálin elvtárs vezeté-

sével - ehhez a munkához a Párt és az egész dolgozó szovjet nép minden segitségét megadta. Sztálin elvtárs utmutatására a Párt 1931. juniusában megtartott plénumán Kaganovics elvtárs ismertette Moszkva - és más régi városok - átépitési tervének - és uj városok épitésének - irányvonalait. Ugyanakkor a plénum elhatározta a moszkvai földalatti vasut és a Moszkva-Volgacsatorna épitésének megindítását.

Az épitészeti formák kérdéseiben még mindig jelentkező zürzavarnak Sztálin elvtárs - a Párt - 1932-ben vetett véget "Az irodalmi és müvészeti szervezetek átépitéséről" szóló történelmi jelentőségü határozatával. Ennek következtében alapitották meg a Szovjet Épitőművészek Szövetségét és mondhatjuk, hogy ez uj korszak kezdetét jelenti a szovjet épitészetben.

Ez uj korszak jellemzője az épitészet elméleti alapjaiért, az épitőművészet és az épitőmesterség elsajátitásáért folytatott harc. A Párt - a harc folyamán - felismerte, hogy az épitészeti oktatást mennyiségben és minőségben lényegesen ki kell terjeszteni, és megalakitotta - 1934-ben - a Szovjet Épitészeti Akadémiát, mint az épitészet tudományos-kutató és oktató problémáinak legmagasabb forumát.

Sztálin elvtársnak és a Pártnak az épitészet iránt tanusitott különös gondoskodása 1933. októberében létrehozza az első tervező intézeteket. Ezeknek konstrukciója biztositja az épitőművészet, az épitészeti kultura általános és állandó fejlődésének előfeltételeit. Az intézetek müvész-kollektivákból állanak, melyeket a szovjet épitészet legkiválóbb mesterei vezetnek.

És 1934-ben, a XVII. pártkongresszuson Sztálin elvtárs már joggal és büszkén mondhatja: "Megváltozott nagy városaink és ipari központjaink képe."

Sztálin elvtárs kezdeményezője és kidolgozásában irányitója a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsa és a Párt Központi Bizottsága által hozott 1935. évi óriási jelentőségü határozatának, mely "Moszkva város általános ujjáépitési tervéről" szól s a szocializmus korszakát nyitja meg a városépités történetében. A terv alapelve a dolgozó emberről gondoskodás sztálini gondolatának konzekvens és maximális megvalósitása.

A sztálini ötéves tervek gigantikus épitészeti programmja egészen uj városok sorát teremti meg, melyekben mind fokozottabban,

teljesebben és gazdagabban valósulnak meg a sztálini elvek. Ezek az elvek érvényesülnek a Nagy Honvédő Háboru után a fasiszták lerombolta városok ujjáépitési terveiben, Szmolenszk, Kurszk vagy Sztálingrád a réginél nagyszerübb ujjáteremtésében is.

Sztálin elvtárs kezdeményezése a legutóbbi években a moszkvai magasépületek terve és megépitése is, annak az orosz épitészeti hagyománynak szocialista méretü továbbvitelére, mely - mint a Kreml tornysora - a szovjet nagyváros kifejező sziluettjét akarja megteremteni. E magasépületek, melyek Moszkva rohamosan növekedő életszükségleteinek kielégitését szolgálják, egyben épitészetileg reprezentálják a világ első szocialista államának fővárosát, a haladó emberiség gondolatainak, szeretetének, hüségének központját.

S végül Sztálin elvtárs "A marxizmus és a nyelvtudomány" és "A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" cimü két nagyszerü elméleti müvében - mint minden tudománynak és müvészetnek - az épitészetnek is olyan hatalmas elméleti segitséget nyujt, hogy azok gondos és alapos marxista munkával való tanulmányozása, felhasználása és alkalmazása lehetővé teszi számunkra is, hogy a többé-kevésbbé ösztönös gyakorlat mellé a marxista-leninista épitészetelméletet is kialakitsuk és fejlesszük s ezzel az épitőművészek kezébe a tudatos alkotás szocialista eszközét adjuk.

Soha senki nem segitette ugy az épitészetet, mint Sztálin elvtárs! Minden munkánkban hálájuk meg ezt a segitséget Neki és állitsunk méltó emléket Nevének!

A szerkesztőség.

Pogány Frigyes:

A lengyelországi müemlékhelyreállitás módszerei és azok tanulságai magyar vonatkozásban.

(Akadémiai felolvasó előadás.)

Uj világnézetünk folyományaként már nem elégszünk meg azzal, hogy a történelem sodrásának csupán passziv szereplői legyünk. A jövő tervszerü irányitásának legyőzhetetlen akarata lépett előtérbe. Igényünk, hogy az életünkben szerepet játszó tényezőket a dolgok jelentőségének koordinátarendszerében tudatosan meghatározzuk, elhelyezzük. E koordinátarendszer középpontjába szükségképpen az emberi lét természetes érdekét állitjuk, ezért a dolgok jelentőségét is az határozza meg, hogy azok miképpen szolgálják társadalmi és ezen keresztül egyéni létünk fejlődését, tökéletesedését. Az értékelésnek objektiv alapjai vannak és ennek tudata világszemléletünk szerves alkotó eleme.

Ha az értékelésnek objektiv alapja vitathatatlan is, még egyáltalán nem bizonyos, hogy az értékmérő minden esetben könnyen és exakt módon definiálható. Mihelyt minőségeket helyezünk mérlegre, sőtkülönnemü minőségeket kell végsőfokon összevetni, itéletünkben szubjektiv elemek is szerepet játszanak. Különösen, amikor a mult anyagi kulturájának hagyatékát értékeljük, lép előtérbe az értékelésre kiható szubjektiv érzelmi tényező.

Főként a mult közfelfogására jellemző müemléki értékelésen okulva érthető, hogy bizalmatlanná váltunk az értékelés érzelmi motivumaival szemben. Ezek az érzelmi tényezők a polgári romantika érzésvilágába süllyedve hitelüket vesztették, de a korszerü müemléktudomány, amely a már emlitett értékelési alapon vizsgálja a müemlékek reális jelentőségét, a hozzájuk füződő érzelmi szálak terén is rendet teremt. Az életérdek szempontjából aktiv, tehát pozitiv érzéstartalmakat megbecsüli és kiemeli a polgári romantika szentimentalizmusának álmodozó, inkább bénitó érzelmi sekélyességéből.

Ha tehát a müemlék jelentőségét, értékét az élet termé-

szetes érdekének, a társadalom és egyén tökéletesedésének, fejlődésének szempontjából itéljük meg, akkor a müemlék már nem a multon elmerengő szentimentalizmus ébrentartója, hanem kulturéletünk szerves és szükségszerü tényezője, amely mint minden valódi kulturérték végsőfokon a jövő épitését szolgálja. Ha a mult hagyatéka nem ezt a célt tölti be, akkor nem müemlék és védelme, fenntartása indokolatlan.

E teljes határozottsággal megfogalmazható értékelési alapra épül fel a korszerü müemlékvédelem egész problematikája. A müemlékvédelem általában legvitatottabb tevékenysége a helyreállitás. Ennek problémakörébe pedig szervesen beletartozik a helyreállitás jogosultságának, lehetőségének és módszerének kérdése. De mind e kérdéseket elszakithatatlan szálak kapcsolják kulturszemléletünk eredeti értékelési alapjához. Ezért vázlatosan az alapokat is át kell tekintenünk.

A müemlékeket végső fokon konkrét egyedi értékeik szerint itéljük meg, de az igy nyert értékeredmények számtalan egyedi változatában bizonyos értéktipusok mégis körvonalazhatók:

Minden müemlékre általánosan jellemző, hogy az emberiség történetének megismerését kisebb-nagyobb mértékben elősegiti. Ezzel történetszemléletünk elmélyitéséhez hozzájárul, a fejlődés törvényszerüségeinek mind behatóbb megismerését szolgálja és ennek alapján életünk tudatos irányitását előmozditja. A müemlékek tehát történeti értéket képviselnek. Ez az érték általános jellegü, minden müemlékre egyaránt jellemző, ezért általános történeti értéknek nevezhető.

Azonban a müemlékek között találunk olyanokat, amelyek a helyi, nemzeti, népi kulturához szorosabban hozzátartoznak, a nemzet, a nép alkotókészségét, jellegzetes felfogását, képességeinek tipikus jegyeit tükrözik. A képességek tudatositásával élményszerü ösztönzést nyujtanak uj értékek termelésére. Ezek a müemlékek tehát mai kulturánkban az előbb taglalt általános történeti jelentőségen tul fokozottabb értéket képviselnek. Ezt az értéktipust hagyományjellegü történeti értéknek nevezhetjük.

Végül azok a müemlékek, amelyek nemcsak a helyi, nemzeti jelleg hordozói, hanem ezen felül ma is kifejező erejü müvészi kiala-

kitásukkal a társadalmi fejlődés szempontjából pozitiv, haladó eszmeiséget tükröznek és ezért szocialista kulturánk kifejlesztésére közvetlenebb módon hatnak, haladó hagyomány-jellegü történeti értékkel rendelkeznek.

Kétségtelen, hogy számunkra elvben a haladó hagyományokat őrző müemlékek jelentik a legnagyobb értéket, mert azok kulturánk továbbfejlesztésére leginkább hatnak. De a szocialista kultura a többi müemléket is értékeli, megbecsüli. Nem mond le azoknak kevésbbé közvetlen de mindenképen pozitiv, az előbbiekben körvonalazott kultura-fejlesztő hatásáról. Végső fokon minden alkotást a dolgozó népnek köszönhetünk, s ma amikor ezek az alkotások visszakerültek a nép jogos tulajdonába, a szocialista müemlékvédelem feladata a nép tulajdonában lévő kulturértékek védelme.

Természetesen előfordulhat, hogy egyes müemlékekben a magasabb értéktényezők csak bizonyos vonatkozásokban jelentkeznek, csak egyes részletek képviselnek magasabb értéket, hordoznak például haladó vonásokat. Ilymódon a különböző értékü vonatkozások szintéziséből áll elő a müemlékek konkrét, egyedi, történeti értéke.

A müemlékeknek ismereteket fejlesztő, öntudatra nevelő hatásában fontos szerepet játszik azok esztetikai jelentősége. A müemlékek esztétikai értéke általában a mindenkori jelenben érvényesülő esztétikai jelentőség. (Ha a multban létesült müvészeti alkotás a jelenben már nem kifejező, eredeti esztétikai értéke valójában meg is szünt, hiszen a mai ember számára felfoghatatlan. Ez esetben csupán esztetikai jellegről, esetleg stilusról beszélhetünk, mely történeti értékké vált.) A jelenben érvényesülő esztétikai érték - feltehetően - bizonyos fokig azonos lehet az eredeti épitési korban megvalósuló esztétikai értékkel, de attól sokszor teljesen el is tér. (Pl. várromok esztétikai értéke.)

Amikor a mult anyagi kulturájának hagyatékát értékeljük, döntő különbséget kell tenni, vajjon ismereteinknek csupán adatszerü - mondjuk tisztán tudományos - bővitéséről van-e szó, vagy a szélesebb embertömegek kulturális fejlesztéséről, amikor a müemlék konkrét fizikai léte élményszerüen végzi el nevelő, fejlődésre, alkotásra serkentő kulturfeladatát, amikor tehát a müemlék nem puszta

adat (homlokzatrajz, felmérés, leirás, vagy esetleg muzeumi fragmentum), hanem a társadalmi fejlődés törvényszerü vonalát elénkvetitő, kézzelfogható kulturtényező. Hogy ennek a kérdésnek milyen jelentősége van, éppen a lengyel müemlékvédelem tanulságai fogják megvilágitani. Itt most csupán arra kell utalni, hogy a multban az archeológia, a müvészettörténet és az attól el nem szakitható müemléktudomány müvelésében igen sokszor az adatszerü feldolgozás volt előtérben. A tudományos megállapitás, a szakirodalmi tanulmány volt a lényeges, a müemlék tárgyi, élménytkeltő valósága, az élet szinterén való fizikai szereplése csak másodlagos jelentőséggel birt. A tudomány exkluzivitása helyett - természetesen a tudományos feldolgozással párhuzamosan - a történelmi tudat élményszerü felébresztését kell mindinkább előtérbe helyeznünk.

De ha a müemlék, mint a jelen társadalom kulturéletében tervszerüen elhelyezhető értéktényező szerepel, előtérbe lép az élet szinterébe való beillesztés módja; a történetileg kialakult, vagy teljesen uj környezet és az uj kompozicióvá fejlesztés kérdése is.

A történeti környezet kérdése a müemléki együttesek problémájához vezet, s felveti sorjában a kérdéseket: miképen értékeljük az elmult korokban keletkezett, s az élet teljességét hivebben tükröző komplexumokat, egész városrészeket? miképen értékeljük ezeket, ha több kor rétegeződött e területeken egymásra, végül milyen értéket tulajdonitsunk az együtteseknek, ha csupán szerkezetben, pl. városalaprajzban él a mult valamely hagyományos jellegzetessége.

A müemléki jelleg és érték analizálása első pillanatra talán erőszakoltnak, felesleges tipizálásnak látszik. E kategoriák azonban nem formalisztikusan szerkesztett fogalmak. A müemlékek kulturéletünkben éppen e tipusoknak megfelelően különböző szerepet töltenek be, s létjogosultságukat csakis értékük reális körvonalozásával biztosithatjuk. Szakcikkekben, előadásokban általában azt halljuk, hogy a müemlék a haladó hagyományok hordozója. Ez a meghatározás elégtelen. Ha ugyanis a müemléki értéket kizárólag a haladó hagyomány vonatkozásában határozzuk meg, felmerül a kérdés, mi indokolja

pl. a középkori házak létét a Várban, de továbbmenve Ják, vagy Esztergom románkori emlékeinek fenntartását. És mi történnék ilyen müemlékszemlélet esetén kiváló barokk emlékeinkkel? Kizárólag pillatnyi esztétikai értékük miatt óvnánk őket? Ezért szükséges uj kulturszemléletünk értékrendszerében pontosan és közérthetően definiálni müemlékeink jelentőségét, mert ha ezt elmulasztjuk, nehéz lesz a reális értékelést a polgári romantika szentimentalizmusától elválasztani.

A röviden vázoltak alapján tehát müemlékeinket megingathatatlan hely illeti meg társadalmunk életében. Különböző szerepükből, a mai emberhez való viszonyukból a felsorolt értékkategoriák szükségszerüen adódnak. E kategoriák körébe tartozó müemlékek értékelésének, jelentőségének magyarázata azonban pusztán elméleti alapon végső fokon elvont, teoretikus jellegü. Az élet valóságában a kiformálódó uj kulturkorszak gyakorlatában kell ellenőrizni az elméleti tételek helyességét, hogy a teoria és gyakorlat dialektikus kölcsönhatásából vonhassuk le a további tanulságokat, a müemlékhelyreállitás konkrét gyakorlatát irányitó korszerü elveket.

Mindazok a tényezők, amelyek a müemlékvédelem jellegét a multhoz képest gyökeresen átformálják, még plasztikusabban jelentkeznek a velünk hagyományos baráti kapcsolatot tápláló Lengyel Népköztársaság életében. A lengyel müemlékvédelem és müemlékhelyreállitás eddigi nagy eredményei fontos tanulságokat szolgáltatnak mind az értékelés felsorolt elvi kérdéseiben, mind e kérdések folyományaként a helyreállitás metodikájában, gyakorlatában.

A most következő rövid ismertetésben a lengyel szakkörök által is sulypontinak megjelölt főbb témákra szoritkozom és arra törekszem, hogy lényegében a bevezetőben lefektetett elvi problémák világánál keressem a leszürhető tanulságokat.

Lengyelország területén a multban - mint tudjuk - egymástól eltérő müvészeti hatások találkoztak össze. A lengyel nép e tényezők harmonikus szintézisét hozta létre és a különböző hatásokat, az egymástól eltérő jellegzetességeket saját egyéniségével is átitatta. A müvészeti hatások termőtalajra találtak és ennek köszönhető az épitészeti táj ma is meglévő gazdagsága. E gazdag, változatos épitőmüvészet számos átfogó egyéni karakterisztikummal dicsekedhetik a lengyel

nép emlitett, egyénien formáló képessége folytán. Ebben a vonatkozásban pl. kiragadhatjuk a tégla- és kőarchitektura együttes alkalmazásának országszerte müvészi megoldásait, vagy az esztétikusan kiegyensulyozott kompozíciót alkotó változatos tornyokkal, pártázatokkal csipkézett várossziluetteket, továbbá a rideg, merev formák helyett a részletekben is gazdag, változatos vonalvezetést és nem utolsó sorban a szinhatások gazdagságát.

A müvészeti irányoknak, hatásoknak emlitett változatossága és e változatosságon belül mutatkozó harmoniája nemcsak egy-egy kornak keresztmetszetében nyügözi le a szemlélőt. Az egymást követő korok müvészete az idő átfogó folyamatában is harmonikus szintézist hoz létre. Számos kiváló épületegyüttes mai esztétikai értéke több évszázad folyamatos müvészi munkájának eredménye. A legszebb lengyel müemléki együttesek a nemzet multjától nem választhatók el s azok a lengyel nép szemében az ország hányatott sorsával eszmeileg átitatódtak.

Az évszázadok folyamán alakuló harmonikus müemléki együttesek értékének szerves tényezői mindazok a stiluskorszakok, amelyek egymáshoz kapcsolódva, együttesen alakitották ki e komplexumok végleges egységét, értékét. (A krakkói Wawel egysége, a Stare Miasto együttese Varsóban, a lengyel városok artisztikus komplexumot képező sziluettje, stb.).

De éppen ezért, mert e folyamatosan kialakuló együttesekben a lengyel multnak ugyszólván minden lényegesebb stiluskorszaka szerepet játszik, Lengyelországban a haladó hagyomány forrásterületét is viszonylag tágabban értelmezik. A haladó hagyományjellegü épitészeti szimbolika keresése nem korlátozódik az egyébként igen gazdag, egyéni szinezetü lengyel neoklasszicizmus világára. Igen természetes azonban az, hogy az épitészet haladó eszmeiséget tükröző szimbolikáját Lengyelországban is a társadalmi formák haladó korszakainak épitészetében keresik. Mindazonáltal tudatosan védik azoknak a korszakoknak emlékanyagát is, melyek - ha szimbolikáljuk nem is alkalmas mai eszmei tényezők kifejezésére - formarendszerükben, térbetagolódó ritmikájuk helyi jellegzetességében, kompoziciós elveikben, s az alakitásnak még számos egyéb mozzanatában a lengyel nép

alkotó képességének, müvészkarakterének tükre. Ezek az alkotások tehát hagyományjellegü értékek hordozói. Ezért pl. Varsó, Gdansk, Poznan, Wroclaw, s még más sulyosan pusztult városok középkori és barok müemlékeit tervszerüen restaurálják, sőt sokszor romjaikból teljesen ujjáépitik (pl. a varsói székesegyház, várfalak, óvárosi középkori épületek, a gdanski középkori és barok müemlékek, stb.).

A történeti szemlélet egyszerü fejlesztését szolgáló, de hagyományt nem tartalmazó müemlékek tipusa ritkábban fordul elő Lengyelországban (nálunk Magyarországon ennek a kategoriának legtekintélyesebb anyagát a római kor müemlékei alkotják).

A müemlékek történeti értékének ilyen tudatos megbecsülése mellett természetesen az esztétikai értéknek is döntő jelentősége van. A müemlékek, történeti épületegyüttesek a táj vagy város sajátos esztétikai jellegét, értékét fokozzák, elmélyitik. Az esztétikai érték tudatos megbecsülését jelzi a varsói müemléki nyilvántartás kartotékbeosztása, amely a mintegy 900 varsói müemléket, illetőleg együttest történeti és esztétikai érték szerint külön klasszifikálja (hármas rangsorolásban).

A müemlékeknek a Lengyel Népköztársaság által tapasztalt megbecsülésére, értékelésére vonatkozó általános jellegü megállapitások után a varsói Óváros helyreállitásának konkrét elvi és gyakorlati problémájára térek, miután ez az egyik sulyponti kérdést jelentő feladat minden fontosabb problémát felölel.

Varsóban a müemlékhelyreállitás kérdése elválaszthatatlan az egész lengyel főváros ujjáépitésének és kifejlesztésének teljes koncepciójától. A második világháboru pusztitásainak következtében a lakóterületeken 75%, az iparban 100% volt a pusztulás mértéke. 1,100.000 lakos helyett 1945-ben 20.000 maradt a városban. Ez a szám 1946-ban kb. 400.000-re növekedett.

A pusztulás olyan mértékü volt, hogy szakkörökben komoly formában felmerült a kérdés, nem volna-e gazdaságosabb a város felépitésére uj helyet kijelölni. E kérdésben a lakosság fokozatos visszaköltözése, a romok tömeges megszállása, s e romokhoz, a régi városhoz való spontán ragaszkodás döntő szerepet játszott. E ragaszkodásban, az érzelmi viszonyulásban már a későbbi müemlékvédelmi tevékeny-

ség elvi gyökereit kell látnunk. A földig leomlott romhalmazok fölött vörös táblák jelentek meg, jelezvén, hogy a törmelék müemlék, melynek állaga védett.

A város ujjáépitését és fejlesztését tudatosan a régi város értékeire támaszkodva kivánják végrehajtani. A tervezett nagyszabásu uj városkompozició az Óvárost és részben annak környékét szervesen magában foglalja. Az élet a multból átivel a jövőbe, s ez a városkompozició kialakitásában is kifejezésre jut. (A régi város főtengelye továbbra is a város kompozíciójának egyik alapvető tényezője: Stare Miasto, Krakowskie Przedmiescik, Nowy Swiat, Stalin allée). Ezzel párhuzamosan alakul ki a város monumentális uj főtengelye. Tulajdonképen ez a tengely is történelmi környezetből indul. A kelet-nyugati főut ugyancsak átvezet a történelmi negyeden.

A Stare Miasto, az eredetileg kettős középkori falrendszerrel védett Óváros gazdasági érték tekintetében mintegy 95%-ban pusztult el a háboru következtében. Ilyen módon Varsó ujjáépitői a müemléki helyreállitás legsulyosabb elvi és gyakorlati problémái előtt állottak. Az ujjáépités szükségessége nem volt vitás. A müemlékek és urbanisztikai együttesek értékéről, az ujjáépités jelentőségéről szaktanulmányok jelentek meg. (Piotr Bieganszky, Jan Zachwatowich, Gerard Ciolek, Kazimierz Wejchert és mások irodalmi tevékenysége). G.Ciolek és K.Wejchert szaktanulmányában ismerteti az urbanisztikai együttesek 5 kategoriáját. E kategoriákba tartozó együtteseket a pusztulás mérve, a müemléki jelentőség és a város szerkezetében betöltött szerep szerint más és más irányelvek alapján épitik részben vagy egészben ujjá. Varsó, Gdansk, Poznan óvárosai közös kategoriába tartoznak; történelmi és kulturális értékük rendkivül jelentős, ezért teljes rekonstrukciójuk feltétlenül szükséges.

Miután Varsó Óvárosának ujjáépitése elhatározást nyert, e városrész a jövendő lengyel főváros szerves részeként szerepel az átfogó terv kompozíciójában. De éppen ezért már eleve dönteni kellett a müemléki helyreállitás két sulyos elvi kérdésében; a müemlék anyagi eredetiségének és a forma történeti hitelességének kérdésében. Miután a müemléki értékek (történeti, esztétikai) átmentésének igénye az uj lengyel kulturszemléletben primér jelentőségü volt, magától ér-

tetődő, hogy a sulyos pusztulás következtében az anyag hitelességéről a forma hitelességére terelődött a hangsuly. Általában főként a formai dokumentációk helyességéről, hitelességéről folynak a viták.

A varsói Óváros helyreállitási terveinek elkészitését több évre terjedő tudományos munkálatok előzték meg. Egyik alapvető feladat annak eldöntése volt, hogy a történelmi korszakoknak mely rétegződését részesitsék előnyben. A mütörténészek - Piotr Bieganszki vezetésével - abból indultak ki, hogy minden réteg, minden stiluskorszak rejthet olyan értéket, amelynek elkallódása kulturális veszteséget jelent. A két világháboru közötti időszakból fennmaradt felmérések és fényképek ugyszólván teljes mértékben lehetőséget nyujtottak arra, hogy a városrészt közvetlenül a háboru előtti formájának megfelelően állitsák vissza. A háboru utáni kutatások azonban nem várt eredménnyel végződtek. A megmaradt épületrészekről kiderült, hogy alapjukban, magjukban gotikusak. Az eredeti XV. századi gótikus város fokozatosan kibontakozott a kutatók szeme előtt. Napvilágra kerültek a városfalak maradványai is. A gotikus nyomok alapján pontosan meg lehetett állapitani a középkori város alaprajzát. Előtérbe lépett tehát a gotikus város helyreállitásának programmja. Ezt a programmot támogatta az a tény is, hogy az udvarok belső zsufolt beépitése főként a későbbi korokban keletkezett, ezért a gotikus beépités módja, mélysége a korszerü lakások kialakitása szempontjából is előnyösebbnek látszott. Ez a terv azonban nem valósulhatott meg, mert a helyszinen talált leletanyag csupán igen csekély támpontot nyujthatott a helyreállitáshoz, ezen kivül a régi ábrázolások legfeljebb arra voltak alkalmasak, hogy a középkori város általános jellegét, sziluettjét érzékeltessék. A vitában döntő jelentőségü volt még, hogy több olyan értékes épület maradt fenn jelentős részben, amely a későbbi századokban lebontott gotikus házak helyén keletkezett.

Az Óváros gotikus alapjain valójában jellegzetes barok város nőtt, amely az utca- és térfalak megjelenését megváltoztatta ugyan, de az eredeti középkori városszerkezetet jelentősen nem is módositotta. A barok korban azonban döntően változott Varsó sziluettje. A történelem folyamán szervesen rétegeződtek egymásra a stilusok, nagy kiterjedésü városképi együttest alkotva, a város sziluettjét uj elemekkel gazdagitva.

Az Óvárost övező falak mentén főként a XVIII. században, lakóházakat épitettek. A falak kiszabaditása és környezetük megtisztitása után mód nyilik azoknak legalább részleges helyreállitására is. A helyreállitandó középkori védelmi rendszernek igen fontos tényezői az árok fölött épült gotikus hid és ennek végében lévő barbakán. Az emlitett középkori emlékeket csak részlegesen állitják helyre, miután az eredeti teljes kialakitás a meglévő felmérések és adatok alapján teljes bizonyossággal már nem állapitható meg. A technikai kivitel alapja az eredeti nagyméretü gotikus téglákkal azonos formáju uj téglák alkalmazása.

A már emlitett rendkivül beható tudományos müemléki dokumentációs munka alapján körvonalazódtak a varsói Óváros helyreállitásának irányelvei. Ezek a következőkben foglalhatók össze:

A város gotikus alapelrendezésének megőrzése. (Az alapelrendezés lényeges elemei: az utcahálózat, a védelmi rendszer és a székesegyház). Továbbá az Óváros értékes épitészeti stilusu, főként barok jellegü megjelenésének helyreállitása, a fennmaradt elemek, vagy a minden kétséget kizáró tudományos dokumentációk alapján.

Ha az épületek tudományos vizsgálata folytán értékes középkori részletek kerültek elő, ezeket a tervezők a homlokzatokon bemutatják, de igyekeznek az épület esztétikus összhatását szem előtt tartva, harmonikus homlokzati együttest létrehozni. (Ilyen megoldásra jellegzetes példa az óvárosi Piactér 21. számu épület helyreállitása. A gotikus kapuzat, a felette lévő ivezet az egykori téglafal egy részével együtt az egyébként vakolt homlokzaton didaktikus módon bemutatásra kerül. A pontosan nem rekonstruálható középkori nyilás helyén a szomszédos elemekkel harmonizáló, de a mai formanyelvnek megfelelő nyiláskeretezés készül).

A megvizsgált tervek arról győztek meg, hogy az épületek kialakitásánál valamely stilusjelleg uralkodó jelentőségü. Ez a döntő stiluskarakter biztositja a primér esztétikai hatást. Ha valamely különleges történeti érték didaktikus bemutatására alkalom kinálkozik, a restaurátor arra törekszik, hogy ez a primér hatás el ne mosódjék.

A varsói Óváros háboru előtti sziluettjében előfordultak

diszharmonikus ugrások, az épületmagasságokban erőteljesebb törések. Az ujjáépités kapcsán magától értetődően merült fel az a kivánalom, hogy ezek az esztétikai hibák lehetőleg kiküszöböltessenek. A kiküszöbölés, korrigálás azonban sohasem önkényes. Ha valamely régebbi korban előnyösebb volt az épületegyüttes összhatása, akkor ennek visszaállitásával törekszenek a hibát kiküszöbölni. Ha azonban ilyen korábbi állapot nem kutatható fel, a nem teljesen előnyös, de történetileg feltétlenül hiteles megoldáshoz ragaszkodnak.

Az Óváros helyreállitásának egyik döntő problémája a müemlékjellegü városrész uj élettartalommal való megtöltése. Több tanulmány foglalkozik ezzel az alapvető kérdéssel. Bieganski profeszsor irja: "Különösen a történelmi épitészet emlékeinek megtartása és ujjáépitése, valamint a megtartás célszerüsége terén rajzolódott ki az a szembeötlő szükségesség, hogy ezek az értékek összekapcsoltassanak az élettel. Nem is olyan régen még nem volt tervbevéve, hogy ezek a kulturális javak megőriztessenek és, hogy azokat a legszélesebb társadalmi rétegek kihasználhassák.

A müemlék-épületek és az architektonikus müemlék-együttesek megfelelő felhasználásának azonban az a feltétele, hogy funkciójukat korszerüsitsük, de ugy, hogy e mellett valódi történelmi jellegzetességeiket és plasztikai értéküket megőrizzük".

Az uj élet követelményeinek kielégitése érdekében bizonyos módositások elkerülhetetlenek. De ezek a módositások nem befolyásolhatják a müemlék döntő értékeit. A tudományos feltárás, a pontos történeti dokumentációs munka elvégzése tisztázza a müemlékek sajátos, egyedi értékét. Ismét Bieganszki professzort idézem:

"Csak, ha megvan a történelmi koncepció, amely minden alapvető elemet magábanfoglal, csak ennek az alapján jutnak kifejezésre a másodrendü értékü formák, amelyek már kevésbbé lényegesek, s amelyeket az uj funkció szükségességétől függően már módositani is lehet, anélkül, hogy ezáltal az alapvető történelmi koncepciót károsodás érné".

A varsói Óváros müemlékállományának tehát szekundér jelentőségü részleteire terjed ki az a változtatás, amely egyuttal biztositéka annak, hogy a városrész ne valamilyen bebalzsamozott mumia-

ként, elhalt csökevényként jelentkezzen a város élő organizmusában, hanem a kulturértéket az élet praktikus értékeivel is támogatva, a városképben is jelentős müemlék a város életének szerves tényezőjévé váljék. (Jellegzetesen feltárulnak a módositás elvei, lehetőségei és határai az óvárosi háztipus helyreállitásának módozataival, a földszinti helyiségek, az emeletek kihasználásával, az udvarterületek sürü beépitésének szanálásával és a lépcsőházak gazdaságosabb elrendezésével kapcsolatban).

Lengyelország egyik legkiterjedtebb müemléki együttese Gdansk központi városrésze volt. (Rechtstadt és Altstadt). A háborus rombolások következtében főként a fontosabb müemlékek környezete, ágyazata pusztult el. Az európai vonatkozásban is kiemelkedő müemlékek (Fegyvertár, városkapuk, városháza, templomok, stb.) helyreállitása már igen előrehaladt állapotban van. A döntő problémát azonban Gdanskban is a müemlékek környezete, maga a városképi együttes helyreállitásának kérdése jelentette.

Három évvel ezelőtt olyan tervek is szerepeltek, amelyek szerint a Mária-templom mellett forgalmi okokból 60 m széles ut létesült volna. A viták és pályázatok végső eredményeként e kezdeti elgondolásokat gyökeresen megváltoztatták és nagy lendülettel megindult a régi városrész rekonstrukciója.

A helyreállitás főbb problémái - a varsói Óváros problémáihoz hasonlóan - a következőkben foglalhatók össze:

1. A helyreállitáshoz szükséges adatok megszerzése.
2. Dokumentáció hiányában a helyreállitásnál, illetőleg teljes ujjáépitésnél követendő eljárás.
3. Az uj élettartalom követelményei alapján szükséges korszerüsités megengedhető mértéke és a korszerüsités kihatása a helyreállitások módjaira.

Az épületeket felmérések és fényképfelvételek alapján lehetőleg történeti hüséggel törekszenek felépiteni. Azoknak az épületeknek ujjáépitésénél azonban, amelyeknek eredeti állapotáról nem maradtak adatok, eddig általában a helyi történeti stilusformák pontos felhasználásával készültek az ujjáépitési tervek. E módszer következtében - véleményem szerint - számolni kell azzal, hogy a müem-

léki helyreállitások értéke, hitele a jelenben tervezett archaizáló épületek környezetében elmosódhatik.

Az egyik utca - Breite Strasse - esetében minden épületre nézve kellő adat állott ugyan rendelkezésre, ezek azonban az egyes épületeknél különböző történeti korszakokra vonatkoztak. Ilyen adatok alapján egyidőben soha nem létezett városképi együttest alkottak volna a helyreállitott épületek. A viták folyamán érlelődött ki az az ujabb álláspont, amely szerint csupán azokat a házakat állitják müemléki hüséggel vissza, amelyeknek adatai azonos történeti korszakra vonatkoznak. Ilyen adatok hiányában az épületek csupán az eredeti sziluett megtartásával, de a hagyományos formák leegyszerüsitésével, korszerü átértékelésével épithetők ujjá. Ennek a - véleményem szerint - fejlettebb felfogásnak konkrét eredményei eddig még nem mérhetők le Gdansk városképi együttesében. De feltehető, hogy a mai kor nyelvén szoló és a hagyományokon is alapuló uj épitkezések a városkép helyreállitott történeti értékeit is jobban ki fogják emelni, ugyanakkor az együttes továbbélése is tisztábban fog kifejezésre jutni.

A müemléki városrész korszerüsitése - a Varsóban követett irányelvekhez viszonyitva - viszonylag tágabb határokig megvalósult. A korszerüsités mértéke a helyreállitás gyakorlata folyamán állandóan fokozódott. Kezdetben például az ablakszerkezetek - az eredeti állapotnak megfelelően - a külső falsikban készültek. A későbbi és a jelenleg folyamatban lévő helyreállitásoknál a külső ablakszárnyakat a káva mélységében helyezik el. A lakások általában - az épületek eredeti keskenysége folytán - 2-3 régi homlokzat szélességében fejlődnek ki. Ujabban a több homlokzat mögött elhelyezkedő lakásokban az ablakmellvédeket egységes magassággal képezik ki. Ezáltal a homlokzatok eredeti kialakitása bizonyos mértékben módosul és ezzel természetesen a müemléki helyreállitás pontossága, hitele csökken. Az udvari szárnyak szanálásával egészséges, tágas csatlakozó udvarok keletkeznek.

A müemléki szempontból kiemelkedő jelentőségü lakóházakat eredeti beépitési mélységgel állitják helyre, ezért ezek az egységes udvari homlokzati síkból az udvar belseje felé kiugranak. Az

épületek zömét azonban egységes és korszerü beépitési mélységgel épitik ujjá. Az udvari homlokzatok megtervezésénél szintén a helyi stilus jellegzetességei szolgálnak alapul.

A multban előfordult, hogy a telekhatárok hegyes szögben futottak az utca homlokzatvonalára. Ilyen esetben a pincefalakra az egész háztömb terjedelmének megfelelő vasbeton lemezt helyeznek, amelyre már merőleges rendszer szerint lehet az ujjáépülő házak falazatait elhelyezni.

Gdansk történeti városrészének helyreállitása nagy lendülettel folyik. Éppen ezért el sem képzelhető, hogy hasonló mértékü épitési munka folyamán kezdettől fogva már egységes és teljesen kiérlelt, minden szempontból kifogástalan irányelvek érvényesüljenek. Ezek az irányelvek azonban egyrészt a helyi tapasztalatok, másrészt a müemléki igazgatóság központjából is irányitott konferenciák, viták folyamán tisztulnak, érlelődnek. Gdansk történeti városrészeinek helyreállitásánál a legsulyosabb problémák - felfogásom szerint - főként annak következtében adódtak, hogy a történeti jellegü helyreállitás követelményét a város tulságos nagy kiterjedü hányadára vonatkozólag állapitották meg. Ilyen nagy területen a hiteles müemléki helyreállitás igényeit igen nehéz az uj élet követelményeivel összhangba hozni.

Mig Varsó és Gdansk müemléki problémáinak homlokterében az elpusztult városrészek és müemlékek helyreállitása áll, addig Krakkóban a meglévő emlékek karbantartása, védelme, a városképek javitása, de főként a legszebb lengyel müemléki együttes, a Wawel problémája jelentik a legfontosabb feladatokat.

A krakkói városképek zavaró tényezője - miként a budai Várban is - a szecesszió. A városkép összhangjának megóvása, illetőleg helyreállitása érdekében a fontosabb utca- és térhomlokzatokról tervek készülnek. Ezek a tervek egyrészt a szükséges átalakitásokat, másrészt az üres telkek beépitését tartalmazzák. A tervezés alapelvei ugyszólván teljes mértékben megegyeznek a budai Várban általunk is követett irányelvekkel.

A Wawel együttesének restaurálása külön sulyponti kérdés. A müemléki együttes rendkivül magas müemléki értékeinek megőrzése és

teljes kifejlesztése érdekében a lengyel müemlékvédelem arra törekszik, hogy a Wawel elvi jelentőségü elemeit, nevezetesen a Székesegyházat, a volt királyi várat, a középkori védelmi rendszert, a Wikarowkát és a régi szeminárium épületét történelmi hüségben tartsa fenn, illetőleg hitelesen rekonstruálja. Nagy tudományos felkészültséggel folyik a Wawel egész területén az archeologiai és mütörténeti kutatómunka. A Wawel multjának minden uj mozzanata a lengyel nép történetének behatóbb feltárásához vezet.

A Wawel problematikája több vonatkozásban visszacseng a budai Vár és erődrendszer helyreállitásával kapcsolatos kérdésekben is. Krakkoban határozott törekvés irányul a Wawel középkori elemeinek minél helyesebb helyreállitására. Az ujjáépités mértékének jogosultsága, az adatok hitelességének kérdése tudományos vitákra ad alkalmat.

\+ + +

A lengyel müemlékhelyreállitás irányelveinek, módszereinek rövid tanulmányozása után kisérletet teszek arra, hogy a magyar müemlékek helyreállitásának néhány főbb kérdését a szerzett tanulságok világánál áttekintsem.

A lengyelországi tapasztalatok is világosan jelzik, hogy a müemlékek helyreállitására nézve általános érvényü szkémát, képletet nem szerkeszthetünk. A helyreállitás módszere, irányelve mindig a konkrét helyi adottságoknak és a helyreállitandó müemlék egyedi jellegének (többek között müemléki értékének, állapotának, az uj életben kijelölt szerepének) függvénye. Ez a tény természetesen müemléki együttesekre, történeti jellegü városképekre is vonatkozik.

A magyar müemlékvédelem és helyreállitás fejlettségének próbaköve - miként erre éppen ezen a helyen dr. Gerő László is utalt - elsősorban az a tevékenység, amelyet müemléki hatóságaink irányitásával szakembereink a budai várban végeznek. Itt sürüsödnek a problémák, s ha ezeket helyesen oldjuk meg, feltehető, hogy egyéb feladatainkkal is meg fogunk birkózni.

A vári komplexum müemléki értékének átmentése, megőrzése - miként bármely más müemléki együttes esetében is - elvben két-

féleképen történhetik. Egyik mód szerint valamely történeti kor alapulvételével az egész városrész muzeum-szerüen állitható helyre és ilyen rögzitett állapotában tartható meg (pl. a krakkoi Wawel). A másik megoldás szerint pedig - miként azt a varsói Óváros helyreállitásánál is láttuk - a várnegyed a főváros életébe, annak szerves részeként ezután is mint élő, továbbfejlődő organizmus kapcsolódnék.

A várnegyednek valamely mult korszakbeli állapotában való megrögzitése, mintegy megfagyasztása mindezideig fel sem merült. A budai Várban is igen sok lelet került napvilágra, s ezek a leletek uj fényben tüntetik fel a városrész egyes történeti korszakait. De az uj leletek ellenére - miként Varsóban vagy Gdanskban - mi sem gondolhatunk arra, hogy az egész városrészt egy kiválasztott korszaknak megfelelően, teljes történeti hüséggel visszaállitsuk. De még ha fel is tesszük, hogy a formai problémák valamiképen megoldhatók volnának, a tartalmat már semmiképen sem varázsolhatjuk vissza. Ezen felül a Várnegyed tulságosan kiterjedt ahhoz, hogy teljes egészében, pl. muzeum céljára hasznositsuk. A diszletszerüen visszaálmodott külső burok és az elkerülhetetlenül beköltöző uj tartalom kibékithetetlen ellentéte megfosztaná a városrészt a muzeális tárgy tulajdonképeni értékétől, a minden izében hiteles eredetiségétől.

Az érintett ellentmondások azonban nem jönnek létre, ha a városrészt nem egy korhoz rögzitett muzeumi tárgyként becsüljük, hanem az egész együttest mint állandóan változó, fejlődő, szinte élő szervezetet tekintjük és éppen azért kivánjuk ebben az életfolyamatában továbbra is fenntartani, mert változó, fejlődő életének sajátos életelveiben rejlik számunkra az igazi érték. Ez az értékelés annál indokoltabb, mert a történelmi jellegü városképek sohasem tükröznek maradéktalanul egy-egy korszakot, viszont maradéktalanul tükrözik a változások, a szintézisek jellegét, az ujnak a régihez való hagyományos viszonyát.

Ez az érték csak növekszik, ha az ujabbnak a régihez való kapcsolata több időrétegen át a mindenkori jelenbe torkollik. Ekkor a forma és tartalom között már nincs ellentét, hiszen a folyton változó, fejlődő forma éppen a hasonlóan változó, fejlődő tarta-

lom hordozója. A városképi együttes főértéke tehát nem az egyes formák rögzitésében, hanem elsősorban a változás helyi szinezetü módjában, ritmusában, az ujnak a régihez való sajátos illeszkedésében rejlik.

A vári együttes müemlékjellegét az elmondottak alapján értékeljük. Ezt az elsődleges értéket tehát semmiképen sem veszélyeztethetjük s arra kell törekednünk, amire a lengyel müemlékvédelem is törekedett: tudományos felkészültséggel meghatározni a döntő értéktényezőket, hogy az elkerülhetetlen megalkuvások körét a másodlagos jelentőségü mozzanatokra korlátozzuk. Tisztán kell körvonalozódnia annak, hogy a megalkuvások meddig terjedhetnek, mikor veszti el a városrész beavatkozásunk folytán sajátos, elsődleges értékét, történetileg fémjelzett hitelét.

A budai Vár jelenleg érvényben lévő rendezési terve a történeti városkép morfológiai jellegének feltétlen megőrzésén alapszik, tehát irányelveiben legujabb tanulságaink szerint is helyes. A rendezési terv azonban csak szkéma, amely a helyreállitás és beépités konkrét megoldásának még viszonylag tág lehetőségeit engedi meg. Ez pontosabban azt jelenti, hogy a konkrét helyreállitástól és épitészeti megoldásoktól függ, vajjon a rendezési terv alapelgondolásai megőriztetnek-e, vagy ugyanazon rendezési terv esetén szinte teljes mértékben veszendőbe mennek. Ha az elsődleges érték a konkrét épületek szintézisében rejlik, akkor a szintézist nem lehet egy általános szkémánál abbahagyni, hogy azután szétdarabolva folytassuk a tervezést az egyes konkrét épületek megvalósitásáig. A lengyelországi tanulságok éppen arra ösztönöznek, hogy a városképi együttesek primér értékeinek hiteles megoldása érdekében a teljes szintézist biztositó tervezési módot kövessük és ne álljunk meg féluton egy városrendezési szkémánál; vezessük tovább és oldjuk meg a feladatot a magasépitési vázlattervekig, az egész együttesre nézve egyidejüleg. Ez esetben a tulajdonképeni Vár-problémát nem fogjuk egy-egy ház helyreállitási problémájával felcserélni, bármilyen értékes feladatot jelentsen is az ilyen leszükitett kérdés megoldása egymagában.

A rendezési terv emlitett kifejlesztése természetesen csak akkor vezethet kielégitő eredményre, ha az előkészitő munkák

kapcsán minden épület mütörténeti átvizsgálása tudományos igényeket kielégitő módon megtörténik. Csakis e vizsgálatok után állapitható meg az egyes házak helyreállitásánál követendő eljárás (egyes épületekre vonatkozólag ilyen vizsgálat nagyon komoly tudományossággal már eddig is megtörtént). Könnyen elképzelhető, hogy a városképi együttes legfőbb értékének - tehát az elemek sajátságos, helyi szinezetü kapcsolatának - tényleg hiteles megmentése érdekében a konkrét történeti kialakulás kisebb hibáit is visszaállitjuk csak azért, mert tudjuk, hogy az önkényes változtatással, vagy esetleg egy régebbi kor formáihoz való visszatéréssel az épületek egymáshoz való viszonyát, az elemek kapcsolatának jellegét megváltoztatjuk. Ezzel a kérdéssel a városképi együttesek helyreállitása kapcsán komolyan szembe kell nézni. Ilyen problémákkal többek között Varsóban, Gdanskban is szembenéztek.

A várnegyed müemléki együttesének helyreállitására elvben két végletes alternativa kinálkozik.

Első megoldásként képzeljük el, hogy az egyes házak számára külön-külön kiválasztjuk a helyreállitás alapjául szolgáló legelőnyösebb történeti állapotot és ilyen elvek alapján állitjuk helyre a városképi együttes épületeit. Ebben az esetben a különböző korszakoknak megfelelően helyreállitott épületek soha nem létezett együttest fognak alkotni, tehát az egyes épületek egymáshoz való viszonya történetileg hamis, mesterkélt lesz. Az urbanisztikai együttes tulajdonképeni értéke, nevezetesen a különböző periódusoknak a város életében való egymásbaolvadása, rétegződése, a mindenkori jelen viszonyulása a multhoz az ilyen helyreállitási mód esetén veszendőbe megy, hiszen az uj városkép legfeljebb csak hasonlitani fog a történeti valósághoz. Felmerül a kérdés, vajjon mit ér a történeti városképnek az a morfológiai jellegge, amely éppen történetileg nem hiteles.

A helyreállitás másik végletes alternativája a következő: a legelőnyösebb, a leggazdagabb történeti kornak megfelelő állapotot nem külön-külön az egyes házak vonatkozásában állapitjuk meg, hanem egységesen az egész együttesre nézve. A várnegyed esetében ez a korszak ugy hiszem a koraeklektika időszaka lehetne. Ebben az idő-

ben a stilusok rétegződése a leggazdagabb volt, a városkép harmoniájának rombolása pedig még nem következett be. E korból számos dokumentum, fényképfelvétel áll rendelkezésünkre. Feltéve, hogy e kornak megfelelő állapot pontosan visszaállitható volna, ez esetben a városkép hiteles harmoniáját, az elemek kapcsolatának helyi jellegét valóban megmenthetnénk;önkényes változtatásokkal nem hamisitanánk azt meg. (Az üres telkek korszerü beépitése nem jelentene hamisitást, hiszen ha a megtartandó müemlékjellegü épületek együtteséhez a mai kor hozzáad, az a város természetes továbbélése. Valójában ilyen hozzáadásnak számit a zavaró szecessziós épületek mai igényeink szerinti átalakitása is.)

Ha tehát a jelzett második alternativa szerint az egész városrész helyreállitásánál egy konkrét korhoz igazodunk, akkor a primér városképi értékek hitelesen megmenthetők. De ha ehhez az elvhez mereven ragaszkodnánk, ez egyuttal azt is jelentené, hogy nem volna mód egyes épületeket régebbi korok állapotának megfelelően helyreállitani,nehogy a városkép elemeinek viszonylatait önkényesen megváltoztassuk. Az ilyen merev álláspont érvényesitése esetén pl. középkori épületeink országos viszonylatban is egyedülálló értékétől kellene megfosztani a Várat.

A részletezett két helyreállitási alternativa közül tehát természetesen egyik sem alkalmazható mereven. Felmerül a kérdés, vajjon az egyes elemek - az épületek - kapcsolatának módja, a stilusok rétegződésének jellege csakis akkor őrizhető-e meg, ha az épületek kivétel nélkül t rténetileg egyidejüleg is hiteles együttest alkotnak? Vagy bizonyos megalkuvások ezen a téren is elképzelhetők?

A részletes vizsgálatoknál ki kell terjeszkedni arra, hogy az elemek viszonylatainak fő karakterisztikuma miben áll. Kétségtelen, hogy a beépités vonala, az utcahomlokzatok konturja, a felületek plasztikai feloldása, textúrája elsősorban döntőek a városkép történeti jellegének értékelésében. Ezek a fő tényezők, amelyeknek történeti hitelességét nem módosithatjuk önkényes átalakitásokkal, esetleg esztétizáló törekvésből. E történetileg hiteles morfológiai vázon belül azonban mintegy másodlagos mozzanatot jelent, ha kivételképen egy-egy épületet kimagasló egyedi történeti értéke foly-

tán valamely régebbi kor állapotának megfelelően állitunk helyre.

Lengyelországban részletes kutatásokkal állapitják meg a müemlékek és városképi együttesek értékének primér tényezőit. Ezeknek meghatározása után tisztázódik az értékek, jellegzetességek szekunder köre, amelyben az élet uj követelményeihez igazodó módositások szabadon érvényesülhetnek. A döntő müemléki értéket lényegében hordó jellegzetességek azonban nem módódhatnak el. Ha a varsói Óváros középkori szerkezete és barok felépitése primer müemléki értéket jelent, akkor ez nem halványulhat el a helyreállitás kapcsán. A kivételek meg sem közelithetik az épületek számának felét. Az összhatás tulsulya a döntő.

A várnegyed helyreállitásánál a primér városképi érték megóvása annál is inkább biztositható, mert viszonylag kevés épületnél adódik alkalom arra, hogy egy régebbi korszak értékesebb kialakitása kedvéért kilépjünk a történetileg hiteles együttesből. Az együttesben rejlő történeti hitelesség szempontját azonban tudatosan előtérbe kell helyezni, az irányelvek tengelyébe kell állitani. Tudatosan mérlegre kell tenni, vajjon pillanatnyi véleményünk szerint előnyösnek látszó átalakitás, párkánykiigazitás nem változtatja-e meg mesterkélt módon azt a jelleget, amelynek történeti hitelessége, eredetisége többet ér, mint szubjektiv megitélésünk szerint esetleg valamivel esztétikusabb megoldás. Ugy hiszem arra kell törekedni, hogy az elemek kapcsolatát, az együttes konkrét belső viszonylatait minél kevesebb helyen törjük meg, s a viszonylatok minél hübb, minél hitelesebb megtartása érdekében, egy müvészileg még értékes kor morfológiai konkrétumaihoz minél pontosabban ragaszkodjunk.

Az urbanisztikai együttest uj élettartalommal kell teliteni. A városrendező és restaurátor közös feladata, hogy a városrész történeti életének láncához uj szemet kapcsoljon. Ez főként két vonatkozásban érvényesül. Egyrészt uj épületek létesitésének, másrészt a megmaradó müemlékek korszerüsitésének vonatkozásában. Több alkalommal került kifejtésre az a helyes irányelv, amely szerint az együttesbe illesztendő uj épület ne archaizáljon, kerülje az eklektikus kiképzést. Közismert és állandóan előtérben lévő követelmény - s ez Varsóban, de különösen Krakkóban is azonos módon érvényesül - hogy az uj létesitmény korának hangnemén szóljon hozzánk, de formailag mégis a morfológiai hagyományok módján illeszkedjék környezetéhez.

Amikor fennmaradó müemlékeinket kell uj élettartalommal teliteni, mi sem kerülhetjük el, hogy bizonyos másodlagos jelentőségü értékek ne menjenek veszendőbe. De hol van a határ, amelyen tul már a müemlékek döntő értékeit veszélyeztetjük? Ezekre a kérdésekre ismét a tudományos felkészültséggel végzett pontos kutatómunka és müemléki dokumentáció adhat választ. És akkor, amikor az urbanisztikai együttes gazdaságosabb felhasználása érdekében az épületegységek belső életének, funkciójának átszervezése lép előtérbe - miként éppen a közeljövőben a Várban - az értékrombolás határát ugyanez az elmélyült dokumentációs munka fogja megvilágitani. Ennek eredményeképen fog tisztázódni pl. hogy miképen őrizhető meg a várban a jellegzetesen kis épületegységek élménye, intimitása, ha a gazdaságosság szempontjából a közös lépcsőházak rendszerére és az elavult udvari szárnyak szanálására kell áttérni. Ebben a kérdésben - mint láttuk - szintén fontos tanulságokat jelent a már előrehaladott lengyel gyakorlat.

Az uj élettartalom nyomán természetesen számos uj mozzanat jelenik meg a városképben. Ma már senkisem csodálkozik azon, hogy a történelmi jellegü utcákat pl. csatornázzák, vagy villannyal világitják. Magától értetődő folyománya ez annak a szemléletnek, amely az urbanisztikai együttest nem muzeális tárgyként becsüli, hanem életének folyamatosságában találja a fontosabb értéket és ezt a fejlődés eljövendő szakaszában is aktiv tényezőként akarja biztositani.

Az uj élet tartalmából folyóan - különösen fejlettebb történetszemléletünk következtében - uj jellegü kulturigények is felléphetnek. Ilyen igény pl. a városrész történeti perspektivájának élményszerü elmélyitésére vonatkozhatik. Ha kellő adat és lelet áll rendelkezésre, egészen természetesnek, sőt kivánatosnak tartjuk ha a restaurátor egyes épületek külső burkát helyenként mintegy felfejti és bepillantást nyujt valamely régebbi kor épitészeti világába. Az archeológia, a mütörténet tudománya kulturigény. Életünk velejárója, uj mozzanata. Ennek az igénynek megfelelő formában való kielégitése nem városképhamisitás, hanem kulturális élményeink gazdagitása. A restaurátor és épitész feladata, hogy városképi szempontból szakszerü körben és esztétikusan oldja meg a problémát.

A magyar müemlékvédelem egyik legszebb és lengyel szaktekintélyek által is igen nagyrabecsült vivmánya a magyar városok városképi

és müemléki értékeinek tervszerü seregszemléje. Már eddig is több mint 30 város müemléki és városképi vizsgálata készült el az Épitésügyi Minisztérium város- és falurendezési osztályának kezdeményezése és elvi irányitása alapján. Ehhez járul a BVTI szükebb kollektivája által készitett budapesti vizsgálat is.

Mindezeknek a tudományos kutatásoknak alapján már körvonalozódnak a közeljövő nagy feladatai: a multban sokszor lebecsült magyar városszerkezetek értékeinek tudatos megbecsülése és ezeknek az értékeknek a városépitésben való tervszerü felhasználása. A budai vár mellett mindinkább döntő feladatként lép előtérbe a környező dunaparti városrészek történeti sziluettjének, mint a vári együttes harmonikus környezetének értéke, valamint a pesti városközpont, a belváros urbanisztikai és müemléki jelentősége. A Belváros - Várnegyeden kivül - müemlékekben szegény fővárosunknak egyetlen olyan városrésze, amely a mult pusztitásai ellenére is ma még lényegében középkori városszerkezetet őriz, figyelemreméltó barok, neoklasszikus és romantikus felépitéssel. A továbbélő középkori városszerkezet és a későbbi értékes beépités harmonikus egységének megőrzése, - éppen a lengyel tanulságok alapján is - szép fővárosunk szocialista kifejlesztése kapcsán döntő feladatok elé állit bennünket.

Lengyelország müemléki értékekben összehasonlithatatlanul gazdagabb, mint Magyarország. A második világháboru következtében azonban egyes lengyel városokban ugyszólván teljes mértékünek tekinthető a müemléki állomány pusztulása. Ebből a szempontból viszonylag szerencsésebb helyzetben vagyunk, s ezért a teljesen megsemmisült müemlékek ujjáépitésének problémája nálunk nem lépett olyan mértékben előtérbe, mint Lengyelországban.

A teljes megujitás sulyos elvi kérdéseinek mérlegelésénél mi inkább figyelembe vehetjük, hogy a müemlék hitelességének élménye elsősorban az eredeti anyaghoz tapad. Az eredetiség ösztönzi a szemlélőt az elmult korok alkotásainak intenziv átélésére. Más az utánképzett formák helyességének logikus, hideg tudomásulvétele, és más az eredeti anyag által hordozott formák alapján az élményszerü meggyőződés, a multtal való közvetlen, hiteles érintkezésbe jutás. Az élménynek ez a belső tüze, gazdagsága nem pusztán romantikus érzéstöbblet, hanem az ösztönös meggyőződés alapja.

A müemlék átélésének ez a belső szikrája természetesen nem lobban fel a müemléknek teljesen uj anyagban való felépitése esetén. Az élmény fakó marad. De ha a müemléknek legalább egyes lényeges elemei még eredetiek, akkor a lényeges formákat hordó valódi részletek bizonyos határig szinte átsugároznak az ujjáalakitott részekre is. A multból fennmaradt anyag hiteles utalása a helyreállitást az eredetiség élményével tüzesitheti át; a régi részek hitelesithetik az ujak formáit. Az elmondottakat ugy hiszem nem egy hazai müemlékünk mintaszerü rekonstruálása is kellőképen igazolhatja. (Pl. Esztergom)

Számos lengyel helyreállitás sajnos már eleve nélkülözni kénytelen az anyag eredetiségét, de tudatosan beéri az uj anyagban kibontakozó formákkal, mert arra törekszik, hogy legalább ezt mentse át a multból a jelen és jövő kulturája számára. Az élettelen anyag fölött az aktiv forma uralkodik s ez a forma őrzi a kulturértékeket. Ha valamilyen okból a formailag semleges anyag válik kegyeletünk tárgyává, akkor valóban értelmét veszti az anyagi megujitás. De ha a müemléken elsősorban a forma (és esetleg az anyag minősége, fajtája) a kulturérték hordozója, akkor számot kell vetnünk azzal, hogy az anyagi megujitás egyrészt milyen veszélyeket rejt, másrészt milyen értékek megmentését biztositja. (Jellegzetesen domborodik ki e két szempont mérlegelése pl. a varsói volt királyi palota helyreállitásával kapcsolatos vitáknál. A viták eredményeképen az elpusztult épületet ujjáépitik.)

A lengyel müemlékvédelem értékesen gyümölcsöztethető tanulságait egy felolvasás keretében távolról sem lehet kimeriteni. A helyreállitás elvi és gyakorlati kérdésének gazdag szövevényéből néhány éppen aktuális és alapvetően fontos tényezőt igyekeztem kiragadni. De az érintett kérdések és tanulságok körén tul, a teljes müemléki problematika felett átivel a legfőbb tanulság, az amit száraz szavakkal és fakó képekkel nincs módomban érzékeltetni: a lengyel mult igazi értékeihez való szivós ragaszkodás, amely, tul minden romantikus sekélyességen a szabad és boldogabb jövő épitésének szilárd, megdönthetetlen alapja. A fejlődésnek ez a kristálytiszta szemlélete válthatta valóra ezer és ezer tudományos dokumentáció, felmérés és terv alapján a mult elpusztitott emlékeinek soha nem látott ujjászületését. De mindezt nem valami történelmi nosztalgia kedvéért, hanem azért, hogy lendítő erővé váljon az uj élet épitésében. Adam Mickiewicz sza-

vait idézem: "Ha a jövőre készülődünk, legalább annyira vissza kell térnünk a multhoz, amennyire visszatérünk az árok partján, hogy megfelelő lendülettel átugorhassuk azt."

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a müemlékekben népünk jellemét, képességét, alkotó hajlamát ismerhetjük fel. S éppen ebben rejlik legfőbb jelentőségük; csakis a magunk igazi megismerése adhat szárnyakat ahhoz, hogy a jövőbe lendülhessünk.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Pogány Frigyes: "A lengyelországi müemlékhelyreállitás módszerei és azok tanulságai magyar vonatkozásban" c. akadémiai felolvasó előadásához.

Rados Jenő:

Pogány Frigyes tömör tartalmu, értékes gondolatokkal és fogalmakkal telt magasszinvonalu értekezéséről egyöntetüen megállapithatjuk, hogy az a tárgyat magyar vonatkozásban, gyakorlati szempontból is rendkivül fontossá teszi és a hazai müemlékhelyreállitási problémák döntő kérdéseit is lényegbevágóan világitja meg. Előadó a lengyel müemlékügy és müemlékhelyreállitás problémáit kulturált meglátásának és nagy szakismeretének szürőjén át tárja elénk és átfogóan tájékoztat, inspirációt ad, gondolatokat kelt. Szinte pótolja egy kitünő magyarázatokkal kisért, tökéletesen megrendezett utazás tanulságait. Az előadás érdemi tartalmával azt hiszem, mindannyian egyetérthetünk, a bölcselkedés és esztetizálás szintjére emelkedő, magas szinvonalu tárgyalási módja azonban első hallásra talán tulzottan elvontnak tetszik. Olyan volt ez a felolvasás, mint egy magas opusz-számu Beethoven-quartett, amelynél a hallgatónak nagyon oda kell figyelnie, teljes mértékben koncentrálnia kell minden gondolatát, tudását, hogy annak legmélyebb tartalmát, mondanivalóját is tökéletesen megértse. Elképzelhető tehát, hogy lesznek olyanok, akik az előadásnak ezt a magasrendü, sulyos tárgyalási módját tulzott elméletisége mellett nehezen érthetőnek minősitik; de ez nem lehet ok arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, tudományos életünk legfelső fóruma - a probléma ilyen keretekben való tárgyalásától eltérjen.

Különösen jelentősnek tartom az előadás anyagát és érvelését most, amikor a magyar müemlékügy gondozása - remélhetőleg csak átmenetileg - a bizonytalanság és pillanatnyi gazdátlanság folytán válságos napjait éli át, amikor nem lehet eléggé hangsulyozni, hogy müemlékeink nemcsak népünk müvészi alkotókészségének kőbe örökitett okmányai, nemcsak az uj hazafiság és történeti tudat erős támaszai, jövő épitészetünk kialakitásának is alapvető tényezői.

Pogány Frigyes mai előadásában preciziós mérlegre tette érveléseit a müemlékhelyreállitások helyes alapelveinek lerögzitése érdekében, hogy az eredmény elméletileg legjobb módját kiértékelje. Előadásának ezen vonatkozásai valóban nem tünnek tulzottan elméletinek és azokból a helyreállitás leghelyesebb módjára vonatkozó következtetések leszürhetők, megállapithatók. Csak egy dologtól félek, éspedig attól, hogy erre a preciziós mérlegre, - melynek egyik oldalára finom bölcselkedéssel leszürt érvei nehezednek, - a másik oldalról valaki rákönyököl.

Hogy értsük ezt? Ugy, hogy amig mi, valamennyien, itt ebben a teremben egyetértünk azokkal az elvekkel, irányokkal, amiket Pogány Frigyes mai előadásában a müemlékhelyreállitások kérdéseire vonatkozóan leszögezett, addig a müemlékügy vonalán sok minden történik, ami ezzel éles ellentétben áll. - Mialatt például a legprecizebb és mintaszerü előmunkálatok történtek a vári lakóház-helyreállitásokkal kapcsolatban és több jelentős müemlékünk, restaurálására vonatkozóan, aminek érdekében az épitészek, régészek, mütörténészek kiváló gárdája lelkesen müködött közre, szemünk láttára bontják le haladó épitészünk nagy mesterének, Hild Józsefnek legszebb, legkiforrottabb, világi alkotását, a pesti Lloyd-palotát, vagy Pollack Mihály egyik legnemesebb, legkifejezőbb épületét, az alcsuti kastélyt.

Éppen az előbb emlitettek miatt kivánatosnak tartottam volna - bár elvben nem tudományos szempont - ha Pogány Frigyes mai előadásában annak ismertetésére is kitért volna, hogy Lengyelországban a közfelfogásnak a müemlékügy számára való megnyerése milyen felvilágositó és propaganda munkával történt, hogyan sikerült elérniök, hogy ott a müemlékügy valóban a széles néptömegek érdeklődésének és rokonszenvének középpontjában áll, ahol a dolgozók maguk követelik az elpusztult városrészek és müemlékek régi állapotba való visszaállitását, a régi, megszokott városkép, várossziluett fenntartását. E népszerüsitő propaganda a müemlékproblémának látszólag másodrendü része, de a gyakorlat szempontjából egyik legfontosabb tényezőnek mondható.

Mindennel, amit Pogány Frigyes előadásában a lengyel müemlékhelyreállitás módszereiről hallottunk, nem tudok maradéktalanul egyetérteni. Feljegyeztem magamnak néhány mondatot, gondolatot, de ezeket nem akarom az idő rövidségére és előrehaladottságára való tekin-

tettel részletezni. Mégis szeretném aláhuzni Pogány Frigyes előadásából kicsendülő azt a nagyon fontos szempontot, hogy a lengyel müemlékhelyreállitás módszerei a forma-hitelesség tekintetében egyes esetekben elvezetnek ahhoz, amit mi purisztikus restaurálásnak nevezünk és korábban meglehetősen elitéltünk. Például a hegyes-szögben talált telekhatárok és válaszfalaknak derékszögben való állitása olyan dolog, amin mi gondolkodnánk. Ugyanez vonatkozik a több homlokzaton keresztülfutó lakásoknál az ablakok párkányvonalának egy szintbe való helyezésére is. - Minden sovinizmus nélkül merem állitani, hogy azok a tervek, amelyek a budai vár polgári városrészének helyreállitására készültek, ebben a vonatkozásban - legalább is a mi felfogásunk szerint - a müemlékhelyreállitás módszereinek kulturáltabb eredményeit mutatják. Viszont csodálattal kell nézni a lengyel müemlék-ügynek azokat a nagyszerü eredményeit, amiket e nemzet olyan hallatlan lelkesedéssel produkált.

Éppen ezért ugy hiszem, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ezzel az előadással kapcsolatban érzésem szerint olyanirányu továbbmenő kötelezettsége is merül fel, hogy annak tartalmáról lehetőleg minél szélesebb körök szerezzenek megfelelő formában tudomást és hogy ennek az előadásnak az alkalmát megragadva, népszerü formában, napisajtó utján a müemlékügy megfelelő propagandisztikus támogatást is nyerjen, mert csak propagólás eredménye gyanánt remélhető, hogy az a gondolkodás, ill. felfogás, amely ezidőszerint a magyar müemlékügy területén még mindig fennáll, megnyugtatóbb és helyesebb irányba terelődik.

Gerő László:

Az előadás szemléletes képet nyujtott arról a nagyarányu és szerteágazó feladatokkal megbirkózó müemléki munkáról, amit a baráti lengyel népi demokrácia folytat azért, hogy a háborus fasiszta pusztitásban kapott sebeket mielőbb meggyógyitsa, városai arculatán mutatkozó nagy sebeket eltüntesse.

Valóban hősi küzdelem bontakozik ki azokból az adatokból, melyeket Pogány Frigyes előadásából megismerünk. Itt nemcsak egy-egy ház, vagy talán házcsoport, de egész városrészek helyreállitásáról,

utcaképek visszaépitéséről van szó, amelyek elpusztultak, de amelyeknek hiányába nem akar belenyugodni a lengyel nép: Varsó népe és a többi lengyel városok népe, - akik ezeknek a városoknak történelmi környezetében, müemléki együtteseiben nőttek fel, és tudják, érzik, hogy a mult e fontos hagyományai, kulturájuk hordozói segitségükre vannak a jövő szocialista épitésében is.

Meglepően azonos problémakörök vetődnek elénk az előadásból a lengyel müemléki munka és a legjobban elpusztult hazai müemlékegyüttesünk, a budai vár esete között. Ott is, mint Budán, a rombolásokban lemeztelenitett főváros régi magjának gyökerei, az utcák és épületek váza gótikus, melyre később ujabb barokk és klasszicista köntös került.

Ott is felmerült a gótikus részletek bemutatásának kivánsága, valamint az ismert történeti állapoté - és a kettő nem mindig egyezik. Esztétikai törekvés az az igény, hogy a helyreállitott épület harmonikus megjelenésü legyen, történeti igény, hogy átmentsen minden hiteles részt a jövő számára.

A lengyel müemléki szakemberek számára az a sulyos feladat adódott, hogy a helyreállitásokat nem korlátozhatták egy-egy elpusztult épületre, hanem ki kellett terjeszteniök egész elpusztult utcákra. Ez esetben a helyreállitás mérve, természetesen sokkal nagyobb, és fokozott fontosságot nyernek a végig megmaradt eredeti részek, vagy ilyeneket hiteltérdemlően dokumentáló eredeti tervek, pontos felmérések és fotográfiák. Mert csak ezek adhatják meg a munka történeti hitelét.

A helyreállitásnak ez a - régi élményt visszaadó - módja, a müemléknek, müemléksorozatból álló utcaképnek élménytkeltő benyomása az a gondolat, melyet a magyar müemlékvédelemben az előadó évekkel ezelőtt vetett fel, és ezzel a helyes megállapitással értékes pozitiv szempontokkal gazdagitotta a müemlékek védelmét.

Akkor, amikor a budai vár utcaképeinek élménytkeltő - élményeztető voltáról, egy kor, vagy több egymásrarétegződött kor alkotásaiból előálló utcaképet, városegyüttest védett, és ezek értékét nem az önálló épitészeti müvekben, de azokon tul az egész együttesben is meglátta, a fejlett érzékü városrendező épitőművész szólalt meg benne.

Kiemelkedőnek tartom értékes előadásából, hogy felhivja

figyelmünket arra, hogy a régi épületegyüttes eredeti hatásának szépségére igyekszenek visszamenni lengyel kollégáink ott, ahol az előnyösebbnek látszik. Ott azonban, ahol ilyen régibb állapotot nem sikerül felkutatniok, ott "a történetileg feltétlenül hiteles megoldáshoz ragaszkodunk" még akkor is, ha az nem teljesen előnyös. E tántorithatatlan, és a hatalmas munka épitőlendületében számtalan vitájukban kikristályosodott álláspontot és épitőművészeti magatartást volt módunkban nekünk is megismerni abból az alkalomból, hogy kormányunk a budai vár helyreállitása konzultálására több kiváló lengyel épitészből álló csoportot hivott meg.

Az a hallatlan mély érdeklődés és baráti segiteni akarás, mely munkájuk során megnyilvánult, őszinte vonzalmat keltett mindnyájunkban irántuk és azóta fokozott figyelemmel kisérjük Lengyelország ujjáépitését, melynek résztvevői közül több személyes ismerős is van.

Munkájukat szemlélve azt látjuk, hogy azonos tudományos lelkiismerettel, a legapróbb részletek feltárásával gondoskodnak müemlékeikről, a Szovjetunió müemléki gyakorlata példáját követve, melyről mind több és több részletet ismerünk meg mi is, - ha egyelőre csak kiadványokon keresztül is. A Szovjetunióban sem csak néhány szakember ügye az épitészeti mult hagyományainak megőrzése, hanem az egész népé, ahogyan azt a sok müemlékhelyreállitás, film, könyv és a napi sajtó állandó cikkei tanusitják.

Nemzeti értékeink, haladó hagyományaink megőrzésére ujabb ösztönzéseket kaphatunk Pogány Frigyes épitőművész kartársunktól, akinek élménytkeltő előadását ezuton megköszönjük.

Kisléghi Nagy István:

Hozzászólásomban Pogány Frigyes előadásának ahhoz az alapvető kijelentéséhez szeretnék visszatérni, amely szerint a müemléket az emberi lét természetes érdeke, az életérdek szempontjából kell értékelnünk. Szükségesnek tartom, hogy ebben a vonatkozásban néhány gondolattal egészitsem ki az előadást.

Pogány Frigyes azt mondja: ha a müemlék jelentőségét az élet természetes érdekének egyedül helyes szempontjából, a társadalom és az egyén tökéletesedésének, fejlődésének szempontjából vizsgáljuk,

akkor megállapithatjuk, hogy a müemléknek távolról sem az a szerepe, hogy a multban elmerengő szentimentalizmust táplálja, mert a müemlék kulturéletünk szerves tényezője, amely - mint minden valódi kulturérték, - végső fokon a jövő épitését szolgálja. Ha a mult épitészeti hagyatéka nem ezt a szerepet tölti be, akkor nem tekinthetjük müemléknek és védelme fentartása indokolatlan.

Sokszor tapasztaljuk, hogy a müemlék az élet dinamikus sodrát fékezi, nehezíti. Igen ritkán fordul elő, hogy egy régi épület megalkuvások nélkül hasznositható és, hogy uj rendeltetésének megfelelő igényeket teljes hatásfokkal elégiti ki. Éppen ezért felmerül a kérdés: ha a müemlék feladata a kulturán keresztül az életérdek szolgálata, milyen mértékben kerülhet szembe az ugyancsak életérdekként jelentkező egyéb aktuális követelményekkel. Tehát azt kell megállapitanunk, mikor kell a pillanatnyi érdeknek félreállnia az életet mélyrehatóan szolgáló történeti tapasztalatot jelentő, vagy esztetikai értéket képező alkotás elől, illetőleg azt kell alaposan kivizsgálnunk, hogy az élet helyes irányu, dinamikus sodrását nem gátolja-e egy emlék, amelynek fennmaradása pedig tulajdonképpen éppen azt a célt hivatott betölteni, hogy az élet helyes irányulását elősegitse.

Az életet teljes keresztmetszetében, történeti perspektivában szemlélő társadalmunknak biztosan kell döntenie abban, hogy a mult hagyatékának vagypedig az élet valamely időszerü gyakorlati igényének kell-e kitérnie a valódi, helyesen értelmezett reális életérdek utjából.

Abból a célból, hogy e kérdések mérlegelésének helyes utját egyengessük, a müemlékek értékének, jelentőségének életünkben betöltött szerepének elemzése és tudatositása szükséges.

Ennek érdekében szeretném Pogány Frigyessel e kérdésben többször is képviselt közös álláspontunkat aláhuzni. Ez a következő: a müemlék értékének megértéséhez nincs szükségünk misztikus, ködös teoriákra, mert, - mint egyéb történeti emléknek, ennek jelentősége is a tapasztalásnak, tapasztalatnak mindenki által méltányolt, magától értetődő értékében jelentkezik. Tapasztalását jelenti ugyanis a müemlék az emberi tevékenység egy fontos szektorában, az egész emberiség, egy nép, vagy saját magunk tevékenysége eredményének, - jó, vagy rossz eredményének. Esztetikai vonatkozásban pedig a müemlék végső fokon az

egész természet törvényeinek tapasztalását jelentheti. Ha pedig ez a saját hagyományainkban, sőt haladó hagyományainkban valósul meg, akkor ez a tapasztalás a reális jelent fokozott mértékben szolgálja.

Major Máté elnöki zárószava:

Azt hiszem az elhangzott előadás és a három hozzászólás igen sok érdekes és értékes momentumot tartalmazott és tapasztalatot nyujtott a jelenlévőknek a müemlékvédelem kérdésében. - Ezek közül véleményem szerint két dolog az, aminek hangsulyozása nagyon fontos számunkra.

Az egyik - a lengyel müemlékvédelem szempontjai alapján - az, hogy amit mi eddig müemlékvédelem cimén csináltunk, az a gyakorlat, amit folytattunk, s amelynek kétségtelenül vannak hibái és egyenetlenségei, nem nevezhető tulzó álláspont erőszakos érvényesitésének.

A másik - annak figyelembevételével, hogy a lengyelek egészen rom-müemlékeket is helyreállitanak -, hogy egyes, igen fontos müemlékeink veszélyeztetése esetén legyünk bátrak szakterületünk képviseletében. - Azt hiszem, hogy a - Rados professzor által emlitett - Llyod palotát és alcsuti kastélyt sem bontották volna le, ha már korábban is ezt az irányelvet követtük volna. Remélem, hogy a továbbiakban - a lengyel müemlékvédelem gyakorlati tanulságai alapján - nem kerül sor - például - a Sándor-palota végleges eltüntetésére.

Azt hiszem, hogy e két nagy pozitivumot vihetjük tovább a mai előadásból, a többi - kisebb - mellett.

Befejezésül megköszönöm Pogány Frigyes igen értékes előadását, a jelentős hozzászólásokat, valamint a közönség nagyszámu megjelenését és figyelmét. -

GERŐ LÁSZLÓ:

A budai vár helyreállitásának müemléki problémái.

(Akadémiai felolvasó előadás.)

Országunk fővárosának világhirü szépsége elsősorban a természet alkotása: A budai várhegy és Gellérthegy tövében szélesen hömpölygő Duna, a budai hegyek erdővel boritott távolabbi koszorujától körülölelt Budával szemben, az Alföld sikján szélesen elterülő világváros felejthetetlen élmény marad még azok számára is, akik csak egyszer élvezték látását. Fővárosunk megjelenésében e nagyhatásu döntő tényezők mellett a történelem folyamán mindig lakott helynek ismert város kialakitására az emberkéz is mindent megtett, amit társadalmi fejlődése során fejlődési viszonyai lehetővé tettek. A viszonylag kis belső történelmi mag köré hatalmas város nőtt, az emberek százezreinek munka- és lakóhelyeivel.

Az egész városképben a Duna partjai a legszebbek, melyeknek a széles viztükör utánozhatatlan keretet nyujt. És ebben a képben is első a budai Várhegy hosszan nyuló tömege, a rajta lévő épületekkel. Ez az a városképi együttes, mely a fővárosnak mintegy gyujtópontja. Minden irányból vonzza a tekintetet és innen az egész város áttekinthető.

A természeti adottságokon kivül müemléki értéke is rendkivüli. A régi időből szerencsésen fennmaradt várfalai ilyan területet őveznek, melyben 83 müemlékünk áll. Páratlan együttes ez országunkban és igy érthető, ha e müemléki együttest sokféle szempontból rendkivül fontosnak tartjuk. Fővárosunk müemlékállományában is első a vár, országunk más városai pedig mint példára tekintenek a várra. Azt mondhatnánk, hogy müemlékvédelmünk döntően függ attól, ami a budai várban történik.

Köztudomásu az, hogy a fasiszta örjöngés egyik legszörnyübb módon elpusztitott területe éppen a vár, melynek sok épülete dőlt össze és egy háza sem maradt épen. A helyreállitás tehát elengedhetetlen szükségesség volt. A rombolás és pusztulás eddig nem ismert

nagyságu feladat elé állitott bennünket. A vár müemléki helyreállitói felelősségének sulyosságát még fokozta az a tudat, hogy olyan kulturörökség megtartásáról kellett gondoskodnunk, mely multunk hagyományai haladó részét alkotja, olyan értékek átmentéséről van szó a jövő számára, mely szerves része a mi nemzeti alkotó munkánknak. Oly értékekről, melyeket nemcsak népünk épitett, hemcsak az ő termelési viszonyainak és termelőerejének, de müvészi készségének tükrei is és mindezeken tul, ma már népünk legszélesebb rétegeinek a tulajdonát képezik. E kimagasló épitőmüvészeti alkotások, melyek azelőtt az emberek csak egy szük rétegének szórakozását szolgálták - ma már hozzáférhetők a nép széles rétegei számára.

A budai várban folyó munkák az összes müemléki problémákat felvetik. Ezek összefoglalt bemutatása is tulmegy egy előadás adta keret lehetőségein, ezért a szakmai részletekre, egyes kérdések taglalásába és pontos kifejtésébe nem bocsátkozhatunk.

A multba visszapillantás a müemlékvédelem terén is jellemző. A magántulajdon tulzott védelmében nem lehetett keresztülvinni a régen elavult 1881:XXXIX. tc. helyébe uj, korszerü müemléki törvényt, mig népi demokráciánk egyik legfrisebb törvényalkotása volt a 13/1949. tvr.

A várbeli munkákat erre a törvényre alapozhattuk, mely szilárd bázist rakott le. Első fejezete első §-a kimondja, hogy "a magyar történet, tudomány és müvészet emlékeit és eredményeit, mint közmüvelődésünk örökbecsü értékeit ... fokozott védelemben kell részesiteni és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé tenni."

Az idézett törvényben előirt védelem feladata a budai várban a problémák két csoportját vetette fel. Az egyik a müemlékek helyreállitásában, a másik a környezetükben rejlik. További két különválasztható feladatkört jelentenek a vár lakónegyede és a volt királyi palota müemléki kérdései.

A lakónegyed épületeit vizsgálva azt látjuk, hogy elsősorban sokaságuk, a már emlitett 83 müemlék egymásmellettsége tünik fel. A számtalan barokk, copf és klasszicista főuri és polgári, sőt földmüves ház eddig ismert arculata mellett azonban a háborus sérülésektől lemeztelenitett épületekben hihetetlen mennyiségü középkori épületrész került elő. A kapualjakban az egyszerütől a legdiszesebb gotikus ülő-

fülkéknek világviszonylatban páratlan számu képviselője bontakozott ki, százaival a kapu, ajtó, ablakkeretek, Kőkonzolok, falfestések kisebb-nagyobb töredékei. A barokk külső alól előbujt a gotikus Buda középkorban hires városa, melyről az itt lévő királyi udvarban járt külföldiek, mint Európa ezidőtájt egyik legnagyobb városáról emlékeznek meg.

Itt tehát a müemlékvédelmet nem korlátozhattuk egy-egy müemlékre, hanem fel kellett ismernünk az egész együttesben rejli értéket. Müemlékeink elszórtan vannak másutt is országunkban. Ilyenekkel más ország is rendelkezik; de müemléki együttesek, egész városrészek ma már külországokban is ritkák, hát még nálunk, ahol a háborus dulások annyi történelmi emlékünket pusztitották el.

Gondoljunk csak arra, hogy a Szovjetunióban milyen fokozott védelemben részesül a moszkvai Kreml páratlan müemléki együttese, a leningrádi klasszicista városrész, hogyan óvják a lengyelek a krakói Vavelt és környékét, a csehek a prágai Hradsint és ezt övező régi várost, az olaszok Firenzét, Velencét és igy tovább. Az egyre ritkuló müemléki együttest a régi, történetileg kialakult müemlékvárosképet óvták a baráti csehszlovák népi demokráciában, midőn 1950 folyamán 30 várost nyilvánitottak müemlék-rezervációvá, köztük Prága I, III. és IV. kerületét, Besztercebánya, Bártfa, Lőcse, Késmárk, Szepesszombat, Eperjes, Szepeskáptalan, Körmöcbánya városokat.

De a mi törvényünk alkotói is felismerték azt, hogy nem elég egy-egy müemlék megmentése, ha környezetükben ugy épitkeznek, ugy alakul a város, hogy az épület szépsége nem érvényesülhet. Felismerték a környezet fontosságát. A törvény VI. fejezete (22.§. (1) kimondja, hogy "a müemléken kivül védelemben kell részesiteni annak épitészeti és tájképi környezetét ... /védett területek/)". Ezzel a müemléki védett terület eddig ismeretlen fogalmát nemcsak bevezeti, de a törvény erejével támogatja. Azt mondja (3) "a védelemben részesitett területen nem szabad olyan változtatást eszközölni, amely a müemlék épségét, zavartalan érvényesülését, vagy a védetté nyilvánitott környezet jellegzetes állapotát megváltoztatja. A védett területen minden épitkezéshez és más környezetalakitó változáshoz (pl. hirdetőoszlopok felállitása, fakivágás, parkositás), ugyszintén a közlekedési rend megváltoztatásához, üzem létesitéséhez, továbbá épületek külső

átalakitásához, vagy lebontásához az esetleg szükséges engedély megadása előtt az arra egyébként illetékes hatóság a Központot meghallgatni köteles; az e tárgyban hozott hatósági határozatok ellen a Központ közérdekből ugy élhet feljebbvitellel mintha az ügyben félként venne részt."

A budai vár helyreállitásánál nem hagyhatták figyelmen kivül azt a tényt, hogy ez az ország legértékesebb müemléki területe. De ennek védelmét a fent hivatkozott törvényhely elő is irja és a Muzeumok és Müemlékek Országos Központjának feladatává is teszi. Feladatává teszi azt is, hogy a müemlékek és müemléki védett területek értékének csorbitását ne engedje, tegyen javaslatokat azok megmentésére.

Azt hisszük, ma már hivatkozhatunk arra, hogy épitőművészeink egész társadalma elfogadja és magáévá teszi a budai várban rejlő együttes értékét, melynek éppen városképei, utcaképei és terei adják legfőbb müvészi vonzóerejét és rejtik azokat a tanulságokat, melyeket felhasználva, ezekre támaszkodva vesznek részt abban a harcban, mely a szocializmus felé haladó országépitésünket méltán kifejező uj épitészet megteremtését tüzte ki céljául.

E munkának dolgozó népünkkel szorosabb kapcsolatát célozták az épületekre kifüggesztett magyarázó táblák, ismertetések és cikkek, melyek végleges formában is meg fogják örökiteni a munkák befejezése után a legfontosabb tudnivalókat.

A budai vár lakónegyede legfőbb értékét a városképi együttest vizsgálva, igyekeztünk megállapitani; melyek az értéket alkotó részek és melyek az értékromboló elemek. Értékalkotóknak itéltük az utca vonalvezetések történeti kialakultságát, az enyhe törésvonalakkal egymáshoz csatlakozó homlokzatvonalakat, a széles utcákat, az alacsony párkánymagasságot, tetők kevés különbségü formáját, cseréphéjját, az azonos nyugodt ritmust, az épületek kiképzésének egyszerüségét, az utcaképek zárt befejezettségét, melyek összességében helyi magyar hagyományokat látunk annak ellenére, hogy a magyar középkor épitkezéseit az 1686-os ostrom pusztulásából ujraéledő vár házait kezdetben olasz, majd német mesterek vezetésével épitik, nem pedig magyarokéval.

Értékrombolóaknak minősültek mindazok a részletek, melyek a fent felsoroltakkal ellentétben vannak. Igy a régebbi rendezések során felvetett merevvonalu egyenes utcavezetés, a tulzott tömegü épületek,

melyek a tulnyomóan I. emeletes házak sorából kirivóak. A kapitalizmus korát képviselő uj üzletszekrények, hirdetőoszlopok, táblák és azok a pöffeszkedő épületek, melyek kulturálatlan épittetőik kivánságára készültek (József fh. palota, Guttmann br. palota stb.) és a vár történeti épületei eredeti együttesében a leghangosabb szólamokat akarták fujni. Bántónak itéltük a város máshol megszokott, de itt sématikusnak ható utca és házszámjelzéseit, a burkolatok ötlettelen sivár egyhanguságát, a terek olcsó vizelvezetése kedvéért elrontott pupos közepü kiképzését, és főleg a zárt városképet megbontó üres, beépitetlenségeket, melyek részben régen megvoltak (Szentháromság-tér) részben az összedőlt házak helyén most keletkeztek.

A vár müemléki helyreállitásánál sulyponti kérdésnek tekintettük es tekintjük a müemléki együttesekből alkotott utcaképek sorozatát, a vári védett terület teljes egészének védelmét. Igyekeztünk az előadottaknak az épitést ellenőrző hatóságokon, a tervező irodákon és az épitő vállalatokon keresztül érvényt szerezni: az értékalkotó részeket megtartani és fejleszteni, az értékromboló elemeket eltávolitani.

Ebből a célból és tanulva Würzburg, Nürnberg, Rostock és más német városok 1948 körüli tapasztalataiból, ahol az épitészeti együttes feldolgozásának hiánya a városrendezési pályázatokon nem hozott kielégitő eredményeket - elkészültek a vár összes utcahomlokzatainak felmérése és felrajzolása, ami 8 km homlokzatot jelent. Lebontattak a legbántóbb tömegü épületeknek az utcaképpel nem harmonizáló részei (kivéve az Országos Levéltár épületét, melynek anyagi értékére és aránylagos sértetlenségére tekintettel kellett lenni. Elkészültek a vár utcaburkolatának tervei. Levitték a várból a hirdetőoszlopokat, és megszüntek a külső kirakatszekrényes üzeltek is.

Hogy mennyire a müemléki együttes védelme volt az első és legfontosabb szempont, azt bizonyitja, hogy a vár kezdeti elhagyatottságában, lassan magáraeszmélő élet közben egy szükebb, de lelkes épitésztársaság kivitatta azokat a legfontosabb teendőket, melyek a további pusztulás elejét vehették. A Népgazdasági Tanács intézkedése és a Tervhivatal által biztositott államhitel megadták az addig csak ad hoc végzett munka kiterjesztésének lehetőségeit és ennek során nem egyedi müemlékvédelem készült, hanem csupa állagbiztositás. Elkészültek

a rogyadozó pillérek, födémek kicserélései, az uj tetőszékek és tetőhéjjak.

A városkép döntő jelentősége mellett természetesen nem feledkezhettünk meg a városképet alkotó müemlékekről sem. Ezek ugyan, addig, mig sokaknak további sorsát nem láttuk biztositottnak, csak kis számban jutottak el a teljes helyreállitásig. Helyreállitásuk azután felvetette a müemléki problémák ujabb csoportját.

A müemlékvédelem végigkiséri az emberi kulturát. Minden időkben igyekeztek megőrizni, fenntartani azokat az épületeket, melyeknek történeti müvészi értékét becsülték. Mindegyik társadalom igyekezett az ilyen müemlékei életét meghosszabbitani. A müemlékvédelem gyakorlata, tudományos módszerei azonban csak a legutolsó száz évben alakultak ki.

A mult század közepetáján divott purista helyreállitás mindent eltávolitott a müemlékről, ami nem az általa legértékesebb - rendszerint legrégibb korra volt visszavezethető. Az egész épületet átforgatta arra a képre, melyet többé-kevésbbé hézagos ismeretei alapján az eredeti épület állapotáról elképzelt.

A purista iskolával szemben voltak, akik az épületekhez nem engedtek nyulni. Azt mondták, hogy az a helyes, ha a régi épületet ugy hagyják, amint van. Ha roskadozik, borostyán növi be, ugy kell hagyni, parkkal körülvenni és az enyészetre bizni.

A két véglet között sok árnyalat képzelhető el, melynek mind voltak és vannak hivei. Ma azonban e szakterület müvelői körülbelül megegyeznek a következőkben. A müemléket a lehető leggondosabban fel kell tárni. Az épitési korát, épületrészleteket kikutatni az épületen és az irott források felkutatásával. Igyekezni kell megállapitani épitésének és későbbi esetleges átalakitásának körülményeit, mestereit, az épitőmühelyt, iskolákat és azt a csoportot, ahova a müemlék a hazai viszonylatban - esetleg külföldiben - tartozik. A müemlék helyreállitásának tervét ugy kell elkészitení, hogy eredeti részei hiánytalanul fennmaradjanak és zavartalanul érvényesüljenek. A helyreállitást inkább megőrzésre (konzerválásra), mint kiegészitésre (rekonstrukcióra) korlátozzuk. A visszaállitás (anastylozis) minden esetben indokolt. Ez szolgálja az elpusztult, de összeomlott és legtöbbször ásatással napvilágra hozott összefüggő épületrészek értelmes

és élménytkeltő bemutatását. A kiegészitések mértéke az eredetivel legyen arányos, az eredeti részek megjelenésével harmonizáljon, azoktól legyen megkülönböztethető (hamisitás elkerülésére) végül az eredeti részek hangulatát - felület, patina stb. szóval megjelenésük történeti és müvészeti értéküktől független egyszerü időbeliségük legáltalánosabban felismerhető értékétől ne fosszuk meg a müemlékeket.

Az előadott, általános elvek csak a fő elvek, melyek esetenként másként módosulnak, az épület állapotától és a beavatkozás mértékének szükségességétől függően. Az ismertetett elvek is változnak a történelem korain belül, mert pl. az antik emlékek legtöbbje konzerválásásánál ugy járnak el, mint a szobornál. A középkori részek kiegészitésénél már több szabadságot engedtek meg még a müemlékvédelem legkorrektebb elveit hangoztatók is (Möller eljárása 1900 körül Zsámbókon). A megőrzés azonban az ókori és középkori emlékeknél is sok helyen járt kiegészitéssel, legtöbbször nem annyira az élménykeltés, mint az időjárás rongálásaitól való védelem miatt.

Végül az ujkor emlékeinél már nagyobbméretü helyreállitásokat is igazoltnak látunk. És itt érünk el a tudományos dokumentáció fogalmához. Az antik és középkori emlékeknél a visszaállitáshoz elegendő a helyszinen talált oszlopláb és az esetleg széttört oszloptörzs összeillő darabjai és feje, hogy visszaállitsuk feltárt helyére. Sok esetben többed magával, mint ahogyan azt a szaciliai, paestumi görög-dór templomoknál, az atheni Akropolison láttuk. A Parthenonon a széttört dobok legapróbb kövcit is felhasználták betonformák segitségével, hogy minél több oszlopdobot rekonstruáljanak és minél jobban megközelitsék a Parthenon élménytkeltő megjelenésében annak eredeti képét. A helyreállitás eljárását is hibáztatták egyes régészek. De az épitészek, akiknek az Akropolis nagyszerü müemlék-élményében része volt, azt hiszem nem adnak ezeknek igazat. Az antik és középkori emlékeknél is szükség van azonban arra, hogy az oszlopok, párkánytöredékek összeállithatók legyenek, és összerakásuk addig a határig mehet, ameddig egyértelmüen megállapitható. Ha megtaláljuk egy középkori ajtó, ablak eredeti köveinek annyi maradványát, amennyiből az összeállitható, továbbá az eredeti helyzete is rögzitett, és csak egy-két töredék pótlásáról van szó, akkor a kiegészités jogosult. Ha egy helyiség boltozata vállalkozott, boltozata inditása, esetleg bor-

dái nem hagynak kétséget az eredeti boltozat formája felől, ez is kiegészithető. Ilyenkor a kiegészités megmutatása mellett minél több eredeti darab visszahelyezésére törekszünk. Az ilyen munkát megelőző tudományos müemléki dokumentációra szovjet példákat mutatok be, L.A.Kalnying-Mihajlovszkaja: "Restaurálási munka gyakorlata" c. orosz nyelven megjelent munkájából, amely az Állami Épitőművészeti és Városépitési Kiadó Vállalat kiadásában jelent meg Moszkvában, 1950-ben. A mü tartalmazza Sz.N. Davidov cikkét a novgorodi Szofia székesegyház helyreállitásáról az 1945-1948 években, Kruselnyickij: A szofia székesegyház harangtornya feltárását és dokumentációját, továbbá N.V.Zaharova: A novgorodi Kremlben lévő érseki palota vizsgálatát és müemléki helyreállitása terveit, valamint müemléki ásatásokat, falfestmények vizsgálatát és restaurálását, épitészeti müemlékek falainak megerősitési eljárását és más hasznos módszereket. A közölt képek bizonyitják, hogy a Szovjetunió müemléki restaurálásával megegyeznek a mi eljárásaink. Cáfolatai sokak állitásának, mely szerint a Szovjetunió müemlékvédelme megelégedne az épületek fenntartásával, a háborus pusztulások helyreállitásával. A képek azt bizonyitják, hogy ezen tulmenően feltárják az eredeti állapotot és restaurálási munkáikat a feltárás eredményei szerint végzik, az épületeket kiegészitik, mindenütt ahol csak megkutatásaik erre lehetőséget nyujtanak.

A szovjet példákkal egyforma módon készülnek a budai vár müemlékeinek tudományos dokumentációi is.

A visszaállitásnál követett óvatos rendszabályok szigoru kötöttségei azoknak a hibáknak elkerüléséből erednek, melyek a helyreállitás egyéni felfogásából keletkezhetnek és melyek tényleg többféle megoldást, köztük több hibásat is tartalmazhatnak.

Megjegyezzük, hogy a restaurátor saját kezenyoma a helyreállitott müemlékeknél sohasem kerülhető el, mert ő választja meg anyagait és eszközeit, amivel az épületet konzerválja - azonban vigyáznia kell arra, hogy eljárása a régi értéket ne csökkentse, azt át ne formálja - ha a megőrzés az élménykeltés és értelmes kép eléréséro való törekvése indokolt és szükséges, akkor az általa adott hozzátét harmonizáljon az eredetivel és emellett elkülönithető maradjon. Olyan sulyos követelmények ezek, melyek a müemlékvédőtől nemcsak azt követelik meg, hogy tudományában jártas legyen, de azt is, hogy a tudomány alkalmazásának müvésze legyen

A müemlékvédelem korszerü eljárásai az utolsó évtizedekben alakultak ki. Legtöbbet mégis 1945 után fejlődtek. A második világháboru rettenetes pusztitást végzett Európa müemlékállományában és módositotta a még legkonzervativabb angol müemléki álláspontot is. Nemzetük történelme során kialakult városképeiket nem nélülözhették a kulturált városok lakosai. Igy került sor rövidesen Kiev, Novgorod, Pszkov, Varso, Gdansk, Reims, Chartres, London, Firenze, Padova, Bologna, Nápoly, Milano müemléki helyreállitására. A legujabb helyreállitásoknál elfogadták európaszerte azt a gyakorlatot, mely az épület régi fényképét és felmérési rajzait kellő dokumentativ alapnak fogadja el ahhoz, hogy a még többé kevésbbé álló alapfalakon az épületet teljesen felépitse, mintegy ujraélessze. Szerencsés esetnek tartja, ha az épület egyik része, vagy legalább egyik ismétlődő tengelye megmaradt, melyen a szükséges részletek valóságos és hiteles mértékben leolvashatók Ilyen esetekben a kiegészités megmutatására sem törekszik, mert hitelesnek tekinti annak a képnek visszaállitását, mely a város lakosaiban még élő és igy mindnyájuktól ellenőrizhető.

Természetesen e visszaállitások módot nyujtanak arra, hogy a későbbi esetleges értéktelen rátétektől részleges elformátlanitásoktól és előnytelen átalakitástól az épületet megszabaditsuk. Ezzel - a közelmultban mindenható üzleti szellemmel, de gyakran a tudatlanság és hanyagsággal keletkezett átalakitások értékrombolásait nemcsak megszüntetni van módunkban, de azok kiküszöbölésével az eredeti értékeket visszaállithatjuk. Az egész együttes hatása fokozására is van módunk az épülettagozatok eddig feltáratlan, legujabban végzett tudományos kutatások eredményeinek, az épület történeti részeinek kiemelésével. Fontos szerepet tulajdonitunk továbbá az ujra elevenitett városképben a szineknek. Korábban többször rámutattunk arra és bizonyitottuk azt, hogy a szin szerepét a szecesszió és a modernista épitészet mennyire elhanyagolta, pedig a szin a városképet formáló épitész kezében olyan, mint a zeneszerző kezében a hangok szinezése, erősitése, gyengitése, melyek a jó müvész kezében vezérmotivumokat, a mondanivaló lényegét kiemelik, a mellékes kisérő részeket háttérben tartják. Ez a követendő eljárás fővárosunkban is, éspedig nemcsak a szép müemlékek helyes kihangsulyozásánál, hanem a gyenge minőségüek visszaszoritásával is, a tompitott szinezés módszerével. Esetleg zsufolt

beépitésén lazitsunk, azt levegősebbé téve a korszerü szigetelési eljárásokat alkalmazzuk és a régi épületek belsejét olymódon alakitsuk ki, hogy a lényeges történeti értékek megmentése mellett azok a mai hivatali, vagy lakásigényeket maradéktalanul kielégitsék.

A vári müemléki helyreállitások tervezői olyan kollektivát alkotnak, mely a munkákat menetközben birálja. A kritika és önkritika helyes módszereinek gyakori alkalmazására munkájukat helyes irányba viszi előre. Ezzel a munkamódszerrel és a szovjet és más külföldi eredmények példáján sikerült elérni a vári müemlékek sokrétü helyreállitását és elkerülhető volt az egyetlen alkotókéz sematikus munkája. A tervezők kollektivája tagjai versenyeztek abban, hogy melyikük tud korszerübb lakásokat kialakitani az öreg épületben, mégis emellett minél több régiségét megóvni. Ki tudja jobban az épületet zavaró ujabb részek (kéményseprőjárdák, ujabb kéményfejek, tetővilágitás, tüzfalak stb.) halmazát eltüntetni vagy átalakitani. Melyek azok a jó ajtó- ablakszerkezetek, melyeket mai eszközökkel és jól használhatóan lehet megvalósitani. Egyszóval mindegyiköknek az volt a törekvése, hogy a legkisebb apró részlet sem maradjon figyelmen kivül, mert felismerték azt, hogy a számtalan apró részlet szépségén és gondos mérlegelés után való müvészi beiktatásán épül föl az a müemléki városkép, melyet az ország követendő példájának szánunk, de kifelé is dokumentuma lesz müemléki munkánknak, épitőművészeinknek pedig az uj épitészet harcában erős fegyvere.

A budai vár lakónegyede helyreállitása mellett párhuzamosan jelentkeztek a volt királyi palota helyreállitásának müemléki problémái.

Itt a kérdések a romos palota épületére és a középkori palota és erődmaradványokra vonatkoznak.

A palotaépület legrégibb - Jadot-Hillebrand-féle u.n. Mária Terézia-szárnya olyan sérüléseket szenvedett, melyek miatt sok részét kellett lebontani. Az épület hires dunai homlokzatának mégis e barokk rész határozta meg alapritmusát, melyet Hauszmann észak-felé megkettőzött, középre rakva a kupola tömegét. Müemléki szempontból kivánatosnak látszott a Jadot-Hillebrand részből annyit megtartani, amennyit lehetséges és a századfordulóban felcicomázott, jórészt sérült szecessziós gipszarchitektura eltávolitásával a régi épülettömeg

és ritmus megtartása mellett a homlokzatot megnemesiteni az eredeti barokk architekturával. A belső-udvar és a Krisztinaváros Ybl-féle kőhomlokzatai müvészi és anyagi értéke a teljes helyreállitást irja elő.

Kivánatos volt a környező ujabb bérvillák fojtogató gyürüjéből az egész budai várhegyet övező középkori eredetü falak kiszabaditása és városképi bemutatása. A falakat eltakaró földtöltések eltávolitása és a tövükben itt-ott elbirtokolt magánkertek megszüntetése, ezzel a várfalnak a szó szoros értelmében való bemutatása. A palota körüli falmaradványok tüzetesebb vizsgálata itt fokozott lehetőséget nyujtott A középkori királyi palotát védő erőd és a várhegy délialacsonyabb fekvésü - csucsán természetesen mutatkozó hátrány kiküszöbölésére készitett és különlegesen megerősitett erődrendszer, valamint a Fővárosi Történeti Muzeum által föltárt középkori palotamaradványokra vonatkozó részletek megtalálhatók a "Budai vár helyreállitása" c. könyvünkben.

E helyen csak annyit emlitünk, hogy a helyreállitás az esztergomi III. Béla-féle palota helyreállitási elvei szerint készült, mely fölött a külföldi leghiresebb müemléki szakemberek, épitészek, mütörténészek és régészek gyakoroltak elismerő kritikát. Köztük elsősorban a Szovjetunió müemlékvédelmének feje, az ősz Grekov professzor, Orlov Sztálin-dijas épitész, és Lengyelország müemlékvédelmének európai hirü irányitója, a legutóbb ittjárt Zachwatovich épitész, Karl Liebknecht, a németországi épitészakadémia elnöke és még sokan mások.

Az esztergomi példa szerint készülnek a lényeges helyeken kiegészülő részek megmutatására laposméretü téglával, a kiegészitések vájolatos határvonala és az eredeti falszövetek visszaállitása, a századforduló által okozott rombolások hézagainak kipótlása, - utóbbi helyeken minden foltozás-szerü megkülönböztetés nélkül, mert a falak alapjai, vastagsága, iránya és a kiegészülés magassága, a csatlakozó felületek falszövetei adottak, valamint rendelkezünk az eredeti, a rombolás előtti állapotot dokumentáló fényképekkel. Ez a dokumentáció teszi lehetővé a nyugati felvezető ut helyreállitását a Karakas pasa bástyájával. Végül kissé az élményeztetés és a vár értelmes védőjellege összefogása célzatával készül a déli nagyrondella és kaputornya helyreállitása nem ugyan fénykép, de egyéb adatában igazolt Hallart-

Wening-féle 1687-es metszet dokumentációja és a helyszini épen talált maradványok alapján.

A budavári erőd falai két szakasza védőoromzatának igazolására a helyszinen talált nyilástávolságok és két oromzatfedkő méreteinek megegyezése alapján használtatott fel a pesti azonoskoru városfal védőoromzata, mely egyébként megegyezik a szintén egykoru kolozsvári, visegrádi védőoromzatokkal.

A déli nagy-rondella védőművének lefedése - az e téren általában kevéssé ismert - hasonló müvek, a besztercebányai óvár rondellája befedése és más analógiák alapján a kiegészitést megmutatóan terveztük azért, hogy élménytkeltően érzékeltessük és mutassuk be a rondella egykori szerepét, mely ilyen volt az egész várban köröskörül, de ilyen élő analógiák a mi országunk területén már sohsem maradtak fenn.

Végül szeretnők, ha Zsigmond egykori palotája nagytermének visszaállitását célzó tervünk megvalósulhatna és ezzel legjelentősebb magyarországi világi gotikus müemlékünket feltámaszthatnók. Kiszabaditva mai méltatlan helyzetéből és a helyszinen talált számtalan eredeti bordakövét, gyönyörü keresztablakait helyükre állitva olyan szépséget kapnánk, mint amilyenek az esztergomi helyiségek.

A középkori palotamaradványok és erődrendszer külső megjelenésében az eddig nem látott kép idegenségével fog jelentkezni népünk előtt, akiknek szeme elől eddig idegen épitmények és földhányások takarták el. A várpalota számtalan ablaksorával tagolt, oszlopos és szobordiszes gazdag épülete alatt lévő egységes várfalak nagyvonalu lábazatot alkotnak, alattuk az ujjáfogalmazott kerttel, majd a Dunával. E négy tényező mindegyike értékes része a városképnek. De csak addig, mig mindegyik tényező értékes és igaz önmagában. A Dunát nem javithatjuk meg, de el sem ronthatjuk. A kertet olymódon gondoltuk kiképezni, hogy az erőd lábánál enyhén hullámzó egyenletes terepben régebben a kép egységes megjelenését gátló mély terraszos bevágásokat megszüntetjük, és a hosszan futó várfalak megjelenésének gazdagitására helyenként függönynövények, facsoportok stb. alkalmazásával az alsó kerteknél a Margitszigeten ismert tájkert példáját; a felsőknél barokk, ill. egy kis zárt helyen az egykor hires magyar középkori kertet rendezzünk be. A középkori maradványokat olymódon kell prezentálnunk,

ahogyan az az előadott módszerek mellett lehetséges, óvakodva azonban a hamisitástól, mely az együttes egyik lényeges tagjának elértéktelenedését jelentené. A barokk palota viszont dunai vakolt homlokzatával oly gazdagon fog jelentkezni az előbbi hármas alapzaton, ami szinben is frissen, formában méltóan fogja kifejezni uj rendeltetését.

A müemlékvédelem szaktudománya legjobb hagyományainkat védi, a fejlődésre tanit és igaz hazafiságra nevel. Ez a főfeladata a budai várban is. Megvédeni az elmult koroktól ránkhagyott örökség értékesnek itélt részét. Lehámozni róluk az értéktelen köntöst, vagy környezetet, amit tudatlanság és müveletlenség rakott rájuk. Az itt leirtak utján akarjuk emelni müemlékeink értékét és példaadóan, élménytkeltően bemutatni őket népünknek, mindenki épülésére és gyönyörüségére, azt akarjuk, hogy müemlékvédelmünk hazai müvelőinek megbecsülést szerezzen és öregbitse jó hirét szocialista kulturánknak.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Gerő László: "A budai vár helyreállitásának müemléki problémái" c. akadémiai felolvasó előadásához.

Dercsényi Dezső:

Gerő László kitünő előadásához, mely a budai vár helyreállitásán tul, az egész magyar müemlékvédelem elvi és gyakorlati problémáit felvetette, egy lényeges ponton szeretnék hozzászólni. Előadásának elején azt mondotta, hogy müemlékvédelmünk döntően függ attól, ami a budai várban történik. Hogy e tétel jelentőségére rámutathassak pár szóval az elmult nyolc esztendő történetét kell idéznem. A fasiszta háboru soha nem tapasztalt károkat okozott müemléki vagyonunkban, a károk helyreállitásában pedig érdekes divergenciákat tapasztalhattunk. A vidék a kisebb közösségek hamarabb találták meg a segités módját, különösen közösségi épületeik helyreállitásánál. Ezek a munkák a magyar dolgozó nép páratlan vitalitásának tanubizonyságai, de a müemlékvédelem elvi szempontjaiból sok ujat nem hoztak. A fővárosi müemlékek helyreállitása lassabban indult meg. A természetes elsőbbség a termelőüzemeké volt, s ezek után, de még a három éves terv keretein belül kezdődött a Vár és a várnegyed müemléki feltárása és helyreállitása. A magyar müemlékvédelem lehetőségeinek ez a páratlan méretü megnövekedése aggodalomra adhatott okot, hiszen kialakult gyakorlat, müemléki kérdésekben járatos szakkáderek hiánya, a munka méretei és tempója oly problémákat rajzoltak elénk, amelyekkel megbirkózni az ismert módszerekkel aligha lehetett. Egyszerre kellett a magyar mult legjelentősebb helyén, Zsigmond és Mátyás szemtanuktól annyira magasztalt palotájának romjai között a középkori magyar élet anyagi kulturáját, épitészeti kereteit feltáró tudományos ásatást folytatni és az ugyszólván romokban heverő várnegyedet helyreállitani. Fokozta aggodalmunkat, hogy az épitészek a multban, ha nem is foglaltak el müemlékellenes álláspontot, de szivesen helyezték a jelen kivánságait a mult értékeinek megóvása elé. A felszabadulás utáni esztendők formalista épitészete pedig nem sok jóval biztatott a foghijas vári házsorok kitöltését, de a helyreállitást illetően sem.

A Párt és a kormányzat hatalmas méretü anyagi támogatása tehát az első döntő jelentőségü tény volt, amit egy második követett: a végrehajtó szakkáderek olyan fejlődése, melyet csak a szocialista kultura embert formáló, a feladatokhoz alakitó erejével magyarázhatunk. Nemcsak a feladat volt hatalmas, s az anyagi támogatás példátlan a magyar müemlékvédelemben, de akik végrehajtották azok is döntően másként viszonyultak a feladatokhoz. Kétségtelenül döntő volt ebből a szempontból, hogy a magyar nép vezetőinek az volt a kivánsága: a várpalota és a lakónegyed a tudományos, a városképi, a kor szociális viszonyainak szemelőtt tartásával állitassék helyre.

A kapitalizmus épitészeinek nem is félszemmel kellett sanditaniók, hanem a legélesebben figyelniök megbizóik minden kivánságára, s ezek a kivánságok ritkán kiméltek a müemléket. A müemléki elvek alkalmazása elsősorban költségtöbbletet jelentett, mindenféle előirás betartását kivánta, melyek a magántulajdon mindenható elveit látszottak sérteni. Ezeken néhány épittető még tultette volna magát, ha az eredmény valami pompázatos, valami ritka szépség lett volna. De rendszerint éppen a müemléki szakemberek tiltották a tornyocskákkal diszitett lovagvárak, a gipsz és malter architektura bravuros fogásait, a pazar szinekben tündöklő belsőt, általában mindazt, amit a századvég izlése szépnek tartott. Müemlék cimén egyszerü formákat, mértéktartó diszitést, néha pusztulásnak induló kőfaragványok védelmét ajánlták a kapitalista épittetőnek, mondván, hogy ilyen volt a középkor, a polgári barok, a copf és a klasszicizmus magyar épitészete. Ne csodáljuk, hogy ezek az eredmények a megrendelőt nem lelkesitették, hiszen a multat a saját képére formálva s nem a történeti igazságnak megfelelően kivánta és képzelte el. Ne csodálkozzunk tehát azon sem, hogy sokszor a jószándéku épitészek igyekezete is megtört ezen a kérdésen és inkább hallgattak a müemléki részletekről. Egy kicsit ugy jártak el a helyreállitásoknál, mint az amerikai detektivregényekben ajánlják a beteg bünözővel kapcsolatban: előbb agyonlőni s aztán megállapitani, hogy elmebajos volt. Ilyennek tünik előttem a Hauszmann-i helyreállitás is, amikor a középkori falakról, a százakra menő gotikus és reneszánsz faragványokról nem vett tudomást, nehogy a régészek, a történészek beleavatkozva neobarok terveinek kivitelezését, a megrendelő Habsburgok történelmi érzékenységét sértsék.

A tervezőirodák kollektiváiba tömörült, a nép megbizásából annak érdekében dolgozó épitészeket ilyen megkötöttségek nem zavarják. Feladatukat a tudományos szempont minél teljesebb figyelembevételével, szinte korlátlan anyagi lehetőségekkel oldhatták és oldották meg. Ez volt a második döntő tényező, ami a várbeli müemléki feltárásokat és helyreállitásokat megkülönbözteti a mult hasonló munkáitól és példamutatók az egész ország számára. Nemcsak a megbizás volt tehát példátlan méretü, hanem a lehetőség is, hogy ezt a feladatot a tervezők a tudomány mai szintjén a legkorszerübb, leghaladóbb módon oldhassák meg, hogy tudásuk legjavát adhassák a mult értékeinek helyreállitásában a dolgozók számára élménytkeltő bemutatásban.

Ez a döntő változás tette lehetővé, hogy a müemléki helyreállitást a tudományos kutató munka, az irásban, vagy képen rögzitett, a helyszinen található történeti elemek teljes feltárása előzte meg. Ez tette lehetővé, hogy egy-egy müemlék helyreállitásához, nem egy terv, hanem a terveknek egész sorozata készült. Vitákon, termékenyitő kritikákon át alakulhatott ki a legjobbnak vélt tervezet.

Ilyen előfeltételek mellett a Vár a magyar müemlékvédelem sorsdöntő iskolájává változott. Természetesen a fejlődés nem ment oly simán, mint itt előadjuk. A kritika és önkritika fegyvere éppen ugy segitett, mint a szovjet müemlékvédelem példamutató hatása, ahogyan erről - részletekbemenően - Gerő László beszélt is. Igy lett a vári munka müemlékvédelmünk kulcspontjává, ugyanolyan harci jelszó, mint a két világháboru között az esztergomi helyreállitások és feltárások a korszerü müemlékvédelem példái. Az ott alkalmazott elveknek a társadalmi fejlődés, az adott müemléki helyzet irányában való értelemszerü továbbfejlesztése, harci jelszóvá tette a vári munkákat is szocializmust épitő magyar müemlékvédelmünkben.

A várnegyed lakóházainak helyreállitása során a magyar mult épitészeti és müvészeti arculatának igazabb, őszintébb képe alakult ki. A helyreállitó épitészt megtanitották ezek a müemlékek, hogy a várnegyed értéke, elsősorban nem az egyedi, kiemelkedő alkotásokban van, hanem a kis, sokszor jelentéktelennek tünő házak összességében, egységében. Alkotói között hiába keresnének Michelangelot, Vignolát, vagy Soufflot. Egyszerü épitészek voltak, akik azonban mesterségük legjavát adva bele tudtak illeszkedni a századok alatt kialakult müvészi keretbe.

Ez a felismerés is igen jelentős volt, mert kinyitotta szemünket a vidék müemlékileg feltáratlan, egyszerü épitészeti emlékeinek megbecsülése felé, rámutatott a müemléki környezet, a müemléki városkép védelmének fontosságára, s amit a 13-as törvény még csak elképzelt, itt a Várban nyert igazi tartalmat és igazolást. Talán még jelentősebb, hogy az igy kialakult romantikamentes kép a magyar mult igazi történetét tükrözi. Amint népi demokráciánk hatalmas épitkezései a Párt vezette munkásosztály csodálatos erejét reprezentálják, a vári müemléki helyreállitások a magyar mult igazi, kendőzetlen valóságát adják. Hatalmas létesitmények és a nemzet, a dolgozó nép történelmének feltárása, kulturális forradalmunknak csak látszólag kettős iránya, valójában ugyanazt a célt szolgálják: a szépet alkotó, a dolgozó magyar nép multjának feltárásával épiteni a jövőt.

Ezért váltak a vári helyreállitások és feltárások a magyar müemlékvédelem sorsdöntő kérdésévé és ezért nő tul jelentőségük a várnegyed, sőt a főváros keretein, meghatározva az egész magyar müemlékvédelem jövőjét.

Rados Jenő, a felolvasó ülés elnökének hozzászólása:

Amikor megköszönöm Gerő László rendkivül érdekes előadását és Dercsényi Dezső értékes hozzászólását, néhány gondolatot szeretnék azokhoz füzni.

A budai vár problémája és a várnegyed helyreállitásának kérdése ma minden vonatkozásban a közvélemény sulypontjában áll. A budai vár helyreállitásánál olyan épitész-régész gárda müködik közre, amely a müemlékügy kérdését, - és ezen belül főleg a budai vár kérdését - közérdeklődést kiváltó üggyé tudta felfokozni. Legyen szabad ezzel kapcsolatban ehelyütt kiemelnem a vári helyreállitási munkálatok szellemi vezetőjének, Meczner Lajosnak érdemeit, aki hallatlan odaadással és áldozatkészséggel nevelt fiatal gárdával a lehetőség szerint hibamentesen, nagyszerü, önfeláldozó munkával a vár értékeit a jövő számára megmenteni igyekszik. E szerény, de a mi viszonylatunkban nagyszerü értékekről a mai előadás során szép képekben láttunk jól kiválogatott szemelvényeket.

A vári munkák másik sulyponti kérdése a várpalota középkori részének helyreállitása. E kérdésnek irányitó vezetője mai előadónk, Gerő László volt.

A továbbiakban inkább szeretnék hangosan gondolkodni, mint innen, az ülés elnöki székéből beszélni. Gondolkodom azon, vajjon kiknek van igazuk, azoknak akik kifogásolják - például - azt a pártasort, melyet müemléki helyreállitásként Gerő László a várfalakon alkalmazott, vagy pedig azoknak, akik azt minden további nélkül elfogadják és Gerő László álláspontjára helyezkednek. A restaurálás módszereiben az utolsó 100 év alatt kétségtelenül igen érdekes fejlődés állapitható meg kezdve a purisztikus restaurálástól egészen a manapság árnyalatokban még ki nem forrott történelmibb szemléletü helyreállitásokig. Ma sok esetben azt lehet mondani, hogy a Gerő László által elfogadott, ill. alkalmazott müemléki helyreállitás, illetve visszaállitás elvén állunk. Éppen ezért sokszor nehéz megállapitani azt a határt, meddig mehetünk a visszaállitással, hogy bele ne ütközzünk a purizmus vádjába. Ez vonatkozik különösen a vár középkori részének helyreállitására, főleg a déli részen, ahol - ha nyugat felől kiindulunk, egész sereg jelentős objektumot találunk: mint például a Karakas pasa tornya, a Buzogánytorony, a Nagy Déli Rondella, a Zsigmond-kapu, a Lovag-terem és a Kápolna. Ezek mind olyan nagyszerü objektumai középkori müvészetünknek, amelyeknek visszaállitása megitélésünk szerint elvitathatatlan szükségesség. Azonban az, hogy ez a visszaállitás egyes pontokon milyen mértékben történjék - természetesen - vita kérdése lehet. Nagyon szeretném ha a mai előadás hozzásegitene ezeknek a vitatott kérdéseknek a tisztázásához és éppen ezért az előadásnak szélesebb körökben való ismertetése feltétlenül nagyon fontos és kivánatos volna. Ha például mindenki látná, hogy a pártázatok alakulata mennyire indokolt és megalapozott, akkor azok az aggodalmak, amelyek ezekkel kapcsolatban elhangzanak, valószinüleg elmaradnának.

A visszaállitásnak vannak azonban bizonyos határai abban az esetben, ha a visszaállitás eredménye ütközik egy másik müemléki értékkel. A Várpalota déli oldalán, ahol az eddigi munkák folytak, - megitélésem szerint - minden további nélkül helyes a visszaállitás. A keleti oldalon viszont vigyázni kell, mert itt a középkor bizonytalanná váló történeti értékei szembekerülnek azokkal, az ehelyt fonto-

sabbnak tetsző esztetikai értékekkel, amelyek későbbi keletüek, a XVIII., XIX. században alakultak ki és jöttek létre. Itt aztán - véleményem szerint - nagyon óvatosan kell a visszaállitási elvnek az érvényesitésével élni.

Szeretnék még egy másik dologra is kitérni. Gerő László előadásában érintette a népi demokrácia nagyjelentőségü müemléki törvényét az 1949-ben megjelent 13. sz. tvr-t, amely nemcsak a müemlékek egyedi helyreállitását irja elő, hanem a müemléki környezet fogalmára is kitér és a müemlékek környezetének megfelelő elbirálását is előirja.

A Várpalota környezetének hatása megitélésem szerint egészen Pestig terjed. Nem tudom például, hogy a pesti polgárok tulnyomó többsége a Várpalotáról alakitott szemléletében mennyire tudja nélkülözni az előtérnek, a Viziárosnak csipkés konturját és ezért tágabb értelemben nagyon lényeges volna, hogy ez az előtér is, - mint a müemlék tartozéka - a legteljesebb védelemben részesüljön. Különösen az előtérnek azok a pontjai, amelyek a Vár müemléki környezetének egységébe tartoznak, megszokottak és hangulatot jelentenek: mint a Szilágyi-téri és Batthyány-téri templom, amelyeknek a városképben való előnyös érvényesülését vitán felül megállapithatjuk.

Az előbb elmondottakban felvetett kérdések csak érintették a budai vár helyreállitásával kapcsolatos lényeges problémákat. Ezek a kérdések szélesebbkörü publikáció révén volnának tisztázandók és ezért nagyon szeretném, - bár nem szokásos - ha a napi sajtó is beszámolna az ilyen, lényegesebb kérdéseket érintő akadémiai ülésekről, részletesebb, átfogó ismertetések keretében, amely ezeknek a problémáknak szélesebb körben való megismerését és a velo szemben kialakuló állásfoglalást biztosithatná.

KÖNYVISMERTETÉS

"VÉDJÉTEK AZ ÉPITÉSZETI MÜEMLÉKEKET" A könyv szerzői: S.E.Ratyija és K.P. Dogyina. Kiadója: Állami Épitészeti Könyvkiadó, Moszkva. Megjelenésének ideje: 1952. A könyv formátuma: 17x13 cm. A könyv terjedelme: 230. oldal, a szöveg között 129 képpel.

A könyv bevezetésből és két fejezetből áll. Az utóbbiak közül az első terjedelmesebb és a Szovjetunió legjelentősebb épitészeti müemlékeivel ismertet meg, mig a második a müemlékek védelmének, tanulmányozásának és népszerüsitésének módjával foglalkozik. A könyv végül jegyzéket tartalmaz, mely a Szovjetunió müemlékeit országok és területek szerint sorolja fel.

B e v e z e t é s.

A könyv megállapitja, hogy az épitészeti müemlékek, épitőanyagok, épitési módszerek és stilusok segitségével, jobban megismerjük valamely kor anyagi és szellemi kulturáját. Az orosz épitészet emlékei az orosz nép alkotóerejének nagyságáról tanuskodnak és ezért a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta rendszeres tudományos kutatás tárgyai, restaurálásuk állandóan folyamatban van. A könyv célja, hogy a dolgozók széles rétegeit, a különböző épitészeti müemlékekkel és védelmük módjaival megismertesse.

A bevezetés hivatkozik Lenin szavaira, mely szerint egy kulturát sohasem lehet teljesen elpusztitani, mert anyagi emlékeiben részben mindig fennmarad. Ilyen emlékek az épitészeti müemlékek is, melyek a mult megismerésében nagy segitséget nyujtanak.

A Szovjetunió népeinek épitészeti müemlékei.

A fejezet köztársaságonként és ezeken belül keletkezésük időrendjében sorraveszi a Szovjetunió jelentősebb épitészeti müemlékeit. Bevezetőben megállapitja, hogy az Orosz Sz.Sz. Köztársaság területén mintegy hétezer épitészeti müemlék található és igy Oroszországot joggal nevezték a müemlékek országának. Megállapitja, hogy Oroszországban,

de főleg annak északi részén, a legfontosabb építőanyag a fa volt és példákat hoz fel egyes fontosabb faépület-tipusokra. Nagy vonalakban ismerteti a kievi (X-XII.sz.), vlagyimir-szuzdali (XI-XIII. sz.-i), novgorodi (XII-XIV. sz.-i) és moszkvai (XIV-XVI. sz.-i) emlékeket. Ezután kitér a többi orosz város müemlékeinek ismertetésére. Megkisérli az épületeket rendeltetésük szerint is csoportositani és összevonja pl. a templomokat, harangtornyokat, várakat stb.

Ezután a könyv rátér a XVIII. század müemlékeinek ismertetésére és először a pétervári épületekkel foglalkozik. Kezdi a péteri korszakkal és időrendi sorrendben eljut a XIX. század elejéig. Ezután ugyanezen korszak moszkvai müemlékeit tárgyalja.

A könyv lényegében hasonló módon ismerteti Ukrajna müemlékeit. Itt is időrendi sorrendben halad és ezen belül területenként ismerteti a müemlékeket. Ugyanigy következnek Bjelorusszia, Moldava, Gruzia, Örményország, Azerbajdzsan és a balti köztársaságok müemlékei.

Ez országok kiemelkedő régi müemlékeinek tárgyalása után, a könyv a szovjet időkben keletkezett nagyjelentőségü müvekkel foglalkozik. Elvileg is fejtegeti a szovjet épitészet feladatait, jelentőségét és fejlődési feltételeit. Kiemeli a moszkvai Lenin-mauzoleumot, a taskenti Akadémiai Szinházat, a moszkvai metrót és a Moszkva-csatornát.

Befejezésül ujból méltatja a Szovjetunió területén levő épitészeti müemlékek, valamint a régi orosz városokban folyó ásatások jelentőségét. Egyaránt nagyon fontosnak tartja a középkori orosz müemlékek, a régi ázsiai épületek, klasszicista emlékek és a szovjet időkben keletkezett épitészeti alkotások tanulmányozását.

A Szovjetunió épitészeti müemlékei védelmének, tanulmányozásának és népszerüsitésének kérdései.

A forradalomelőtti időkben Oroszországban nem volt müemlékvédelmi törvény és Lenin volt az, aki először hivta fel a figyelmet a müemlékek értékére és fontosságára.

A könyv ismerteti Lenin müemlékvédelmi rendeleteit (1918 és 1921) valamint a Szovjetunió Minisztertanácsának 1948 október 14.-én hozott müemlékvédelmi rendeletét. Ez a rendelet biztositja a müemlékek tanulmányozásának lehetőségét és egyuttal hatalmas anyagi eszközöket

is bocsájt rendelkezésre, restaurálási célokra. Ezután foglalkozik a szovjet tudósoknak az elmult 20 év folyamán az épitészettörténetben elért eredményeivel és ismerteti a szovjet restaurátoroknak a külföldiekét lényegesen felülmuló tudományos eredményeit. Röviden sorraveszi a szovjet restaurátorok által helyreállitott legjelentősebb épületeket, majd foglalkozik azokkal a nagy károkkal, melyeket a fasiszták pusztitásai okoztak.

A szovjet tudósok közvetlenül a felszabaditó csapatok nyomában jártak és azonnal megállapitották a müemlékek restaurálásának feladatait. Különösen nagy munka várt rájuk Novgorodban, Pszkovban és Vlagyimirben, valamint Moszkvában és Ukrajnában. Egyedül 1949-ben több mint 1130 müemléket restauráltak, 145 millió rubel költséggel.

Ezután a könyv a szovjet müemlékvédelem módjaival foglalkozik. Rámutat azokra a hibákra, amelyek a multban a müemlékek felhasználásával és állaguk megváltoztatásával kapcsolatban előfordultak. Hangsulyozza annak fontosságát, hogy a müemlékek környéke is védettségben részesüljön és végül rámutat a szovjet társadalom nagy szerepére a müemlékvédelemben.

Befejezésül a könyv rámutat annak szükségességére, hogy a szovjet dolgozókat meg kell ismertetni a müemlékek jelentőségével. Ezt a munkát már az iskoláknak kell megkezdeniök, hogy minden ember már egész fiatal korában megértse a müemlékek védelmének célját és jelentőségét.

Az épitészeti müemlékek népszerüsitésében nagy szerep jut a holyi muzeumoknak is, melyek többek között kirándulásokat vezetnek a körzetükben levő müemlékekhez és előadásokat tartanak azokról.

A müemlékvédelem ügyét a sajtónak is támogatnia kell. Szerepet kell vállalni az ezirányu propagandában az uttörőknek is. Fontos szerepet töltenek be a filmszinházak, melyek már eddig is nagyszámu ismeretterjesztő filmet mutattak be. A Szovjet Épitészek Szövetségének is kézbe kell vennie a müemlékvédelem népszerüsitésének ügyét előadássorozatok tartásával és végül szerep vár a szovjet irókra és müvészekre is. Az előbbiek nagy épitészek életéről regényeket irnak, a festők történeti festményeiken háttérként ismert müemlékeket ábrázolnak.

A könyv utolsó része függelék, mely topográfiai sorrendben a Szovjetunió mintegy 800 legnevezetesebb müemlékének felsorolását

tartalmazza, az épités idejének megjelölésével.

+ + +

A müemlékek védelmének, tanulmányozásának és népszerüsitésének a szocialista társadalom kivételes fontosságot tulajdonit, mert "a szocialista ember a mult kultúrájának egyetlen igazi örököse". A Szovjetunióban a müemlékvédelem mindennapi aktuális feladat lett, melylyel nemcsak a szaksajtó, hanem a napilapok stb. is állandóan foglalkoznak.

A nagy történelmi multra visszatekintő szovjet nép, illetve az egyes nemzetek, hosszu évszázadok folyamán, kivételes szépségü épitészeti alkotásokat hoztak létre, melyek hagyományait a mai szovjet épitészet eredményesen használja fel.

A szovjet nép különösen a Nagy Honvédő Háboru idején szerette meg épitészeti müemlékeit, amikor nemzeti multjának nagy eredményeiből is meritett erőt a fasiszták elleni harchoz.

A könyv megismerteti tehát az olvasót a Szovjetunió müemlékeivel, melyek nagy számuknál és kivételes müvészi értéküknél fogva, a dolgozók érdeklődésére tarthatnak igényt.

Vannak azonban a könyvnek hibái is. Bár az első fejezet nagyszámu müemlékkel ismertet meg, csak száraz adatfelsorolásra szoritkozik. Ez a körülmény szakemberek számára kézikönyvként alkalmassá teszi, de a laikusok számára nem eléggé vonzóvá. A könyv magyar kiadása mindemellett nagy jelentőségü volna, mert hatásosan segitené azt a már megindult fontos felvilágositó munkát, mely a müemlékvédelmet előmozditani hivatott.

S Z E M L E

B e s z á m o l ó

a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténeti Főbizottságának munkájáról.

A MTA. 1952-ben létesitette a Bizottságot. A meghivott 11 tag, figyelemmel az épitészetelméleti és épitészettörténeti szakterület nagy hiányaira - elkészitette a legsürgősebb tannivalókat tartalmazó többéves tervét. A terv készitését nagymértékben nehezitette az a tény, hogy a területen ugyszólván alig folyt tudományos munka, s az a kevés, ami mégis történt szerteágazó, rendszertelen és hézagos volt. A kulturforradalom sürgető feladatainak teljesitése és a mai épitészeti alkotások, a szocialista-realista épitőstilus megteremtése szempontjából egyformán fontos számtalan feladat merült fel, melyek megoldását a Bizottság programmjába vette. Olyan tudományos intézet azonban, mely e munka elvégzésében résztvenne csak nagyon kevés van, s ezek is csak kis számu káderrel rendelkeznek.

A feladatoknak legalább felvetése mégis időszerü és szükséges volt, mert ez vezetett azok részletes megbeszélésére és pontosabb kialakitására. Csak igy volt lehetséges megkezdeni olyan terv kidolgozását, mely a szakmai területen folyó munkák időszerü kérdéseire és nagyobb távlatokra figyelemmel van, a dolgok természete szerint hosszu időt, kutatást és feltárást igénylő kérdések és a gyors megoldásu feladatok számbavételét, a rendelkezésre álló szakkáderek munkájával való egyeztetését - ami minden tervszerü munka feltétele, s ami e területen a multban teljességgel hiányzott.

A Bizottság a rokonterületekkel való együttmüködés biztositására ugy alakult, hogy elnöke a MTA. VI. Osztályának tagja, tagjainak egy része (három) a MTA. II. Osztálya Müvészettörténeti és Régészeti Főbizottságának is tagja, továbbá tagjain keresztül közvetlen kapcsolata van a budapesti Müszaki Egyetemmel (három tanár, három docens) és a tervező intézetekkel, melyekben a Bizottság öt épitész tagja dolgozik. Kapcsolata van a budapesti Tudomány Egyetem szakterületi tanszékeivel (négy), valamint a Magyar Épitőművészek Szövetségével, melynek a Bizottságból heten (hárman elnökségi) tagjai. A Bizottság elnöke tagja az Épitészeti Tanácsnak.

Az építészetelmélet és történet akadémiai öt éves terve szerint a Bizottság az alábbi témakörök kutatását irányitja és ellenőrzi:

1. a marxista szemléletü egyetemes építészettörténetirás,
2. a marxista szemléletü magyar építészettörténet-irás,
3. a szocialista müemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései,
4. és irányitja, ellenőrzi a szaktudomány területén folyó munkásságot.

A fenti négy feladatkörön belül a Bizottság feladata:

1. a) elméleti irányelvek kidolgozása,
   b) szovjet szakirodalom eredményeinek beszerzése és kiadása,
   c) eddig megjelent szakirodalom értékelése,
   d) a munkák koordinálása és felosztása a szakintézetek, munkaközösségek és egyéni kutatók között,
   e) az eredmények közzététele;

2. a) forrásanyag összegyüjtése (a T.A. társbizottságaival együtt),
   b) a munka adatgyüjtésére állandó kapcsolat kiépitése az érdekelt intézményekkel,
   c) az összegyüjtött anyag előkészitő feldolgozása,
   d) a részeredmények ismertetése (kiadványok, kiállitások, cikkek);

3. a) a müemlékvédelem egyetemes és hazai történetének megirása,
   b) a szocialista magyar müemlékvédelem elméletének kidolgozása,
   c) a müemléki munkák ellenőrzése;

4. a) a tervezett munkák szétbontása intézetekre és káderekre,
   b) külföldi kiadványok forditási tervének kidolgozása,
   c) szakkönyvek és tud. munkák kiadására javaslattétel,
   d) Akadémiai ösztöndijak ügyének intézése,
   e) a tudományos intézetek kutatási terveinek és tudományos munkájának ellenőrzése.

Fentieken kivül a Bizottság a következő szervezési feladatokat végzi:

1. szakbizottságok munkájának irányitása,
2. a Müszaki Egyetem Épitészettörténeti Tanszékei tudományos munkájának patronálása,
3. fiatal káderek képzésének elősegitése,
4. az egyetemi épitészettörténeti és elméleti képzés fejlesztésének elősegitése és ellenőrzése,
5. külföldi utak és ösztöndijak ügyeinek intézése,
6. magyar Épitészettörténeti Muzeum szervezése,
7. Országos Fotoarchivum felállitásának előkészitése,
8. együttmüködés a Magyar Épitőmüvészek Szövetségével, az uj magyar épitészeti stilus kialakitásáért,
9. együttmüködés a Magyar Képző- és Iparmüvészek Szövetségével épitészettörténeti kérdésekben,
10. épitészettörténeti kiadványok előkészitése,
11. épitészettörténeti, épitészetelméleti ankétok, konferenciák rendezése.

Feladatköreiben lefektetett munkák elvégzésének meggyorsitására a Bizottság 1952. év folyamán három szakbizottságot állitott fel. Az Egyetemes Épitészettörténeti Szakbizottságot, a Magyar Épitészettörténeti Szakbizottságot és a Müemléki Szakbizottságot. E három bizottság 1953. évben már részletesen ütemezett munkatervet dolgozott ki és ennek alapján végzi munkáját.

A szakbizottságok munkaterveiből a következőket emeljük ki:

Bizánci épitészet (hazai és külföldi bibliografiával)
Csemegi József.

Csehországi gotikus épitészet (hazai és külf. bibl.)
Sódor Alajos.

Az imperializmus épitészete, (Mérnök Továbbképző Intézet kiadásában, sokszorositott formában megjelent)
Major Máté.

A Szovjetunió épitészetének történetéhez adatgyüjtés
Major Máté.

A XVIII.-XIX. sz. kevésbé ismert magyar épitészeinek munkássága.
Schoen Arnold.

Téglabélyegek meghatározása.
Csemegi József.

Mátyás korának épitészettörténete
Balogh Jolán.

Soproni kőfaragómühelyek Dercsényi Dezső.

A késő barokk és klasszicizmus épitészetének formaelemei a magyar népi épitészetben Varga László.

Magyarországi müemlékek, rövid, népszerü ismertetése
Dercsényi D., Gerő L.

Müemléki topográfiák készülő köteteinek megvitatása
Dercsényi D., Genthon I.
Gerő L.

Az ismeretterjesztés terén a Bizottság tagjain keresztül résztvett a Magyar Épitőművészek Szövetsége, a Mérnök Továbbképző Intézet, a Magyar Régészeti Müvészettörténeti és Éremtani társulat ismeretterjesztő munkájában nemcsak Budapesten, hanem vidéken is. Az előadásokon kivül, tudományos és népszerü folyóiratok és a napi sajtó számára irott cikkekben és tanulmányokban a tagok ismertették a szakterületen a Szovjetunióban és itthon végzett munkákat. Kiállitások témáját vitatta meg a Bizottság és ezek rendezésében segédkezet nyujtott (az Épitőművészek Első Kongresszusa Kiállitásának hagyományi és a MÉSZ. Steindl Imre emlékkiállitásának anyagával).

A Főbizottság 1953. évi javasolt osztályvezetőségi sulyponti témája a "Hazai müemléki helyreállitási munkák irányelveinek kidolgozása", amelynek keretében a müemlék-kérdés minél szélesebb körben való megvitatása céljából három akadémiai felolvasó ülést rendezett ebből a témakörből:

Gerő László: A budai vár helyreállitásának müemléki problémái,
Pogány Frigyes: A lengyelországi müemlékhelyreállitás módszerei és azok tanulságai magyar vonatkozásban,
Csemegi József: Módszeres müemléki kutatás a szocialista müemlékvédelem szolgálatában.

Ezenkivül a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége és a Magyar-Szovjet Társaság Országos Vezetősége "A kommunizmus utján" c. előadássorozata keretében:

Major Máté: "Az épülő kommunizmus képzőművészete, építészete és a társmüvészetek"

cimen tartott előadást.

Önálló kiadványról a Bizottság még nem számolhat be, mert munkáját még nem régen kezdte és a VI. Osztály szerteágazó tevékenységi körében az építészetelmélet és építészettörténet ezideig még nem kapott helyet. Mégis megjelent pár kiadvány az építészet eddig aránytalanul mostohán kezelt müvészeti témáiról is, a Bizottság és a szakbizottságok tagjainak tollából. Ezek:

1. Balogh Jolán: A magyar reneszansz-építészet.
2. Dercsényi Dezső: Visegrád müemlékei.
3. Gerő László: A budai vár helyreállitása.
4. Gerő László: Magyar Városképek.
5. Kardos György: A magyar klasszicista építészet (két tanulmány).
6. Major Máté: Építészet és társadalom.
7. Radnóti Aladár-Gerő László: A Balaton régészeti és történeti emlékei.
8. Rados Jenő: A magyar klasszicista építészet hagyományai.
9. Zádor Anna: A magyar klasszicizmus építészeinek társadalmi helyzete.

Rotaprint sokszorositott kiadványok:

Borbiró Virgil: Stilusváltozás a XV.-XVI. sz. olasz és francia építészetében.

Dercsényi Dezső: Útmutató a topográfiai munkákhoz.

Kardos György: A magyar barokk és copf építészet rövid összefoglalása.

Major Máté: Az imperializmus építészete.

Pogány Frigyes: Gyakorlati építészet-esztétika.

Pogány Frigyes: Müvészetek szintézise a barokkban.

Weiner Tibor: Szovjet építészet.

Zádor Anna: Magyar Építészettörténet.

Elkészült munkák, melyek kiadására nem volt fedezet:

Csemegi József: A budavári koronázó templom építészettörténete.
Csemegi József-Pogány Frigyes - Rados Jenő: Legujabb várostörténeti kutatások eredményei Budapesten.
Rados Jenő: Budapest sérült müemlékei.
Vörös Márton: Pécs klasszicista emlékei.

Kiadás alatti müvek:

Dercsényi Dezső: A jáki templom.
Dercsényi Dezső-Gerő László: A sárospataki Rákóczi-vár.
Genthon István: Az egri Lyceum.
Major Máté-Kardos György: Építészettörténet (rövid összefoglalás).
Gerő László: Utmutató a topográfiai munka vár-anyagához (rotaprint).
Pogány Frigyes: Építészeti emlékek egységes felmérésére vonatkozó irányelvek, (rotaprint).
Ybl Ervin: Ybl Miklós (monografia).

Folyamatban levő munkák:

Révhelyi Elemér: Fellner Jakab élete és munkássága.
Rados Jenő: Hild József építészete.
Major Máté-Kardos György: Egyetemes építészettörténet. (Egyetemi tankönyv. I. kötet.)
Zádor Anna: Pollack Mihály építészete.

A Főbizottság kezdeményezésére az Akadémia támogatásával eddig számos szovjet építészettörténeti és elméleti szakkönyvet és monográfiát fordittattunk le, amelyek közül kiemelhető:

Szovjet Építészeti Akadémia kiadásában megjelent Egyetemes Építészettörténet I-III. kötete.
Brunov: Orosz építészettörténet.
V.I.Piljavszkij: Rossi.

N.N.Voronyin: A Vlagyimir-szuzdali épitészet emlékei a XI.-XIII. sz.-ban.

Alpatov: Egyetemes müvészettörténet I.-II. kötet.

Szovjet Nagy Enciklopédia: Épitészetelméleti és épitészettörténeti cimszavai, (folyamatban)

A Bizottság munkájának eredményei a következőkben foglalhatók össze:

A Bizottság a szaktudomány egész területét áttekintő első szervezet. Eddigi hiányát a tudományban mutatkozó hézagok, az elhanyagolt terület, elhanyagolt kutatások és az elmaradt eredmények jellemezték és ennek következtében épitészettörténet-tudományunk feltünően elmaradt. A végzendő feladatokat a Bizottság elsőizben fogalmazta meg és készitett a feltünő hiányok pótlására tudományos tervet. Az ötéves terv feladatainak teljesitése érdekében megindította a különböző intézményeknél lévő káderek munkájának összefogását és ezek tudományos munkája megkönnyitésére és összehangolására tervkészitést vezetett be.

Saját munkájára részletesen ütemezett tudományos tervet készitett és ilyent készittetett három általa felállitott szakbizottságával is.

A Bizottság tagjai résztvesznek a szakterület minden szervének, igy a Magyar Épitőművészek Szövetsége Épitészetelmélet és Kritikai és a Magyar Régészeti, Müvészettörténeti, Iparmüvészeti és Éremtani Társulat Müvészettörténeti Szakosztályának munkájában.

Állandóan figyelemmel kisérte a Bizottság a folyó müemléki munkákat és a budai vár helyreállitása ügyében álláspontját rögzitette. Az Akadémiában 3 felolvasó-ülést tartott. ([illegible] Lajos és Gerő László előadását e számunkban közöljük.)

A Bizottság hiányosságaiként megemlitjük, hogy a munka egyenlőtlenül és szakadozottan folyik, a teljes terület átfogása, főleg a vidéké hiányzik. Talán legfőbb hiányosság, hogy a Magyar Épitőművészek Szövetségével - közös tagjai ellenére - nem sikerült még teljes együttmüködést kiépiteni. Hiányosságainak mentsége a Bizottság fennállásának rövid ideje, mely alatt e mindig elhanyagolt, soha intézményesen nem irányitott területet hibátlanul összefogni és irányitani nem tudta. A jövő feladatait jelentő munkák elveit és terveit ezért éppen csak lefektette és e munkát elindította.

Gerő László

A Magyar Építőművészek Szövetsége Építészetelméleti és Kritikai Szakosztályának müködése 1952-ben.

A Szakosztály 1952. évi munkatervének végrehajtása - a Szövetség elhökségének jóváhagyása után - 1952. III. 1.-vel kezdődött.

A munkaterv a következő feladatokat jelölte meg, mint a Szakosztály általános célkitüzéseit:

a) a magyar épitészet hagyományainak feltárása és ismertetése; iránymutatás a tervezési gyakorlat stiluskérdéseiben; a hagyományanyag gyüjtésének, védelmének elvi irányitása;
b) a müemléki problémák megvitatása; az Országos Müemlékvédelmi Aktivahálózat szervezése és irányitása;
c) a magyar épitészet hagyományainak gyüjtésére hivatott Épitészettörténeti Muzeum előkészitésében és létrehozásában együttmüködés a Magyar Tudományos Akadémia Épitészettörténeti Főbizottságával;
d) az épitészelmélet és esztetika kérdéseinek vizsgálata a marxista-leninista világnézet alapján a dialektikus materialista módszer segitségével, figyelemmel a szovjet épitészet tapasztalatainak és eredményeinek felhasználására; mindenekelőtt Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány c. müvében foglaltak alkalmazása az épitőművészet területére; iránymutatás az épitészetelmélet kérdéseiben a tervezési gyakorlat számára; az elméleti anyag gyüjtésének elvi irányitása;
e) a szovjet épitőművészet elméletére és gyakorlatára vonatkozó dokumentáció gyüjtése, tapasztalatainak összegezése és felhasználása;
f) a marxista-leninista magyar épitőművészeti kritika megteremtése, ennek érdekében, a szovjet épitészeti kritika elméletének és gyakorlatának tanulmányozása;
g) a Szakosztály célkitüzései alapján tanulmányok kidolgozása, előadása, kiadása, népszerüsitése, évkönyv és - idegennyelvü - almanach

kiadása az év legjobb elméleti és kritikai termékeiből;
h) együttmüködés kiépitése elméleti és kritikai kérdésekkel foglalkozó más bizottságokkal, szervekkel, intézményekkel.

Ez általános és átfogó programm végrehajtására a Szakosztály négy munkabizottságot állitott fel.

1. a "hagyomány"-munkabizottságot (vezető: Pogány Frigyes) az a., és c.,
2. a "müemléki"-munkabizottságot (vezető: Gerő László) a b.,
3. az "épitészetelméleti és esztétikai"-munkabizottságot (vezető: Major Máté) a d. és e.,
4. a "kritikai" munkabizottságot (vezető: Körner József) az f., programmpontok konkretizálására, munkatervének elkészitésére és a szakosztályi célkitüzések megvalósitására. A programm g., és h., pontjainak végrehajtását természetesen mind a négy munkabizottság feladtul kapta.

A Szakosztályt évközben még a következő aktuális feladatok elvégzésére utasitotta a Szövetség elnöksége:

a) A Szövetségben felállitandó dokumentációs részleg tematikájára és megszervezésére vonatkozó javaslat készitése;
b) szovjet épitőmüvészeti kiállitás előkészitése és megrendezése;
c) a megépült, vagy épülőfélben lévő, nem korszerü épületek architekturájának megjavitásával kapcsolatos elméleti kérdések kidolgozása, s e célra speciális bizottság felállitása;
d) az épitészet haladó hagyományainak felhasználását elősegitő sokszorositott ábrafüzetek összeállitására javaslattétel és a végrehajtás irányitása.

Végül nyomatékosan felhivta az Elnökség a Szakosztály figyelmét a kozmopolitizmus elleni harc fontosságára.

A Szakosztály tervében vállalt és utóbb rábizott feladatokat müködésének rövid ideje alatt csak részben hajtotta végre.

Müködésének látható jelei az előadások és egyéb rendezvé-

nyek, melyek egyrésze azonban nem csak a Szakosztály, hanem a Szövetség egészének, vagy más intézménynek (a Mérnök Továbbképző Intézetnek) esetleg együttes rendezése.

Ezek a rendezvények:

Gerő László: Müemlékvédelem az 1950/51. esztendőben (Szövetség) 1952. III. 21.

Pogány Frigyes: Leonardo da Vinci (Szövetség és Müszaki Egyetem) 1952. V.7.

Csányi Károly: Steindl Imre (Szövetség) 1952. V. 16.

Steindl Imre müveinek kiállitása, halálának 50. évfordulóján. (Szövetség) 1952. V. 16.

Kardos György: Beszámoló a Szovjetunióban tett utról. (Szövetség) 1962. VII. 4.

Kathy Imre: A cseh épitészet multja. (Szövetség) 1952. VII. 11.

Pogány Frigyes: A müvészeti nevelés és az esztetikai normák problémája. (Szakosztály) 1952. VIII. 8.

Kardos György: A görög és a római épitészet kompoziciós módszere. (Szövetség M.T.I.) 1952.X.1-és 8.

Csemegi József: A középkori épitészet szerkeztési módszerei. (Szövetség M.T.I.) 1952. X. 15.

Vámos Ferenc: Az épitészettörténeti ideológiák birálata (Szakosztály) 1952. X. 20.

Borbiró Virgil: A renaissance épitészet haladó hagyományai (Szövetség-M.T.I.) 1952. X. 22.- és 29.

Major Máté: Alap és felépitmény az épitőmüvészetben I. rész. (Elméleti munkabizottság) 1952. X. 28.

Pogány Frigyes: Müemlékvédelem Lengyelországban. (Szövetség) 1952. X. 31.

Pogány Frigyes: Müvészetek szintézise a barokkban. (Szövetség M.T.I.) 1952. XI. 5.

Kardos György: A klasszicista épitészet gazdasági és társadalmi alapjai. (Szövetség M.T.I.) 1952. XI. 12.-19.

Rados Jenő: Az elekticizmus alkotó módszerei. (Szövetség M.T.I.) 1952. XI. 26.

Major Máté: Az imperializmus korának épitészeti törekvései. (Szövetség M.T.I.) 1952. XII. 3.

Bonta János: A szocialista épitészet alapelvei. (Szövetség M.T.I.) 1952. XII. 10.- és 17.

A Szakosztály müködésének nem nyilvános része a munkabizottságokban folyt le. Azaz csak két munkabizottságban, mert a "hagyomány" és a "kritikai" munkabizottság nem is müködött. Az előbbi - a hibák, hiányok általános okainak következtében - hamarosan beolvadt az elméleti munkabizottságba, az utóbbi pedig csak 1952. szeptember 1.-én alakult meg, de ezideig feladatát nem teljesitette.

Az elméleti munkabizottság "az alap és a felépitmény az épitőművészetben" problematikájával foglakozott folyamatosan, de rendkivül vontatottan, ugy hogy 1952-ben jelentős eredményeket ezen a téren nem produkált. (A téma - természetesen - átmegy az 1953-ik esztendőbe.) Ezenkivül a munkabizottság csak kisebb elméleti vonatkozásu napi feladatokkal foglalkozott, (lektorálta a Magyar Épitőművészet néhány cikkét, kidolgozta a Szövetség 1953. évi könyvkiadási javaslatát).

A Müemléki Szakbizottság - tervének megfelelően - irányitó kapcsolatot tartott fenn az országos müemlékvédő aktivahálózattal. Irányitotta és ellenőrizte a Szövetség által rendelkezésre bocsájtott 30.000 Ft költségkeretben Dabas, Mezőtur, Szarvas és környéke, Tihany, Akali és környéke, Homokbödöge, Gyimót, Gód, Tevel, Óbudavár, Kövéskál, Kővágóörs, Tagyon, Alsóőrs, Nemestördemic, Mátészalka és környéke, Csopak és környéke, Kaposvár és környéke, Paca, Zvonyarc, Gyenesdiás, Pecehegy, Gölle, Fonyó, Dombóvár, néhány északbaranyamenyei község, Szabolcs, Veresmart és Alpár népi müemlékeinek a Magyar Tudományos Akadémia és a MMOK által rendelkezésre bocsájtott költségkeretben pedig Komárom, Győr-Sopron, Nógrád megyék, és Budapest müemlékeinek felmérési munkáját. Megbeszélt aktuális müemlékvédelmi problémákat és előkészitett három előadást, melyek megrendezése azonban 1953-ra maradt.

A munkabizottság tevékenységéhez sorolható az Épitészettörténeti Muzeumra vonatkozó tervezet elkészitése, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Épitészettörténeti főbizottsága és a Szövetség

megbizásából Csemegi József dolgozott ki, Megvalósitásának előkészitő munkálatai folyamatban vannak.

A Szakosztály munkájával kapcsolatban meg kell emlékeznünk a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Irói Szakosztályának kezdeményezéséről, melynek eredményeképpen a két Szakosztály szorosabb együttmüködésben, programmkapcsolásban, állandó tapasztalatcserében állapodott meg, de a megállapodás végrehajtása 1952.-ben nem perfektuálódott.

A Szakosztály javaslatot tett az elméleti munkában kitünt épitészek 1952. évi szövetségi jutalmazására. Ennek alapján Pogány Frigyes, Bonta János, Károlyi Antal, Zoltán László és munkatársai részesültek szövetségi jutalomban.

E beszámoló konkluziójaként megállapitható, hogy a Szakosztály és munkabizottságai tulméretezték évi tervüket, nem számoltak az adott körülményekkel, s ezért tervük jelentős részét nem, vagy csak hiányosan tudták teljesiteni.

A hibák, hiányok egyrésze a vezetést terheli, másik része a Szakosztály egyébként is kislétszámu (30-35 főnyi) tagságának inaktivitásából, kezdeményezési készségének érdeklődésének igen mérsékelt voltából következett. Az előzőekből következik az a hiba is, hogy a Szakosztály nem épitett ki megfelelő kapcsolatokat a szakterületen müködő állami és társadalmi szervekkel, intézményekkel és ezzel nem segitette elő az együttmüködésben rejlő ösztönző erő kihasználását.

A Szakosztálynak az 1953. évi munka sikere érdekében mindenek előtt ezeket a hibákat, hiányokat kell kiküszöbölnie.

Major Máté

Beszámoló az I. Építészettörténeti Tanszék tudományos munkájáról.

A Magyar Tudományos Akadémia I. Építészettörténeti Főbizottsága 1953 évi tervének feladatai közül különös gondot fordit az Akadémia támogatásával készülő tudományos munkák figyelemmel kisérésére. Ezért dr.Genthon István, dr.Zádor Anna főbizottsági tagok, dr.Kiss Tibor, az Építőipari Müszaki Egyetem dékánja, Sódor Alajos tanársegéd, külső előadó és Tóth Béla felőadó jelenlétében megvizsgálta az I. Építészettörténeti tanszék (tanszékvezető: dr.Rados Jenő) 1952. évi tudományos munkáját.

A Tanszék öt tudományos témáján elsősorban a tanszemélyzet dolgozik, de - igen helyesen - az egyes részfeladatok megoldásába - a helyszini felmérés, a részletesebb kidolgozás munkájába stb. - a hallgatókat is bevonták. Ilyképen az elmult év során mintegy husz hallgató sajátitotta el a müemléki felmérés módszereit és tett szert olyan ismeretekre, melyek további ilyirányu munkásságuk fejlődését biztositják. Bár a tanszék széleskörü oktatási munkája és a tanszemélyzet kisszáma a tudományos feladatok teljesitését megnehezíti, meg kell állapitani, hogy a tanszék tudományos dolgozói gondos és jól szervezett munkával teljesitették akadémiai tervüket.

1. téma: Müemlék-épületek felmérési munkái.

A készülő Győr-Sopron megyei müemléki topografia részére Hajnóczy Gyula tanársegéd vezetésével Győr városában és Győr környékén folytak felmérési munkák. A Hallgatók mintegy két és fél hétig, brigádokra osztva dolgoztak a helyszinen és nagyon alapos, minden részletre kiterjedő felvételezés és vázolás után az őszi hónapokban "hordták" fel a nyáron gyüjtött anyagot. A naptári év végéig 42 épület rajzolását fejezték be. Az igy nyert felvételek nemcsak a további tudományos munka számára értékesek, hanem széleskörü tapasztalatátadást, módszerbegyakorlást nyujtottak. A munka előreláthatólag 1953 nyarán is folytatódik.

2. téma: A magyar klasszicizmus alaktana.

Ezt a nagy feladatot személyekre, témarészletekre felbontva és ütemezve végzi a tanszék. Az első év folyamán a gyüjtőmunkának mintegy fele készült el, igen sok vázlat, másolat és azonos léptékben tartott ortogonális rajz. Eddig elsősorban homlokzatképzés, térkapcsolás, alaprajzkialakitás vonatkozásában folyt a gyüjtés. A hazai klasszicizmus alaktana nemcsak haladó hagyományaink megismerése, hanem az élő épitészeti gyakorlat számára nyujt igen hasznos alapot, s ezért fontos, hogy a tanszék a most folyó évben befejezhesse illetve folytathassa az anyaggyüjtést. Ezen a témán a tanszék négy tudományos dolgozója dolgozik, a rajzok manuális elkészitéséhez szükség lenne külső rajzolókra, illetve nagyobb költségkeretre, mert ez az ezévi célhitel az anyag gazdagságához mérten nem kielégitően biztositotta.

3. téma: Hild József monografia.

A munkát a tanszékvezető irányitásával két külső munkatárs végzi. Elkészült 485 drb levéltári kivonat, több mint 1000 bibliografiai kijegyzés és mintegy 220 fényképfelvétel. Jelenleg a Szépészeti Bizottság okmányanyagának és a Bazilikában őrzött tervtárnak a feldolgozása van munkában, nehézséget okoz, hogy az egri liceumi levéltár anyaga hozzáférhetetlen. A téma munkálatai tervszerüen folytak és a Tanszék teljesitette az előirányzatot.

4. téma: Épitészettörténeti Bibliografia.

A tervezett teljes bibliografiának eddig a Hild-kutatással kapcsolatos része készült el, mivel a Tanszék ezt a témát munkája melléktermékeként készíti. A kezdeményezés helyes és kiszélesitése a további munka kapcsán kivánatos.

5. téma: Klasszicista tervpályázatok feldolgozása.

Ez évre az anyag előkészitését irányitotta elő a Tanszék,

de a többi téma munkája közben mutatkozó gazdagodása miatt előreláthatólag határidő halasztást kell majd kérnie.

A fentiek szerint a Tanszék kutatási tervfeladatait tervszerüen, teljesitmény szempontjából is kielégitő módon végezte. A további munka sikeres elvégzéséhez helyes lenne a tudományos munka támogatásának, elismerésének minél több jelét megadni, hogy a tanszemélyzet tagjai akik az oktatási és osztályfőnöki teendők miatt erősen tulterheltek és tudományos munkájukat a szakma iránti lelkesedésből végzik, minél nagyobb ösztönzést nyerjenek rendszeres tudományos kutatómunkára.

Az I. Épitészettörténeti Tanszék témái a 19. század, kis részben a 18. század épitészetére vonatkoznak. Mivel tanszékvezető személyében a középkori épitészettörténet egyik legjobb hazai ismerője irányitja a Tanszék tudományos munkáját, helyes lenne, ha a jövőben a középkori épitészet terén folyó tudományos munka témáinak egymásika e tanszéken folyna, hogy a káderképzés folyamatosságát, a tapasztalatátadást e téren is biztositsuk.

Egyetemeinken mindenütt folytak és folynak még az u.n. programm-viták. Az egyes tárgyak tematikájának korszerü felépitése, a dialektikus materialista módszer és elmélet alkalmazása a tudományágra, a szocialista pedagógia elveinek érvényesitése komoly feladatok elé állitotta programmkészitőinket. Ezért közöljük A.P.Csubova vázlatát, mely csupán egyike - a nagyszámu hasonló szovjet programmoknak, néhány évvel ezlőtt készült, de igy is igen instruktiv és gondolatkeltő. Olvasóink bizonyára hasznát fogják venni.

Szerkesztő.

A.P.Csubova:
Az "Antik müvészet" előadássorozat vázlata.
1949/50. tanév (52 óra)

I. Bevezetés (4 óra)

A marxizmus-leninizmus klasszikusai az antik kultura világtörténeti jelentőségéről. Sztálin elvtárs megnyilatkozásai az antik kulturáról és ezeknek a megnyilatkozásoknak jelentősége a történettudományban. A Kommunista (bolsevik) Párt története (rövid tanfolyam) IV. fejezetében tanitása az alap- és felépitmény kölcsönhatásáról az emberi társadalom történetében. Lenin elvtárs nyilatkozatai a kulturáról, a müvészetről és a mult kulturája vizsgálatának szükségességéről. Marx "A politikai gazdaságtan kritikájához", Engels "Anti-Dühring" és "A természet dialektikája" c. müveinek jelentősége az antik kultura és az antik müvészet tanulmányozásánál.

Az antik müvészet szerepe a nyugateurópai és az orosz müvészet fejlődésében. Az antik müvészet tanulmányozásának forrásai. A tárgyi és irott emlékek. Az antik müvészet tanulmányozásának története régészeti felfedezések és az antik élet vizsgálatának vonalán. Az antik történettudomány orosz és szovjet iskolái és jelentőségük az egész világ tudományos életében. Stefani, Kaericki, Kebenyev, Far-

makovszki, Malmberg, Bogajevszki, Baldgauer, Makszimova, Blavakszki. A legujabb kutatások antik telepek után a Szovjetunió déli részén és ezek jelentősége az antik kultura és müvészet fejlődéséről szóló tudásunk elmélyitése terén.

A marxista-leninista müvészettörténet feladatai az antik müvészet vizsgálatánál.

I. Görögország müvészete.

1. Az Égei-világ müvészete (i.e. III-II. évezred)

A szovjet és burzsoá tudományban uralkodó mai nézetek az égei kultura jellegéről. Bogacsevszki és Szergejev munkássága. A müvészeti emlékek és az anyagi kultura az égei kultura vizsgálatának legfontosabb forrásai. Schliemann és Evans ásatásai. Az égei kultura periodizálása - az égei kultura viszonya a korabeli keleti kulturához. Az égei müvészet a nemzetiségi szervezet felbomlásán és a primitiv rabszolgatartó viszonyok kialakulásán épül fel (a bronzkor feltételei mellett). A müveltség Krétában és a szárazföld jelentősebb politikai és kulturális központjaiban. A müvészet a kréta-mykénei forradalom egy elhatárolt csoportjának birtokában volt. A krétai paloták, rétegeik sajátosságai, a krétai festészet és szobrászat. A vázafestészet és stilusai: a "Kamares", a "tengeri" és az "udvari". A krétai müvészet fejlődése az elvont - ornamentális stilustól a realizmus, majd az üres dekorativ stilus felé. Az emberábrázolás előfeltételeinek megléte és a realisztikus vonások kidolgozásának és általánositásának megmutatkozó jelei.

Az égei kultura központjának fejlődése a szárazföldön. Tiryns és Mykéne erődpalotái: épitészetüknek a krétaitól eltérő sajátosságai. A mykénei korszak müvészete. Festészet, fémmüvesség, szobrászat, vázafestészet. Az élő világ sematikusabb és kötöttebb ábrázolása a mykénei müvészetben a krétaihoz viszonyitva. A krétai müvészet jelentős hatása a mykéneire annak korai periódusaiban és a specifikus mykénei vonások kialakulása. A mykénei müvészet elterjedése az égei szigetvilágban, különösen Cyprusban. Az égei világ kulturális központ-

jainak hanyatlása. Az égei kultura vizsgálata az uj társadalmi termelőerők fejlődésével kapcsolatban (a vaskor beállta).

2. A görög művészet a nemzetiségi társadalom felbomlása és a rabszolgatársadalom kialakulása idején (X-VI. i.e.) 10 óra.

Engels "Család, állam, magántulajdon" c. müve. Marx a görög mithológiáról, mint a görög művészet előfeltételéről.

A görög nemzetiségi társadalom bomlása. A városok növekedése. A kézmüvességek fejlődése. A görög művészet "geometrikus stilusa". A valóság visszaadása elvont - sematikus formákban. A késői - mykénei művészetben gyökerező vonások. A geometrikus stilus elterjedése. A művészet szociális bázisának kiszélesedése a mykénei korszak után. Az ion városok, mint az i.e. VII-VI. századi görög kultura fejlődésének haladó központjai. A görög filozófia megszületése. A gyarmatositás, a kereskedelem és a tengeri hajózás fejlődése. A rabszolgatartó viszonyok kialakulása. Az ideológia fejlődése az uj alapokon. Görögország kapcsolatai a régi keleti kulturákkal. Keleti diszitőelemek alkalmazása a görög művészetben. A görög művészet fejlődésének e korai korszakában, a mesterek, akik az emberi alak ábrázolásának elvi megoldásain dolgoztak (a szobrászatban és rajzban), a keleti művészetek alapszabályait használják fel (az egyiptomi és előázsiai művészetekét).

Az "orientális" stilus és dekoratiy jellege. A realisztikus vonások fejlődése az emberi és állatvilág ábrázolásában. E korszak fő művészi központjai e korszakban: Miletos, Rodos, Samos, Korinthos.

A templomépitészet fejlődése. A dór és ion oszloprend megjelenése.

A korai archaikus szobrászat. A kerek kőszobrászat kapcsolata a fából készült prototipusokkal. A keleti művészeteknek a görögre gyakorolt hatását bizonyitó sajátságok. A keleti hatások átdolgozása a görög mesterek által. A monumentális szobrászat kifejlődése a kultuszok igényei kapcsán és a görög városok és állam társadalmi viszonyainak fejlődése alapján.

A mitológiai ábrázolások: az istenek és hősök ábrázolása,

az atlétaalakok; művészeti iskolák; az ion és pelleponnesosi iskola. A szobrászat kapcsolata az építészettel, a festés szerepe az építészetben és szobrászatban. A korai athéni oromzatok, a sykioni kincsesház metopái. A korfui oromzat. A görög polisok erősödése. A Feketetenger északi partvidékén alakult görög gyarmatok. A görögök kapcsolatai a helyi lakossággal; ezen kapcsolatok szükségessége Görögország gazdasági élete szempontjából. A berezai település megalapitása, Olbia és Bosporus megalapitása. Ezek kapcsolatai az ion városokkal, Korinthossal és később az attikai városokkal.

A demos és az arisztokrácia harca az i.e. VII-VI. században. Athén felemelkedése. A tyrannus. Az attikai művészet fejlődése Isistratés és fiai alatt: Peisistrates udvara, művészek meghivása. A görög költészet fejlődése. A földmüvelő Dionysos-kultusznak, mint állami kultusznak szentesitése. A dionysos-kultusszal kapcsolatos szinházi játékok kialakulása. Homeros eposzainak ismertetése. A késő-archaikus szobrászat. Az ion, a pelleponnesosi és az attikai iskola jellemző vonásai. A mezitelen férfialak (Küros) és a ruhás nőalak (koré) tipusának kialakulása. A realisztikus vonások kialakulása bizonyos kötöttségek megtartása mellett az emberi test ábrázolásánál.

Az emberi test tektonikus ábrázolásának kidolgozása a szobrászatban. A fizikailag fejlett ember tipusának megteremtése. A fizikai nevelés propagandája a művészetben, mint a rabszolgatartó polis egyik legfontosabb társadalmi vonása.

Az első kisérletek a mozgásnak a művészetben való visszaadására. Archermos, Polimenes és Antenor szobrászok. Szobrászati munkák az athéni templomokon, a delphii kincsesházon, Selinunt és Kisázsia templomain; a miletosi, athéni, pelleponnesosi és a szigetvilágbeli kerekplasztika. Az emberi test anatómiai ábrázolásában elért hatalmas eredmények, a rövidülések sokfélesége. A lelki folyamatok visszaadásának hiánya. Az egyetemes görög ideáltipus kialakitása.

3. A rabszolgatársadalom virágkorának művészete (i.e. V-IV.sz.) 12 óra.

A görög-perzsa háboruk és jelentőségük a görög nemzeti öntudat kialakulásában és megerősödésében. A görög demokrácia kialakulása

és győzelme. A polis virágzása. A háboru és a győzelem pátoszának tükröződése a müvészetben. E kor müvészetének jelentősége, mint a szabad rabszolgatartó urak szervezett ereje tudatának kifejeződése.

a) Az ujklasszikus müvészeti stilus kialakulása. Az i.e. V. sz. első felének müvészete.

A "klasszikus" fogalma. E kifejezés egyezményes és viszonylagos volta. Az emberi alak realisztikus megfogalmazásának kialakulása a müvészetben; az archaikus hagyományok leküzdése, harc a keleti hatások ellen, melyek az előző korszakból még fennmaradtak. Az attikai és pelleponnesosi iskola egyéni sajátságainak kibontakozása. Az Aegina-i templom, mint a régi stilusból az ujba való átmenet emléke. Kritios és Nyesiotes és müveik heroikus jellege. A "Zsarnokölők" mint a győzelmes demokrácia pátoszának emléke.

A vörösalakos vázafestészet "szigoru" stilusa és mesterei: Epiktetos, Euphronius, Brygos, Duris. Realisztikus vonások a vörösalakos vázafestészetben.

Az alakok mozgásával és térbeli elhelyezésével kapcsolatos problémák kidolgozása, mint olyan müvészi eszközök, melyek lehetővé teszik az ember reális ábrázolását. A pergamoni Pythagoras müvészete.

A görög monumentális falfestészet vezető szerepe ebben az időben. Polygnotos és jelentősége a monumentális müvészetben és iparmüvészetben; Polygnotos kompozicioi és rajzai. Az V. századi müvészet népi vonásai.

Az Olympia-i Zeus-templom szobrászati disze. A templom kifejezi az V. századi müvészet két irányvonalának fejlődését: a "naturalista" irányét, amely be akarta vezetni a müvészetbe a különböző testmozgások és érzelmek ábrázolását és az "idealista" irányét, mely a szép és hősies ember, a szabadember általánositott és idealizált tipusát akarta létrehozni.

b) A polis müvészi eszményeinek beteljesedése (i.e. V. sz. közepe és harmadik negyede).

A görög filozófia kibontakozása. A szofisták. A görög

dráma virágzása. Az attikai müvészet vezető szerepe. Az idealista irány győzelme. Myron munkássága. Szerepe a klasszikus szépségideál létrehozásában. A mozgás visszaadása müveiben. Müvészetének realisztikus vonásai.

Pheidias munkássága és jelentősége az egész világ müvészetében. Az ember reális alakjának idealizálása Pheidias müvészetében. Szerepe az Akropolis rekonstruálásánál. Az Akropolis épitészeti összképe. Iktinos és Kallikrates. Mnesikles. Athén müvészi hegemoniájának kiterjedése. Pheidias tilusának jelentősége a görög müvészet további fejlődésében.

Polykleitos. Kánonja, mint a szabad ur ábrázolásának elméleti megalapozása.

A vörösalakos vázafestészet további fejlődése: a "szabad", máskép "szép" stilus.

Az attikai müvészet kapcsolata a feketetengermelléki városokéval. A kulturális-gazdasági kapcsolatok megerősödése a Feketetenger mellékével, a görög városok életének legfontosabb anyagi előfeltételével. A legelső attikai mesterek munkái a Fekete-tenger vidéke számára az V. században és később.

c) Pheidias tilusának fejlődése. Az i.e. V. sz. utolsó negyede.

A pelleponnesosi háboru. A görög államok gazdasági és politikai válságainak kezdete. A realista filozófiai rendszerek kialakulása: Demokritos és Sokrates. Pheidias idealizáló stilusa továbbra is a görög müvészet vezető stilusa marad, de vele párhuzamosan a "naturalista" stilus is fejlődik, bár kifejezését inkább a kisplasztikában és a vázafestészetben találja meg. A vezető stilus parodikus utánzatai a kisplasztikában.

Az épitészet. A miletosi Hippodemos munkássága. Az első várostervek. A korinthosi oszloprend megjelenése. Az épitészeti formák komplikálása. Iktinos tevékenysége. A phigáliai templom. A szobrászat. A festői elemek elterjedése a szobrászatban. A mozgás szobrászati ábrázolása: Paionios, Alkamenes. A Niké Apteros-templom és az Erechteion szobrászati diszei. A portrészobrászat kibontakozása:

Krepilaos idealizált és az alopekei Demetrios realisztikus szobra. A tábla-képfestészet kifejlődése. A festészet technikái: freskó, tempera, encaustika. Kizárólag festészeti megbizások görög müvészek számára. Az árnyékolás és a félárnyékok alkalmazása. A pszihologizmus első lépései a görög müvészetben. Apollodoros, Zeuxis, Parrhasios, Timanthes. A vázafestészet "pompázatos" stilusa. Meidias. Szakadás a görög keramikus technikai lehetőségei és a vázafestő mesterek müvészete között.

4. A görög rabszolgatársadalom válságának kora és a görög demokrácia felbomlása (i.e. IV.sz.) 8 óra.

a) A görög demokrácia felbomlása.

A görög államok legyengülése a pelleponnesosi háboru után. Az idealista filozófia kibontakozása: Platon. Aristippos hedonista tanai. Az állampolgári eszmények széthullása. Az individualizmus növekedése.

A IV. századi épitészet. Az ion és korinthusi stilus fejlődése. Az ifjabb Polykleitos munkássága. Az epidaurosi épitkezések. A görög szinházépületek. A mauzoleumok. A Lysistrates emlékmü. A kisázsiai templomok (Prienė, Ephesos).

A pszichológiai jellemzés kibontakozása a festészetben; a festészet magas technikai fejlettsége. Müvészek: Pausias, Aristeides, Euphrano, Timomaches, Nikias.

A görög szobrászok egy csoportjának klasszicizmusa a IV. sz. első felében: mint reakciós erők müvészeti kifejezése. Mesterek: Kephisodotos, Timopheos, Phrasimedes. A kor haladó mesterei az uj ideológiai áramlatok kifejezésére törekszenek. A pátosz és heroizmus a müvészetben. Skopas és Praxiteles. Alkotásaik érzelmi telitettsége. E két mester jelentősége, a görög müvészet elkövetkező fejlődési korszakaiban.

A görög müvészet stilusának uralkodó szerepe a Földközitenger mellékén és elterjedése Délolaszország, Etruria és Kisázsia egyes helyein. Ennek kitünő példája a Halikarnasos- mauzoleum.

b) A makedon háboruk.

Nagy Sándor monarchiája. Sándor személyisége a müvészetben. Aristoteles filozófus. Az antik esztetika. Sokrates, Platon és Aristoteles müvészeti nézetei.

Két főirányzat kialakulása e kor müvészetében - egyrészt: az alak fokozottan individualizált ábrázolása, a fokozott pszichológizmus a portrémüvészetben, másrészt az emberi alak klasszicizáló idealizálása. Lysippos és Leochares. A tér és mozgás problémája, Lysippos megoldásai. Lysippos mint portrémüvész.

Az illuzionista festészet kibontakozása az i.e. IV. sz. utolsó negyedében.

Apelles és Philoxenos. Allegórikus témák feldolgozása. Csataképek.

5. A hellenizmus müvészete (8 óra).

A hellenizmus a rabszolgatartó társadalom uj fejlődési foka. Az osztályellentétek kiélesednek. A rabszolgalázadások. A görög és a keleti kulturák kapcsolatai. A hellenizmus korának müveltsége. A hellenizmus társadalmának apolitikussága. Uj városok keletkezése: Alexandria, Antiochia, Pergamon és ezeknek a városoknak kulturája; a "muzeumok", könyvtárak. A tudomány és technika fejlődése és ennek a hatása a müvészeti fejlődésre. Archimedes, Eukleides, az alexandriai Heron. A filológia. Uj filozófiai iskolák: az epikureizmus és a sztoicizmus. Vallási szinktetizmusok. A hellenizmus épitészetének jellemvonásai; a városépitési tervek. Miletos, Ephesos, Priené. A városi lakóház tipusa. Az egyes épitészeti részletek kialakitása és dekorativ diszitéseik. A hellenizmus iparmüvészete. A festett vázák helyét a társadalom felsőbb rétegeinek egyre fokozódó pompakedvelése következtében drága, nemesfémből készült edények foglalják el és ez utóbbiakat utánozza az olcsóbb kerámia is. A vésett kövek (kámea, gemma) széles elterjedése. A müvészetben a sokféle müfaj és a legkülönbözőbb müvészeti irányzatok terjednek el.

A hellenizmus müvészetében két főáramlat figyelhető meg. Az egyik a monarchia személyének, háborus győzelmeinek és gazdagsá-

gának dicsőitését szolgálja, a másik irányzat a magánszemélyiségeket szolgálja. Az első irányzatra a heroikus-monumentális stilus, a másodikra az életkép-zsáner a jellemző.

a) A korai hellenisztikus művészet.

Az i.e. IV. sz. nagy görög mestereinek hagyatéka. Az individualisztikus portrémüvészet kifejlődése. A hellenisztikus uralkodók heroikus portréi. Lysippos tanitványa Entychides; Chares és rhodosi kolosszusa. Praxiteles fiai - Kephisodotos és Timarchos. A kora-alexandriai müalkotások. A dekoratiy szobrászat és festészet fejlődése.

b) A hellenizmus középső és végső fázisának művészete.

A pergamoni iskola. Ezen iskola munkáinak patetikus jellege. A művészeti formák dinamizmusa. A gallokon aratott győzelem tükröződése a művészetben. Attalos megbizásai. A pergamoni oltár. A pergamoni iskola portrémüvészete. Skopas és Lysippos hagyományainak továbbitása a pergamoni iskolában.

c) A késő-alexandriai és a rhodosi művészet.

A természethez való mitológikus viszony tükröződése és az uj, a tudomány és technika fejlődésével kapcsolatban kialakult világfelfogás müvészi kifejeződése. Az életkép-zsáner és a tájkép kifejlődése. Boethos müvei. A későhellenizmus eklekticizmusa. Apollonios és Tauriskos; Athenodoros és Polidoros; Pasiteles.

A görög mühelyek müvészi tevékenységének hanyatlása az i.e. I. században. A görög államok függetlenségének teljes elvesztése.

II. Róma művészete.

6. Etruria művészete a rabszolgattársadalom kialakulása és kifejlődése idején. (4 óra)

A müalkotások és az anyagi kultura emlékeinek jelentősége

az etruszk történelem tanulmányozásánál. A nemzetiségi társadalom felbomlása Etruriában és a rabszolgatársadalom kialakulása. Az etruszk városok, kulturális és gazdasági jelentőségük. Etruria kulturális és gazdasági kapcsolatai a Kelettel (Egyiptommal, Föniciával), később Görögországgal és Magna Graeciával.

A nemzetiségi társadalmi rend művészete Etruriában és e művészet kapcsolatai Kelettel - az etruszk művészet kialakulása a rabszolgatartó viszonyok kialakulásával és a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok kiszélesedésével kapcsolatban. Etruria meghóditása és harcai Rómával. A görög művészet szerepe az etruszk művészet fejlődésében. Az etruszk vallás sajátosságai. A művészet és a vallási kultuszok szoros kapcsolata.

Az etruszk művészet realisztikus vonásai. Az etruszk művészet fő jellemvonásai. Etruria épitészete, az épitészeti technikák, a templomok Az erődítmények, a lakóházak, a sirok. Etruria festészete, ennek eredetisége egyfelől, kapcsolatai másfelől az egyiptomi és görög festészettel. A szobrászat és müipar. A kerámia. Etruria Róma fennhatósága alatt. Az etruszk művészet szerepe a római művészet fejlődésében.

7. A köztársasági Róma művészete. (4 óra)

Engels "Család, állam, magántulajdon" Rómáról szóló fejezetének jelentősége a római kultura tanulmányozásánál.

Róma hódító politikája. A rabszolgatartó állam megerősödése. Itália, Görögország és a hellenisztikus államok meghóditása. A rabszolgalázadások: Spartacus. Magna Graecia és az itáliai városok kulturális jelentősége.

A görög kultura jelentősége a római kultura fejlődésében. A görög mithológiai alakok elterjedése, a római művészetben. A római művészet sajátosságainak kialakulása. A köztársasági Róma épitészete és az etruszk és görög épitészet hatásai. A római épitészet önálló vonásai. A Forum Romanum. A római festészet legrégibb emlékei és elbeszélő jellegük (Róma győzelmeinek és hódításainak bemutatása). Az ősök kultusza és a portré kifejlődése. A korai köztársasági portrék

naturàlista vonásai. A korai köztársaságkor müvészetének utilitárius jellege.

A késői köztársaságkor dekorativ müvészete. E korszak festészete. Az I. és II pompei stilus. Az épitőmüvészet technikai eredményei és ezek hatása az egész római épitészet stilusára. A késő-köztársasági Róma bonyolult politikai viszonyai (a demokrácia és arisztokrácia harca, az itáliaiak és a rabszolgák felkelései) megteremtették a különböző müvészi irányzatok kifejlődésének és harcának előfeltételeit. Az egyik müvészi irányzat az eredeti római müvészi hagyományokra támaszkodik, a másik irányzat a görög és későhellenisztikus müvészet hatása alatt fejlődik. Portrék. Dekorativ szobrászat. Az épitkezések (Caesar fóruma).

8. A korai császárkor müvészete, (4 óra)

A polgárháboruk befejeződése. A principatus. A "római birodalom". Az irodalom és képzőmüvészet szerepe a császári hatalom tekintélyének alátámasztásában. Az i.e. I. sz végének és az i.sz. első évtizedeknek vezető müvészeti irányzatai. Az i.e. V-IV. sz. görög müvészetét felhasználó "klasszicizmus". A görög oszloprendek felhasználása és átdolgozása a római épitészetben. Hatalmas épitészeti együttesek létrehozása. Az egyiptomi müvészet formáinak felhasználása. Idealizmus a hivatalos portrémüvészetben - a portrémüvészet realisztikus hagyományainak továbbélése a magánszemélyek ábrázolásánál. Pasiteles és iskolája. A dekorativ stilus kialakulása a festészetben, épitészeti diszeknél és az iparmüvészetben. A II. és III. pompei stilus. E korszak épitkezései: fórum, templomok, szinház, mauzoleum, diadalemlékek és kapuk.

9. Nero és a Flavius-dinasztia korának müvészete. (4 óra)

A provinciák gazdasági és politikai jelentősége. Felkelések a provinciákban. A judeai háboru. A római győzelmek dicsőitése a müvészetben. A klasszicista irány elveinek felbomlása az I. sz. közepén. A helleni sztikus müvészet hatása a hivatalos római müvészetre.

Az i.sz. I. sz. második fele építészeti stilusának fényüző és monumentális volta. Uj diszitő eljárások alkalmazása. A klasszicizmus szigoruságát, összefogottságát a dinamitás, a bonyolult kompozició, a pszichológiai telitettség váltja fel a tárgyalt korszakban. A Rómában kialakult stilus a provinciák hivatalos müvészetévé válik, de ugyanakkor önállóan továbbfejlődik a római birodalom hivatalos müvészeti stilusa és a provinciák müvészeti törekvései között - e kor művészetének alapvető ellentmondásai. A paloták, az "aranyház", a templomok, a nép szórakoztatására épült müvek, a Colosseum; a diadalemlékek. A portrémüvészet; a monumentális festészet. Az u.n. IV. pompei stilus. Romantikus irányzat a dekoratiy szobrászatban.

10. Az Antoninusok korának müvészete. (4 óra)

A római birodalom politikai hatalmának csucspontja e korszak elején és a római hatalom megbomlásának első jelei az i.sz. II. sz. közepétől kezdve. A barbárok mozgásai. A Dák háboruk: háboru a markomannokkal. A barbár alakja a római müvészetben. A római katonai erő propagandája az épitészeti emlékeken és a monumentális szobrászatban. E korszak két müvészeti irányának harca: az arisztokratikus, a görög-római müvészet tisztán antik hagyományaira támaszkodó és az u.n. "barbarizáló", azaz a provinciákból kiinduló müvészet között. Az utóbbi irányzat fokozatosan a hivatalos müvészet emlékein is megjelenik, pl. a Marcus Aurelius oszlopon.

Trajanus idejének épitészeti emlékei. Visszatérés a köztársasági portrémüvészet formáihoz Trajanus alatt. A klasszicista formák feléledése a Hadrianus-kori épitészetben és szobrászatban. A Villa Hadriana, a római templom, épitkezések Athénben és Egyiptomban. Az Antoninusok ábrázolásai. Romantikus és pszichologizáló irányzat az Antoninusok és Marcus Aurelius alatt. A sztoikus filozófia és a kereszténység jelentősége. Az antik müvészeti elvek bomlásának első jelei.

11. Az i.sz. II-III. sz. római provinciáinak müvészete. (4 óra)

A római birodalom provinciáinak müvészete helyi formáival szembehelyezkedik a birodalom felbomló stilusával. Gallia romanizálása.

Gallia művészetének önálló vonásai. A gallo-germán provinciák művészetének jelentősége a középkori nyugateurópai művészet kialakulásában.

Görögország mint római provincia; az antik művészet hagyományai és a keleti hatások a görög műhelyekben. Egyiptom római uralom alatt. Egyiptom görög-római rétegeinek művészete. A hellenisztikus hagyományok. A helyi művészeti hagyományok megerősödése. A szobrászat és az arcképfestészet. Az északafrikai provinciák. E területek romanizálása, épitkezések, mozaikok. Sziria művészete. Baalbek. A hellenisztikus-római hagyományok. Palmyra. Az erős helyi művészeti hagyományok.

12. A római birodalom felbomlásának kora. (i.sz. III-IV.sz.) 4 óra

A barbárok és a birodalom keleti szomszédainak előretörése. Felkelések a birodalomban. Módositások a mezőgazdaság gazdasági alapjain. A colonatus intézményének kifejlődése és erősödése.

Sztálin elvtárs a rabszolgalázadásokról és Róma bukásáról. A császárok gyors váltakozása. A római kultura "elbarbárosodása". A "barbár" művészet hatása a rómiakra. Az antik művészeti hagyományok ellenállóképességének foka. E korszak épitkezései. A diadalemlékek. Középületek, katonai-védelmi épitkezések. A portrémüvészet individualizmusának teljes kibontakozása a III. sz. zavaros éveiben. Az uj társadalmi rendet tükröző művészeti stilusok megerősödése és uralomrajutása a IV. sz. folyamán. A kereszténység szerepe e kor művészetének történetében. A hivatalos művészeti irányzat elveszti realisztikus hagyományait, a hatalmasok magasztalása, a hadvezéri hatalom kihangsulyozására törekszik idealisztikus művészeti formákkal, a formák általánositásával, az alakok statikai tulméretezésével. A IV. sz. portréi. A diadalemlékek. A diszitőszobrászat.

III. A Fekete-tenger északi partján fekvő telepek művészete. (15 óra)

Görög kolóniák alapitása a Fekete-tenger északi partvidékén. A helyi lakosság szerepe a Fekete-tenger melléki görög városok gazdasági és kulturális élete alakulásában.

Olbia. Korai kapcsolatok a szkitha művészettel. A szkitha művészet motivumainak megjelenése Olbia művészeti életében. Az olbiai iparművészet szkithiai eladásra szánt készitményei. Olbiai épitkezések; a köz- és magánépületek. A védőfalak. A sirépitkezések. Művészeti készitmények behozatala Görögországból és a helyi müipar termékei.

Bosporus. A Bosporus bonyolult politikai kapcsolatai. Az éles osztályharc. A rabszolgák felkelései. A Bosporus állam tarka lakossága és szoros kapcsolata Görögországgal, Kisázsiával és Rómával. A görög és helyi kultura asszimiliációja Bosporusban. A bosporusi városok iparmüvészete. Bosporusi mesterek munkái szkitha megrendelésre. A Bosporus magasfoku épptőmüvészete. Ékszerész és ötvösmühelyek. A Bosporus festészete. A szobrászat és faragómüvészet.

Cherson. A magán- és középületek architekturája. A védelmi épitkezések. Cherson mozaikjai és szobrászata. A görög kulturelemek uralkodó szerepe a Bosporus és Cherson fennállásának korai szakaszában. A továbbiakban a Bosporusban és Chersonban két müvészeti irányzat bontakozott ki: az egyik az antik hagyományokat követte, a másik és fontosabb a helyi lakosság kulturális fejlődése és a helyi kulturának a görög városokba történt behatolása következtében alakult ki. A Fekete-tenger mellékén korábban indul meg a rabszolgatartó viszonyok felbomlása és az uj társadalmi formák kialakulása, mint a Földközi-tenger vidékén.

A Szovjetunió déli területein feltárt müvészeti emlékek egyedülálló értéke. A Fekete-tenger melléki városok müvészetének jelentősége hazánk középkori müvészete kialakulásában.

Befejezés. (1 óra)

Az antik kultura és müvészet jelentősége a nyugateurópai és orosz müvészet fejlődésében.

Irodalom az "Antik müvészet" előadássorozathoz.

Kötelező:

Marx K.: A politikai gazdaságtan kritikájához. Bevezetés.
Marx K. és Engels Fr.: A müvészetről. (1938)

Engels: Antidühring.

Lenin a kulturáról és művészetről. Lenin cikkgyüjtemény.

J.V.Sztálin: Az első összköztársasági kolhozgyülésen mondott beszéd (1933)(A leninizmus kérdései)

J.V.Sztálin: A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam. IV. fej.

V.P.Buzeszkul: A XIX. századi és XX. századeleji kutatások eredményei az antik világ történelmében. 1924.

Pavlovszkij: Tanulóatlasz az antik világ művészetéhez. 1915.

B.Z.Bogajevszkij: A kréta-mykénei kor. (Az antik világ története II. kötetének III. fejezete. 1936. GAIMK) (Történeti megállapitásaink ma már mások, lásd az antik világ tört. foglalkozó tank.)

O.F.Baldgauer: Antik szobrászat. 1923. Bevezetés.

O.F.Baldgauer: Római portré az Eremitag-ban. 1922.

O.F.Baldgauer: Az Eremitage festett antik vázáinak rövid leirása. 1914. Bevezetés.

V.D.Blavakszkij: Görög szobrászat. 1939.

M.M.Kolibina: A régi Róma művészete. 1939.

A.A.Pocsinkov: A pompei falfestmények. 1938.

V.F.Gajdukevics: A bosporusi birodalom 1938.

A.A.Kessen: A Fekete-tenger északi partvidékének görög kolonizálása. 1947.

Ajánlott:

Antik költők a művészetről. 1938.

Antik irók a művészetről. 1937.

Pausanias: Hellas leirása. 1938.

Philostrates: Képek. - Kallistrates: Szobrok. 1936.

O.F.Baldgauer: Myron. 1922.

O.F.Baldgauer: Lysippos. 1922.

O.F.Baldgauer: Rhegioni Phytagoras. 1915.

O.F.Baldgauer: Tanulmányok az antik portrémüvészetről. I.sz. 1921.

O.F.Baldgauer: Tanulmányok az antik portrémüvészetről. II.sz. 1938.

L.Nyedovics: Polykleitos.

A.Sztrelkov: A tafiumi portrék.

G.L.Bjelov: Chersón. 1948.

A.I.Bossin: A régi orosz művészet kiskönyve. 1947.

M.V.Szergejenko: Pompei. 1949.

ANYAG ÉS ADAT

A Magyar Tudományos Akadémia Épitészettörténeti Főbizottsága az Akadémia támogatásával folyamatosan fordittatja a Szovjet Nagy Enciklopédia épitészetelméleti és épitészettörténeti cimszavait Az alábbiakban ebből az anyagból közlünk.

Szerkesztő.

Szovjet épitészet.

Az épitészet fejlődése a Szovjetunióban a nagy szocialista épités részévé vált és világosan tükrözi azokat a mélységes forradalmi átalakulásokat, amelyek az ország politikai és gazdasági, valamint kulturális életében a Nagy Októberi Szocialista Forradalom következtében végbementek.

A szovjet épitészet az épitészet világtörténetében minőségileg uj szakaszt fejez ki. Az elnyomó osztályok megsemmisitésével együtt eltünt az ellentét az uralkodó felső réteg részére készült épitészeti alkotások és a lakóházak és középületek tömeges épitkezése között. A szovjet épitészet alapját szocialista felfogás szerinti humanisztikus elv, az emberről való sztálini gondoskodás alkotja.

Az épitészeti tevékenység e nemzeti jellege és szocialista tartalma szabja meg a Szovjetunióban az épitészeti alkotások haladó jellegü fejlődését és virágzását. A városok épitésénél és helyreállitásánál első izben vették alapul a tudományos szocialista tervezést. Lehetővé vált az épitészet számára, hogy egyetlen elgondolásnak vesse alá az összes épitményeket és azok tömbjeit, ezáltal egységes épitészeti együtteseket alkotva.

Az összes szovjet népek nemzeti épitészetének fejlesztésére nagy lehetőségek nyiltak. A szovjet épitészetet jellemző minőségileg uj vonások az épitészeti alkotások alapjainak és módszereinek sokoldalu átdolgozását idézték elő. Az agrár Oroszországnak hatalmas, szocialista ipari állammá és kollektiv mezőgazdasági országgá történt átalakitása oly méretü és társadalmi jelentőségü feladatok elé állitotta az épitészetet, amilyeneket idáig a történelem nem is ismert.

A szovjethatalom első rendszabályai, a lakásgazdálkodás

és lakásépités terén arra irányultak, hogy javitsák a városi proletáriátus életfeltételeit, megsemmisitsék a városi nyomortanyákat és harcba hivjanak a munkásnegyedek egészségtelensége és tulzsufoltsága ellen. A polgárháboru legnehezebb viszonyai között is számos munkás lakónegyed és település épitését kezdték meg, amelyek az ipari épületekkel együtt, az első nagy szovjet épitészeti objektumok voltak (lakónegyedek: Dubrovka, Dangauerovka Moszkvában, Sztacsek utca Leningrádban, az Armenyikend Bakuban, stb.). A szovjet épitészet sajátosságai már a szocialista ipar elsőszülötteinek megalkotásában - Volhovsztroj, Zagesz vizierőmü és különösen a Dnyeprogesz gigantikus vizierőmü (vezető V.A.Vesznyin akadémikus, munkatársak N.Ja.Kolli, stb.) - világosan megnyilvánulnak. A méreteiben grandiózus határozott monumentális formáju, hatalmas erőmüépület és gátak, amelyek a Dnyepr vize fölé emelkednek, a szovjetembernek a természet elemi erői ellen vivott nagy harcáról és felettük aratott győzelméről, meglepő alkotó merészségéről és sikereiről tanuskodnak.

Az épitészetben a nagy ipari módszerek meghonosodása, az uj, technikailag tökéletes szerkezetek megalkotása, az uj épitőanyagok bevezetése, az épitési munkák gépesitése, a gyors épitkezési módszerek alkalmazása, a tervügyek állami megszervezése - a szovjet épitészetet a haladó technika és szervezés hatalmas eszközeivel fegyverezte fel.

A szovjet épitészet fejlődési folyamatában egyes épitészek és épitész-csoportok munkájára kedvezőtlen befolyást gyakorolt a jelenlegi nyugati burzsoá épitészet formalista irányzata (konstruktivizmus, stb.). Miután a hibákat kritika tárgyává tették és a tévesztéket felfedték, a Párt vezető utmutatást adott az épitészeti alkotás alapkérdéseit illetően. Segitett a Párt abban is, hogy a szovjet épitészek felszámolják a mult formalista csökevényeit és az épitészetet a szocialista realizmus utjára vezette, amely a mély eszmei tartalomnak és az épitészeti forma igazságának és az épités népi rendeltetésével való teljes összhangjának társitását jelenti.

Már a polgárháboru utáni első években is jelentős, az uj eszméktől átitatott, épitészeti müveket alkottak. 1923-ban Moszkvában rendezték az első össz-orosz mezőgazdasági kiállitást (általános tervének kompozicióját I.V.Zsoltovszkij készitette). A kiállitás épitke-

zéseiben alkotó módon használták fel az orosz és az egész világ klasszikus épitészetének tradicióit és eredeti technikai eljárásokat alkalmaztak (főleg a faszerkezetekben).

A szovjet épitészet egyik kiváló alkotása V.I.Lenin mauzoleuma (l. ott), amely A.V.Scsuszev akadémikus terve szerint készült 1924-ben (először fából, majd vörös és fekete gránitból). A mauzoleum kompoziciója egyszerü fenségével, határozott formájával - ritmikusan emelkedő kristálytiszta síkjaival és lépcsőivel - tünik ki. A dolgozók nagy vezérének siremléke egyben a szovjet főváros történelmi főterén, ünnepélyes, nemzeti szószékké vált. A Kreml fala előtt elhelyezett V.I.Lenin mauzoleum szervesen beleilleszkedik a Vörös Tér épitészeti együttesébe.

1931. juniusban a Párt Központi Bizottsága teljes ülésén hozott határozatok nagy munkaprogrammot dolgoztak ki régi városok ujjáépitésére és uj városok épitésére vonatkozólag; e gigantikus probléma gyakorlati kivitelezési módját is felvázolták. Mély elvi jelentősége volt a Szovjetek Palotája Épitésügyi Tanácsa által 1932-ben elfogadott határozatnak: "Nem határozva meg előre egy bizonyos stilust - állt a határozatban - a Tanács arra számit, hogy a kutatásoknak a klasszikus épitészet egyrészt uj, másrészt legjobb módszereinek felhasználására kell irányulniok és ugyanakkor a korszerü épitési technika vivmányaira kell támaszkodniok." ("A moszkvai Szovjetek palotája végleges tervének összeállitásával kapcsolatos munkák megszervezéséről" a "Szovjetek palotája" c. könyvben, Moszkva, 1933. 56. old.)

A szovjet épitészet alkotó jellegü fellendülését a legnagyobb mértékben elősegitette az ország összes épitészeti erőinek - a Párt Központi Bizottságának az irodalmi és müvészeti szervek átalakitására vonatkozó döntése alapján 1932-ben megvalósitott - egyetlen alkotó szervezetbe, a Szovjet Épitészek Szövetségébe való egyesitése és a korábbi csoportok és egyesületek felszámolása. 1934-ben alapitották a Szovjetunió Épitészeti Akadémiáját.

A szovjet épitészetet, amely épületeket és lakóhelyeket épit a nép számára és a nép különböző anyagi és szellemi igényének kielégitésére, az elé a feladat elé állitották, hogy örökitse meg a kommunista társadalomépités korszakának nagyságát és szellemi erejét.

Arra törekedve, hogy ezt a mély eszmei tartalmat realisztikusan életteljes formákban juttassák kifejezésre, a szovjet épitészek az egész világ, de főleg a hazai épitészet hagyatékára támaszkodnak, melynek legjobb haladó tradicióit a szovjet épitészet tovább fejleszti és átdolgozza.

A szovjet kultura szocialista, nemzeti jellege uj tipusu középületek tömeges épitését hozta magával (munkásklubok, kulturpaloták, üdülőházak, uttörő táborok, stb.), amelyek a szovjet népnek hatalmas vivmányait tükrözik vissza, melyeket a sztálini Alkotmány biztosit: minden dolgozó jogát pihenésre, a müvelődésre, a legszélesebb néptömegek részére a kultura és tudás biztositását. Tökéletesen uj tipusu épületek a sok szovjet városban épült kulturpaloták és kulturházak, amelyek szinháztermek, tanulóhelyiségek, pihenőszobák és termek, kiállitásra alkalmas galériák, könyvtárak, olvasószobák, tornatermek, stb. sajátos társitásából keletkeznek. Példaként emlitjük a moszkvai Sztálin gyár kulturpalotáját, melyet A.A., V.A. és L.A. Veszny in terveztek. A nagy középület kiváló mintája a tbiliszi-i Marx-Engels-Lenin Intézet, melyért A.V.Scsuszev 1941-ben Sztálin-dijat kapott. Az épület a szigoruan klasszikus formák monumentálitását a népi mesterek által a gruz épitészet hagyományai szerint kivitelezett épitészeti és diszitő elemek választékosságával egyesiti. Uj vonásokkal tünnek ki a következő nagy középületek: a moszkvai Állami Lenin Könyvtár (V.G.Gelfreich és V.A.Scsuko épitészek müve), ugyszintén számos szinházépület, melyeket már nagytömegü szovjet nézők részére méreteztek, Novoszibirszkben (A.Z.Grinberg és M.I.Kurilko épitészek), a Don melletti Rosztovban (V.G.Gelfreich és V.A.Scsuko épitészek), Taskentben (A.V.Scsusev épitész, melyért 1948-ban Sztálin-dijat kapott), Jerevánban (A.I. Tamanján épitész) stb. A nagy középületek közé számithatjuk az óriási sportstadionokat: a moszkvai "Dinamo" 80 ezer befogadóképességü (L.Z.Cserikover épitész), a kievi (M.I.Grecsina épitész), a tbiliszii (A.G.Kurgyianyi épitész), a leningrádi (A.Sz.Nyikolszkij épitész) stb. Rendkivüli mértékben fellendült a szanatóriumok, üdülőházak és egyéb fürdőépületek épitése, amelyek a Kaukázus, a Krim és Közép-Oroszország fürdőhelyeit népi gyógyintézetekké változtatták - amelyek tervezésükben és épitészeti külsejükben tökéletesen ujak.

A szövetséges köztársaságok fővárosaiban emelt monumentális kormánypaloták architekturája világosan kifejezi a szovjet állam és a szovjet népek nemzeti kulturája szabad fejlődésének eszméit. Ilyenek: Kievben az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának Háza (V.I.Zabolotnüj épitész 1941-ben Sztálin-dijat kapott), a Minisztertanács Háza (I.A.Fomin és P.V.Abroszimov épitészek), Tbilisziben a Gruz Kormánypalota (V.D.Kokorin és G.I.Lezsava épitészek), Jerevánban az Örmény Kormánypalota (A.I.Tamanján épitész, melyért 1944-ben Sztálin-dijat kapott), Bakuban az Azerbajdzsán Kormánypalota, melyet L.V.Rudnyev és V.O.Munc épitettek, valamint a legnagyobb közigazgatási és kormányzati jellegü moszkvai és leningrádi épitmények: Moszkvában az Ohotnüj soron a Szovjetunió Minisztertanácsának Háza (A.Ja.Langman épitész), Leningrádban N.A.Trockij tervezte Szovjetek Palotája stb. Mindezen épületek épitészetét monumentális, egyszerü világos formák jellemzik, amelyek minden erőltetettségtől, mesterkéltségtől mentesek; a szövetségi köztársasági fővárosi kormányépületek általános kompoziciójában, részleteiben és diszitésében egyaránt nagymértékben alkalmazzák a nemzeti müvészet alkotó módon átdolgozott mintáit.

1936-ban kezdték meg Moszkvában épiteni a Szovjetek Palotáját és a Szovjet állam nagy alapitójának, Leninnek emlékmüvét. A tervet V.G.Gelfreich, B.M.Iofan és V.A.Scsuko, B.M.Iofán első terve alapján készitették. A Szovjetek Palotáját népgyülések, kongresszusok, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülései, ünnepségek, kormányfogadások céljára épitették. A fenséges palota-épületnek, amely kompoziciójában versenyez az orosz épitészet magas, lépcsőzetes épületeivel és amelyet a nagy Lenin grandiózus szobra fejez be, a Szovjetunió népeinek a kommunista társadalom felépitéséért folytatott harcban tanusitott heroizmusát és erejét kell kifejeznie.

A szovjet épitészet alkotó fejlődése elválaszthatatlan a szovjet városok szocialista ujjáépitésétől. A Szovjetunió Népbiztosi Tanácsa és a Párt Központi Bizottsága 1935-ben hozott történelmi határozata - "Moszkva város általános ujjáépitési tervéről" - uj korszakot nyitott a városépités világtörténetében. Egy többmilliós lakosu városnak ilyen gigantikus, tervszerüen végrehajtott, minden részletre

kiterjedő ujjépitése még soha sem fordult elő. A sztálini terv alapján Moszkva vizellátását a Moszkva folyónak és mellékfolyóinak a Moszkva csatorna által a Volga vizrendszerrel való egyesitése utján valósitották meg. A zöld tömböket a vizmedencékkel összekötő számtalan park, kert, square létesitése tartozik bele a város fásitási munkálatainak tervébe. Igy Moszkva friss, tiszta levegőhöz és egészséges életfeltételekhez jut. A Moszkva csatorna összes berendezései (zsilipek, gátak, vizterelők, hidak, csatornatelepek) kifejező architekturájukkal tünnek ki, amely szerves összhangban van a környező tájjal és a nagy Sztálin terve alapján a szovjet emberek által vállalt a nép boldogsága javára szolgáló természetátalakitás nagy eszméjét tükrözi vissza. A csatorna legjobb épitményeit A.M.Ruhljagyev, V.F.Krinszkij, V.J.Movcsan épitészek és még sokan mások tervezték.

Nagy jelentőségü volt a moszkvai L.M.Kaganovics nevét viselő metro épitése. Ez a világon első városi földalatti vasut nemcsak bonyolult technikai berendezéssé, hanem magas szinvonalu müvészi épitészeti együttessé vált, amelyben az épitészet feladatainak uj értelmezése nyilvánult meg. Az épitészek előtt az a feladat állt, hogy a földalatti és földfeletti állomásoknak olyan külsőt adjanak, amely a szocialista életörömet fejezi ki. Ezt a feladatot a különböző épitészeti formák, természetes szinü burkolatok, falfestmények, szobrok, mozaik, fényforrások mesteri alkalmazásával ragyogóan oldották meg. A metroállomások architekturája megszünteti azt az érzést, hogy mélyen a föld alá ereszkedünk. A bolthajtások, portáloszlopok, árkádok ritmikus társitása, a fényáramlással telitett és tiszta levegőjü állomás előcsarnokok és galériák nyilt perspektivái, a sokszinü burkolatok gazdag pompája - az összes földalatti helyiségeket örömteli és monumentális palotatermekké változtatja. (Épitészek: V.G.Gelfreich, I.E.Rozsin, D.N.Csecsulin, A.N.Duskin, G.A.Zaharov, Z.Sz.Csernüsova, L.M.Poljakov, Ja.G.Lichtenberg, akik Sztálin-dijat kaptak és mások.)

Moszkva legfontosabb főutvonalainak teljes ujjáépitése rövid idő alatt megvalósult. Uj gránit rakpartok (több mint 50 km hosszuságban)m, uj hidak, autóutak, viaduktok készültek. Megvalósitották a lakó-, köz- és kiszolgáló épületek épitésének nagyszabásu programmját. A Gorkij és a Nagy Kalugai utcán, a Mozsajszki uton és a

főváros más kerületében folyamatos gyors eljárással épült lakóház-tömbök (A.G.Mordvinov kezdeményezése és terve alapján) megváltoztatták a moszkvai utcák képét és megteremtették a város uj lakóház-együtteseit.

Nagy, jól rendezett lakóháztömbök keletkeztek Leningrád külvárosi kerületeiben - Ohtában, Scsemilovkában, Avtovban, a Moszkvai ut mentén.

A Szovjetunió számtalan városában - köztük Harkovban, Rosztovban, Szverdlovszkban, Novoszibirszkben, Cseljabinszkban, Gorkijban, Kievben, Minszkben, Tbilisziben, Bakuban, Jerevánban, Taskentben, Sztalinobadban, Ashabadban, Frunzsban, Alma-Ataban - sikeresen valósulnak meg a szocialista ujjáépités tervei. E városok közül számtalanban ez az ujjáépités ujjászületésnek is beillik, miután a városok épitészeti külseje, tervezésének, beépitésének, rendezettségének jellege stb. minden szempontból és alaposan megváltozott.

Sok városban az alacsony, főleg fából épült házak helyén egész negyedek épültek, amelyek sokemeletes, jól berendezett lakóházakból, kulturális, jóléti és kiszolgáló épületekből, zölddel beültetett terekből állanak. Tökéletesen uj jelleget nyertek a városok központi kerületei, különösen a rendszerint monumentális középületek, beépitett terek: ezek, mint a városi élet központjai, a nemzeti ünnepélyek és felvonulások szinhelyei a város épitészeti együttesében jelentős szerepet kaptak. Számtalan, kultur- és pihenőparkot, teret, kertet, torna- és sportstadiont és telepet épitettek, ujjáépitették az utcahálózatot, uj főutvonalakat létesitettek, tökéletesitették a régi utcák kocsiuttestjeit stb.

A szovjet városok ujjáépitésének nagy történelmi jelentőségét Sztálin elvtárs a következőkben jellemezte: "Megváltozott nagy városaink és ipari központjaink képe. A burzsoá országok nagy városainak elkerülhetetlen ismertetőjelei a nyomortanyák, a külvárosok ugynevezett munkásnegyedei, sötét, nedves, nagyrészt pincehelyiségek, félig romos oduk, ahol rendszerint a szegény emberek huzzák meg magukat, akik nyüzsögnek a piszokban és átkozzák sorsukat. A Szovjetunióban a forradalom azt eredményezte, hogy a nyomortanyák megszüntek nálunk. Ezeket ujonnan épitett szép és világos munkásnegyedek váltották

fel, amelyek nálunk sok esetben szebbek, mint a városok központjai." (Sztálin I. A leninizmus kérdései, 11. kiadás, 457. old.).

A szocialista iparositás egyenes következménye az ország legkülönbözőbb vidékein az uj városok gyors keletkezése és növekedése. Az Uralban Magnitogorszk, Szibériában Sztálinszk, Ukrajnában Nagy Zaporozsje, Távol-Keleten Komszomolszk, a Kaukázuson tul Rusztavi és Szumgait, messze északon Igarka, Moncsegorszk és még sok más hely

A szocialista átalakulás falun maga után vonta a falu épitészeti külsejének általános és alapos megváltozását. A kolhoz rendszer győzelme a falu számára teljesen uj tipusu - falusi klubok, kulturházak, kis olvasók, ovódák és bölcsődék, a kolhoz vezetőségek házai - középületek létesitéséhez vezetett. A falu uj lakásépitkezése, továbbfejlesztve a népi épitőművészet haladó hagyományait és felhasználva az uj épitőtechnika legujabb vivmányait, erőteljesen megjavitja a szovjet parasztság életkörülményeit és társadalmi viszonyait. A falu épitészetében tökéletesen uj jelenség a kolhozfalu területének tervezése. A szovjet épitészet fontos szerepet játszik a város és falu közötti ellentét megszüntetésének történelmi folyamatában. A szovjet épitészet, mint a többnemzetiségü szocialista állam kulturájának része, továbbfejleszti a szovjet népek nemzeti épitészetének haladó tradicióit. A szovjet épitészek alkotó jellegü keresésében igen fontos szerepet játszik a hatalmas orosz épitészet realista tradicióinak tanulmányozása és átdolgozása. Ugyanakkor a szövetséges köztársaságokban épitett uj középületekben és a nagy mértékben kibontakozó tömeges épitkezésekben világosan megmutatkozott a Szovjetunió más népei haladó épitészeti hagyományainak alkotó módon való felhasználása és továbbfejlesztése. A nemzeti épitészeti kincsestár felhasználásának gyönyörü példájául szolgálhat az Örmény Szocialista Szovjetköztársaság már fentebb emlitett jereváni palotája, melyet A.I.Tamanján tervezett. Az épület szabadon áll az örmény főváros főterén; kőből faragott reliefek és épitészeti részletek diszitik, ami az örmény népi mesterek ősi tradicióinak továbbfejlesztése, a keskeny, magas falmélyedések, a figurális oszlopfők, a merev ablakkeretek az épületnek az örmény épitészet klasszikus müemlékeivel való rokonságát tanusitják. A faragott diszek a kolhozmunkát - szőlőtermelést, gyümölcstermelést, állattenyésztést -

ábrázolják és szovjet Örményország mai boldog életéről beszélnek. A burkolat kitünő helyi anyagból - artyikszi tufa - készült és az épületnek az örmény hegyi táj sajátos szinét kölcsönzi.

A gruz nemzeti épitészeti hagyományokat alkotó módon dolgozták át az olyan épületekben, mint a Gruz Szovjet Szocialista Köztársaság fentebb már emlitett tbiliszii Kormánypalotája, a Marx-Engels-Lenin Intézet, valamint az L.P.Berija Stadion (épitette A.G Kurgyianyi). A könnyü, karcsu árkádok, amelyek a monumentális kormányépületnek nyilt, barátságos jelleget adnak, alkotják a kormányépület épitészeti kompoziciójának alapmotivumát.

A Marx-Engels-Lenin Intézet épületében érdekesen kapcsolódik a páros, csiszolt oszlopokból álló hatalmas oszlopcsarnok a gruz nemzeti vonásokkal - a gondosan kidolgozott stukkóelemekben, a megmunkálásban, diszitésben és végül magában a helyi anyagok kiválasztásában; gruz gránitfajták, bazalt, tufa, szines márványok. Az Üzbék Szocialista Szovjetköztársaság taskenti Opera- és balletszinházának épitésénél nagyjelentősége volt annak a körülménynek, hogy az épitész együttmüködött az üzbék népmüvészet mestereivel, - faragókkal, mintázókkal, ami lehetővé tette, hogy a népi izléshez, népi müvészethez közelálló, nemzeti diszitő formákkal gazdagon zsufolt pompás interieuröket alkossanak.

Az 1939-ben Moszkvában rendezett Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállitáson a szovjet népek nemzeti épitészetének igen változatos uj megoldásaival és formáival tüntek ki az alábbi köztársaságok pavillonjai: Gruzia (A.G.Kurgyianyi 1941-ben, Sztálin-dijat kapott, munkatársa G.I.Lezsava), Azerbajdzsán (Sz.A.Dadasev és M.A. Uszejnov, 1941-ben Sztálin-dij, Ukrajna A.A.Tacij), stb. Ezekben a kiállitási épületekben szintén termékeny módon nyilvánult meg a népi épitőmüvészet architekturális és dekorativ hagyományainak alkotó módon megvalósitott átdolgozása és továbbfejlesztése.

A Nagy Honvédő Háboru mozgósitotta az ország épitészeti erőit a front és a háborus termelés megsegitésére. A számtalan vállalat részére, melyeket az ország keleti részére helyeztek át, gyorsan uj ipari épületeket, lakótelepeket, iskolákat, kórházakat épitettek. E munkáknál nagymértékben alkalmaztak helyi épitőanyagokat és uj le-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

egyszerüsitett szerkezeteket, hogy ezzel fa, tégla, cement szállitását takaritsák meg. A háboru éveiben létesitett lakótelepek közül több kitünt kiváló épitészeti minőségével. Pl. a Kazah Szocialista Szovjetköztársaság Gurjev lakótelepe (épitette: A.V.Arefjev, Sz.V.Vaszilkovszkij, I.M.Romanovszkij, akik a telep tervért 1945-ben Sztálin-dijat kaptak). E lakótelep épitésében Közép-Ázsia népeinek legjobb épitészeti tradicióit használták fel és ezek kritikai feldolgozása alapján dolgozták ki az alacsony lakóház mintáit és azokat a helyi klimatikus viszonyokhoz alkalmazták. 1943-44-ben, mikor a háboru még teljes hévvel dult, Moszkvában földalatti vasut uj vonala és állomásainak épitkezései folytak. A metro mindenegyes uj vonalával a szovjet épitészet uj sikerekkel gazdagodik, egyrészt az uj épitészeti módszerek tökéletesitése, másrészt az uj épitészeti formák megteremtése szempontjából. Még a háboru alatt kezdték meg Sztálingrád, Rosztov, Kalinyin, Szevasztopol, Novoroszijszk, Szmolenszk, Novgorod és más a fasiszta rablók által károsult városok helyreállitási és ujjáépitési perspektivikus terveinek kidolgozását.

A szovjet épitészet fejlődését a Nagy Honvédő Háboru után 1941-45-ben, a Szovjetunió népgazdaságának fejlesztésére és ujjáépitésére irányuló sztálini terv óriási épitési feladatai határozzák meg. Az ellenség által lerombolt városok helyreállitási és ujjáépitési munkái - több mint 300 várost - érintenek. Helyreállitják a Szövetséges Köztársaságok fővárosait - Kievet, Minszket, amelyek a legtöbbet szenvedtek az inváziótól. A kormány rendelete alapján külön 15 várost emeltek ki, amelyeknek ujjáépitése az ország legfontosabb feladata: Sztálingrád, a Don melletti Rosztov, Novgorod, Pszkov, Szmolenszk, Voronyezs, Kalinyin, Novoroszijszk, Szevasztopol, Kurszk, Orel, Velikije-Luki, Murmanszk, Vjazma, Brjanszk városát. A helyreállitási munkák folyamán a városok uj épitészeti külseje alakul ki; a beépités általános tervei előirják az egész épitkezés teljes megujitását, uj lakónegyedek, főutvonalak, terek létesitését. A szovjet épitészet és városépités fejlődését a háboru utáni években alapos minőségi változások jellemzik, amelyek hiven tükrözik országunknak a szocializmusból a kommunista társadalom épitésébe való történelmi átmenetét. Az uj feladatok - melyeket a szovjet épitészet részére kitüztek, világosan

kifejezésre jutnak a Moszkva további ujjáépitése terén kibontakozó munkálatokban. E munkákban a legfontosabb helyet a lakóházak, iskolák és kórházak épitése foglalja el, amely a lakósság életszükségleteiről való sztálini gondoskodás uj megnyilvánulásául szolgál.

A lakónegyedek helyreállitása, a legmodernebb közmüvekkel ellátott sokemeletes lakóházak épitése, a városba vezető utak gyökeres ujjáépitése, a főváros sok kerületének áttervezése és uj beépitése, hatalmas méretekben valósul meg. A I.V.Sztálin kezdeményezésére, a Moszkva különböző pontjain épülő magasépületek (l. ott) az állandóan a város kifejezésteljes sziluettjére törekvő orosz különösen pedig a moszkvai épitészet nemzeti hagyományát teljesen uj alapon fejlesztik tovább. A magasépületek, amelyek megfelelnek a város növekvő életszükségleteinek és alapot teremtenek hatalmas együtteseinek felépitésére - épitészetileg fejezik ki Moszkvának - a világ első szocialista állama fővárosának - nagyságát.

A háboru utáni évek épitészeti fejlődésének fontos vonása az uj technika bátor alkalmazása a városépités és városrendezés egész területén. A szovjet épitési technika messze felülmulja a kapitalista országok épitési technikájának fejlődését. A hatalmas darukat, bonyolult épitőgépeket gyártó nagy üzemek, valamint a nemcsak épületelemeket és szabványos szerkezeteket, hanem gyors szerelésre alkalmas nagy épületrészeket előállitó épitőipari üzemek megteremtése - amit a munka sztahanovista módszerei támasztanak alá - az épités tempójának erőteljes meggyorsitását idézte elő és a munkálatok minőségének magas szinvonalát biztositotta.

A szovjet épitészet a szocialista realizmus módszeréért, az épités kiváló technikai, eszmei és müvészeti szinvonaláért és a formalisztikus, eklektikus valamint egyéb burzsoá befolyások és tendenciák ellen vivott alkotó jellegü harcban fejlődik tovább. A szovjet épitészet fejlődésének minden szakaszában, alkotó keresésében, a kommunista párt - minden szocialista épités lelkesitője és szervezője - mutat utat. A párt és a szovjet nép vezére I.V.Sztálin, kivételes figyelmet fordit a szovjet épitészetre és a városépitészetre. Nevezetesen I.V.Sztálin közvetlen utmutatásainak és kezdeményezésének köszönheti a szovjet épitészet az olyan történelmi sikereket mint pl.

Moszkva általános ujjáépitési tervének kidolgozása és megvalósitása, a Szovjetek palotájának tervezése, a moszkvai metro, a Moszkva csatorna, magasépületek és sok egyéb épitése. A szovjet épitészet eszmei felfegyverzése és alkotó jellegü fellenditése szempontjából igen nagy jelentőségük volt a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) pártja Központi Bizottsága által hozott történelmi jellegü határozatoknak, amelyek az irodalom és müvészet kérdéseire vonatkoznak. A szovjet épitészet, amely a gyors lendülettel a kommunizmus felé haladó szocialista társadalom viszonyai között fejlődik, Lenin-Sztálin korszakának nagyszerü eszményein lelkesedik, alkotó módon felhasználja a gazdag épitészeti örökséget és hatalmas anyagi forrásokra, valamint a legujabb ipari technikára támaszkodik, uj korszakot nyit a világ épitészetének fejlődésében.

\+ + +

Irodalom: A marxizmus-leninizmus klasszikusai,

Marx K. és Engels F.: A Müvészetről, gyüjt. kiadvány, Moszkva-Leningrád 1938;

Lenin a kulturáról és müvészetről (cikkek és részletek gyüjt. kiad.) Moszkva-Leningrád 1938;

Sztálin I.V. Beszámoló jelentése a Párt XVII. ülésének a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának munkájáról 1934. január 26.-án, A leninizmus kérdései c. munkában 11. kiadás, Moszkva, 1947.

Épitészeti elmélet és történet: Általánosmunkák:

Alberti L.B. "Tiz könyv az épitészetről" olaszból ford. 1-2. köt. Moszkva, 1935-37;

Brunov N.I. Vázlatok az épitéstörténetről, 1-2. köt. Moszkva-Leningrád 1935-37;

Vitruvius M.P. Tiz könyv az épitészetről, Moszkva, 1938;

Általános épitéstörténet 1-2. köt. Moszkva, kiadta a Szovjetunió Épitészeti Akadémiája, 1944-49. (1. köt. Az ókor épitészete, 2. köt. Az ókori rabszolgatartó társadalom épité-

szete, 1. könyv - Az ókori Görögország építészete. 2. könyv. Az ókori Róma építészete);
Mihajlovszkij I.B. Klasszikus építészeti formák elmélete 3 kiadás, Moszkva, 1944;
Palladio A. Négy könyv az építészetről, olaszból ford. 2. kiadás, Moszkva, 1938;
Fletcher B.F. Az összehasonlító módszer alapján kidolgozott építéstörténet 1-3 köt. 2. kiadás, Szentpétervár, 1913-14;
Choisy O. Építéstörténet 1-2 köt. 2. kiad, Moszkva, 1937.

A Szovjetunió népeinek építészete. Általános munkák:

Grabar I. Orosz művészettörténet 1-4. köt. Moszkva;
Kraszovszkij M. Orosz építéstörténet tankönyve 1-Faépitészet, Péter-vár, 1916;
Orosz őskor az egyházi és polgári építészet müemlékeiben, A. Martünov összeállitásában, 1-6. füz. 2. kiad. Moszkva, 1848-60;
Zabello Sz. (és mások) Orosz faépitészet, Moszkva, 1942;
Az orosz építészet müemlékei 1-5 füz. Moszkva, 1941-49;
Szovjetunió Építészeti Akadémiájának kiadása. Orosz építészet. Beszámolók (jelentések), melyeket az orosz építészet tiz napja alkalmából 1939. áprilisában Moszkvában olvastak fel, Moszkva 1940;
Az orosz építészet kincsei (népszerü tud. sorozat) Moszkva, 1944-49 (Szovjetunió Építészeti Akadémiájának kiadása);
Jurcsenko P.G. Ukrajna népi lakásai, Moszkva 1941;
Beridze V.V. Gruzia építészete a XIV-XIX. sz.-ban, Moszkva, 1948;
Dadasev Sz.A., Uszejnov M.A. Azerbajdzsán építészete a III-XIX. sz.-ban, Moszkva, 1948;
Zaszükin B.V. Közép-Ázsia építészete, Moszkva, 1948;
Tokarszkij N.M. Az ősi Örményország építészete, Jereván, 1946.

Szovjet építészet.

A szocialista építészetért. A legfontosabb adatok gyüjteménye, Moszkva, 1937;

Moszkva város ujjáépitésének általános terve 1., Moszkva 1936;

Lakás. Lakóépületek tervezési és építési kérdései. Szovjetunió Szovjet Építészeinek Szövetsége 1937. dec. 23-27.-i II. vezetőségi plénumának anyaga, Moszkva, 1938;

Szovjetunió várostervezése és építése, Szovjetunió Szovjet Építészeinek Szövetsége 1938. jul. 7-11.-i II. vezetőségi ülésének anyaga, Moszkva, 1938;

Tömegépitkezés. Iskolák, gyermekkertek, szülőotthonok, Szovjetunió Szovjet Építészeinek Szövetsége 1938. dec. 25- 1939. jan. 3.-i IV. vezetőségi ülésének anyaga, Moszkva, 1939;

A Szovjetek Palotájának architekturája, Szovjetunió Szovjet Építészeinek Szövetsége 1939. jul. 1-4.-i V. vezetőségi ülésének anyaga, Moszkva, 1939;

A szovjet építészet alkotó jellegü problémái, Moszkva, 1940. (Szovjet Építészek Szövetségének kiadása);

A moszkvai metro architekturája (első sor) N.Ja.Kolli, Sz.M.Kravec szerkesztésében, Moszkva, 1936;

A moszkvai metro architekturája (második sor), Moszkva, 1941;

Zsukov A.F. Az 1939. évi Össz-szövetségi mezőgazdasági kiállitás architekturája, Moszkva, 1939;

Moszkva-Volga csatorna architekturája, Moszkva, 1939;

Mihajlov B.P. Az uj Moszkva hidjai. Architektura és szerkezet, Moszkva, 1939;

Mihajlov A.I. A Moszkva-Volga csatorna architekturája, Moszkva, 1939;

A Szovjetek Palotája, Moszkva, 1939;

Scsuszev A.V. A tbiliszii Marx-Engels-Lenin Intézet (fiók) architekturája és építése, Moszkva, 1940;

A Szovjetunió építészete(a Szovjet Építészek Szövetségének gyüjt. kiadványai) Moszkva, 1942-47. (17-18. sz. 1947-ben. A szovjet építészet 30 éve);

A Szovjetunió népeinek építészeti kincsei (népszerü tud. sorozat) Moszkva, 1946;

A Szovjetunió városainak architekruája, Moszkva, 1948.

Folyóiratok:

"Szovjetszkaja Arhityektura" ("Szovjet Építészet" Moszkva, 1931-34;
"Arhityektura Sz.Sz.Sz.R. ("A Szovjetunió építészete") Moszkva, 1933-41 (1942-47-ig gyüjt. kiadványok formájában jelent meg);
Sztroityelsztvo Moszkvü ("Moszkva építészete"), Moszkva, 1924-41;
"Arhityektura Leningrada" ("Leningrád építészete") Leningrád, 1936-41. és 1944;
"Arhityektura is Sztroityelsztvo" ("Építés és Építészet") Moszkva, 1946;
"Arhityektura radjanyszkoj Ukraini" (ukrán nyelvü, ford.) Kiev, 1935-41.

T A R T A L O M

old.

Marx Károly, idézet 1

Előszó (Major Máté) 3

Sztalin elvtárs halálára 5

A lengyelországi müemlékhelyreállitás módszerei és azok tanulságai magyar vonatkozásban (Pogány Frigyes) 8

Hozzászólások Pogány Frigyes akadémiai felolvasó előadásához (Rados Jenő, Gerő László, Kisléghi Nagy István, Major Máté). 32

A budai vár helyreállitásának müemléki problémái (Gerő László) 39

Hozzászólások Gerő László akadémiai felolvasó előadásához (Dercsényi Dezső, Rados Jenő) 52

Könyvismertetés.

S.E.Ratyina-K.P.Dogyina: "Védjétek az épitészeti müemlékeket." 58

Szemle.

A Magyar Tudományos Akadémia Épitészettörténeti Főbizottságának munkája 62

A Magyar Épitőművészek Szövetsége Épitészetelméleti és Kritikai Szakosztályának müködése 1952-ben 69

Az Épitőipari Müszaki Egyetem I. sz. Épitészettörténeti Tanszék tudományos munkája 1952/53-ban 74

A.P.Csubova: Az "Antik müvészet" egyetemi előadássorozat vázlata 77

Szovjet épitészet (Szovjet Nagy Enciklopédia . . 92

- - -

Felelős szerkesztő és felelős kiadó:

Épitőipari Müszaki Egyetem II. számu
Épitészettörténeti tanszék.
Vezető tanára: Major Máté.
Budapest, XI., Budafoki ut, 4-6.

A K A D É M I A I K I A D Ó
(Bp.,Alkotmány-u. 21.)
F.: Mestyán János.
Rota 1953/94/932